

COMMUNITY ARTS

Meten of weten?

De meetproblematiek rondom de effecten van
community arts in Nederland:
een vergelijking met de Verenigde Staten

Masterscriptie Kunstwetenschappen Moderne- en Hedendaagse Kunst

Universiteit Utrecht

Student: Hester van Schooten

Studentnummer: 3829804

Eerste lezer: Dr. Linda Boersma

Tweede lezer: Dr. Patrick van Rossem

30 juni 2017

Aantal woorden: 16.713

INHOUDSOPGAVE

SAMENVATTING.....	3
INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING	4
1 THEORETISCH KADER & ONDERZOEKSMETHODE	7
1.1 Theoretisch kader	7
1.1.1 Definitie community arts.....	7
1.1.2 Problematiek wetenschappelijke meetwijzen	9
1.1.3 Moet er worden gemeten?	11
1.1.4 Vergelijking met andere landen	12
1.2 Methode.....	13
1.2.1 De Verenigde Staten.....	13
1.2.2 Comparatief en exploratief onderzoek	15
2. DE HUIDIGE SITUATIE VAN COMMUNITY ARTS IN NEDERLAND	17
2.1 Het huidige cultuurbeleid.....	17
2.2 Culturele diversiteit	20
2.3 Professionalisering van organisatie en ontwikkeling van community arts	23
2.4 Onderwijs in community arts	24
2.5 De community arts-projecten en de Arts Impact Manager	26
2.6 Onderzoek naar community arts in Nederland	30
3. DE PROBLEMATIEK RONDOM DE MEETWIJZEN VAN DE EFFECTEN VAN COMMUNITY ARTS IN NEDERLAND	33
3.1 Problematiek cultuurbeleid	33
3.1.1 Niet tellen maar wegen	33
3.1.2 Effectief cultuurbeleid	34
3.1.3 Legitimeren en optimaliseren	36
3.1.4 Het Culturele Waardemodel.....	38
3.2 Problematiek meetwijzen effecten community arts.....	39
3.2.1 Sociale cohesie	39
3.2.2 Waardeveld.....	40
3.2.3 Verbinden of overbruggen?	41
3.2.4 Arts Impact Manager	42
3.3 Kritische noot.....	43
4. PUNTEN VAN VERBETERING TEN OPZICHTE VAN DE VERENIGDE STATEN	44
4.1 Beleid, onderwijs en organisatie	44
4.1.1 Culturele diversiteit vergroten.....	44

4.1.2 Opleidingsmogelijkheden uitbreiden	49
4.1.3 Organisatie en samenwerking doorontwikkelen	52
4.2 Onderzoek en meetwijzen	55
4.2.1 Onderzoek in de Verenigde Staten.....	55
4.2.2 Verdiepen in en toepassen van Creative Placemaking.....	58
4.2.3 Lokale datavoorzieningen uitbreiden	60
4.2.4 Doorontwikkelen meetwijzen?	61
4.3 Kritische noot	62
CONCLUSIE	63
Discussie	66
Suggesties voor verder onderzoek.....	66
BRONNENLIJST	67
Literatuur	67
Websites	70
Overige bronnen.....	73
LIJST MET AFBEELDINGEN	77
BIJLAGEN	81
Bijlage 1. De te onderscheiden verschijningsvormen van community arts	81
Bijlage 2. Overzicht methoden en resultaten van de bestudeerde onderzoeken	82
Bijlage 3. Vijftig mogelijke effecten van kunstparticipatie.....	85
Bijlage 4. De negen principes van de Governance Code Cultuur	86
Bijlage 5. Overzicht van de onderzoeksvragen en de vragen die nog open zijn gebleven .	87
Bijlage 6. Aanvulling van het overzichtswerk van Trienekens, vanaf 2012.....	89
Bijlage 7. Meetmodel Quirijn van den Hoogen.....	93
Bijlage 8. Het Culturele Waardemodel.....	96
Bijlage 9. Analyseschema van M.E. van der Lingen	97
Bijlage 10. Het stappenplan van M. E. van Lingen.....	98
Bijlage 11. Toelichting van de organisatie van het Amerikaanse cultuurbeleid.....	100
Bijlage 12. Financiële ondersteuning privésector: vergelijking en aanbeveling	102
Bijlage 13. The BCA National Survey of Business Support for the Arts	110
Bijlage 14. toelichting van de aanbevelingen van Anna Elffers	128

Afbeelding voorkant: Iyo, *Evaluation-score*, 2016. Bron: *Open clipart*
 <<https://openclipart.org/detail/237767/evaluation-score>> (6-5-2017).

SAMENVATTING

Tegenwoordig wordt er in Nederland steeds meer een *evidence-based* cultuurbeleid gevoerd, waarbij de nadruk op prestatie-evaluatie ligt. Er wordt daarmee gevraagd naar harde bewijzen van de impact van kunst en cultuur, om met objectieve meetinstrumenten vooraf te kunnen beoordelen waar overheidssubsidie naartoe gaat, en achteraf of deze nuttig is geweest voor de overheid en de maatschappij.

Community arts is een kunstvorm die hier veel mee te maken heeft vanwege het sociaal-maatschappelijk karakter door geclaimde effecten als sociale cohesie en persoonlijke ontwikkeling. Het probleem met effectstudies hiernaar is dat de huidige onderzoeken en meetwijzen niet volledig wetenschappelijk verantwoord zijn, wat de validiteit vermindert. Moeten de effecten van kunst en cultuur wel op deze wijze gemeten worden en is dit wel mogelijk?

In dit onderzoek is ter inspiratie voor verbetering van de effectstudies als casusland de Verenigde Staten gekozen, wat leidde tot de hoofdvraag: *Wat kan er worden geleerd van de situatie van community arts in de Verenigde Staten om de meetproblematiek rondom de effecten van community arts in Nederland mogelijk te verkleinen?*

De landen zijn vergeleken op aspecten als kunst- en cultuurbeleid, opleidingsmogelijkheden, organisatie rondom community arts en onderzoek naar (de impact van) kunst en community arts. Uit onderzoek naar Nederland is gebleken dat beleidsvoering en de meetwijzen van effectstudies een wisselwerking aangaan die complex is, waarbij culturele diversiteit een belangrijke rol speelt. Tijdens de verdieping in de meetproblematiek is naar voren gekomen dat effectstudies zeer arbeidsintensief en tijd- en geldrovend zijn. De resultaten zijn vaak enkel locatie- of projectspecifiek. De *Arts Impact Manager* lijkt tot nu toe het meest hoopvolle meetinstrument van Nederland te zijn.

Na onderzoek naar de Verenigde Staten kon geen nieuwe meetwijze of onderzoeksmethode aan worden gewezen die Nederland zou kunnen toepassen. Beide landen lijken tegen dezelfde methodologische problemen aan te lopen. De verbeterpunten die naast nieuwe meetwijzen zijn aan te wijzen, zijn samengevat: culturele diversiteit vergroten, opleidingsmogelijkheden uitbreiden, organisatie en samenwerking doorontwikkelen, verdiepen in en toepassen van *creative placemaking* en lokale datavoorzieningen uitbreiden. Het is gebleken dat de context waarin community arts zich bevindt, van groot belang is voor de meetwijzen.

INLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

‘De kunst is geene regeringszaak, in zooverre de Regering geen oordeel, noch eenig gezag heeft op het gebied der kunst.’¹

Dit waren woorden van staatsman J.R. Thorbecke in 1863 in de Tweede Kamer. Hij meende dat artistiek talent en artistieke vrijheid ten onder zou gaan als de regering niet een onafhankelijke en onpartijdige houding zou hebben ten opzichte van kunst.² Hij bejubelde particulier initiatief en publieke financiering van kunst omdat hij van mening was dat kunst opbloeide buiten regeringsbemoeyenis.³

150 jaar later lijkt het tegenovergestelde het geval te zijn. Kunst en cultuur zijn erkende en vaste onderdelen van het overheidsbeleid en er wordt grondig onderzoek gedaan naar het nut en de effecten van een kunstproject voordat ergens geld naar toe gaat. Er wordt gevraagd om harde bewijzen in de vorm van cijfers van wat de kunst- en cultuurpraktijken opleveren voor investeerders, overheid en maatschappij. De overheid voert steeds meer een *evidence-based* beleid dat rationeel georiënteerd en systematisch is.⁴ De groeiende nadruk op prestatie-evaluatie en het ontwikkelen van objectieve meetinstrumenten is hier het gevolg van.⁵ Moeten de effecten van kunst en cultuur wel op deze wijze gemeten worden en is dit wel mogelijk? Het is duidelijk dat het tegenwoordig noodzakelijk is dat organisaties hun maatschappelijke waarde aantonen om steun te ontvangen vanuit de overheid.

---

¹ Citaat uit de Handelingen van de Tweede Kamer van 26 november 1863. Geciteerd in: Marita Mathijsen, ‘Wat die Thorbecke werkelijk zei’, *NRC.NL* 4 september 2014 <<https://www.nrc.nl/nieuws/2014/09/04/wat-die-thorbecke-werkelijk-zei-1414731-a698074>> (18-05-2017).

² Mathijsen 2014 (zie noot 1).

³ Mathijsen 2014 (zie noot 1).

⁴ Quirijn van den Hoogen, *Effectief cultuurbeleid. Leren van evalueren*, Amsterdam 2012, p. 6.

In de huidige geneeskunde is de *evidence based* gebaseerde toepassing in de praktijk al jaren de “gouden standaard”. Het meten, doen van effect studies, is in deze discipline geen (groot) probleem, maar er zijn er kanttekeningen te plaatsen bij het werken volgens het *evidence based* principe. Het zou tot een verarming van de diagnostiek kunnen leiden, en vormen van oneigenlijk gebruik door artsen en beleidsmakers kunnen dienen.

Bronnen: Lidwien Dobber, ‘Inschatting arts net zo belangrijk als protocollen’, *Trouw* 19 juni 2017 <<https://www.trouw.nl/samenleving/inschatting-arts-net-zo-belangrijk-als-protocollen-aedc9f3a/>> (22-6-2017).

Edwin Kreulen, ‘Dokter: kijk eens naar de mens die tegenover u zit’, *Trouw* 22 juni 2017 <<https://www.trouw.nl/home/dokter-kijk-eens-naar-de-mens-die-tegenover-u-zit-a1a051e1/>> (22-6-2017).

⁵ De masterscriptie van K.M.M. Bank, *Het Nederlandse cultuurbeleidsinstrumentarium. Een evaluatie van de verantwoordingssystematiek van kunst- en cultuursubsidies*, Amsterdam 2015 gaat hierover.

Community arts heeft een sociaal-maatschappelijk karakter door de geclaimde potentiële effecten die het teweeg kan brengen, zoals sociale cohesie, persoonlijke ontwikkeling en meer begrip voor anderen.⁶ Community arts wordt voornamelijk beoefend in projectvorm en kunnen in Nederland feitelijk alleen bestaan dankzij subsidies van cultuurfondsen of overheden. Dit verklaart waarom de effecten aangetoond moeten worden als er een subsidieaanvraag wordt gedaan.

Veel Nederlandse overheidsinstanties hebben eveneens moeite met het meten of het beoordelen van de effecten van community arts door het gebrek aan vaste maatstaven en effectieve meetwijzen.⁷ De afgelopen tien jaar is er veel onderzoek gedaan naar zowel de effecten van community arts als naar passende meetwijzen hiervoor, maar het blijft onduidelijk wat het beste meetinstrument zou zijn en hoe er gemeten zou moeten worden. Sociaal geograaf (MA) en cultuursocioloog (PhD) dr. Sandra Trienekens heeft een meta-onderzoek gedaan naar onderzoek naar community arts in Nederland tot 2011.⁸ Uit dit onderzoek kwam naar voren dat alle onderzoeksvragen, waaronder naar de effecten en meetwijzen, in principe opnieuw gesteld en onderzocht moeten worden, omdat 'geen van deze vragen afdoende is beantwoord op een wetenschappelijk bevredigende manier.'⁹ Sinds haar onderzoek zijn er weliswaar pogingen gedaan tot verbetering, maar anno 2017 blijft nog steeds het belangrijke vraagstuk: hoe meet men op een wetenschappelijk verantwoorde manier de effecten van community arts?¹⁰

De discussies over wel of niet meten, en de meetproblematiek naar de effecten van kunst en specifiek naar community arts, zijn wereldwijd aan de orde.¹¹ Om te zien hoe een ander land met deze problematiek omgaat en wat de Nederlandse overheid van deze methoden kan leren,

---

⁶ Tony Newman, Katherine Curtis, Jo Stephens, 'Do community-based arts projects result in social gains? A review of Literature', Londen 2001, pp. 7-11. Dit is een metaonderzoek naar acht onderzoeken. Voor een overzicht van de meetwijzen en geclaimde resultaten van de onderzoeken, zie bijlage 1. M. van der Lingen, *Sociale Cohesie in Community Art(s) Projecten. (Hoe) kun je dat meten?*, Groningen 2011, p. 63.

⁷ Jeffrey Koppelaar, *Community arts in Utrecht. Een kwalitatieve case study van het community arts-beleid en de evaluatie daarvan van de Gemeente Utrecht*, Utrecht 2016, pp. 5-6.

⁸ Sandra Trienekens, 'Wetenschappelijk onderzoek naar community arts in Nederland. Inventarisatie onderzoek tot 2011 en uitkomst van de CAL-XL onderzoeksdag op 2 november 2011,' Utrecht 2011.

Onderzoek is gedaan voor het Community arts Lab-XL (CAL-XL), het Nederlandse onderzoekscentrum voor kunst en samenleving op het gebied van participatieve kunstpraktijken. CAL-XL <<http://www.cal-xl.nl/over-calxl/>> (1-11-2016).

⁹ Trienekens 2011 (zie noot 8), p. 4.

In het volgende hoofdstuk wordt hier dieper op ingegaan.

¹⁰ Eind hoofdstuk twee en in hoofdstuk 3 wordt er ingegaan op de recentere onderzoeken.

zal deze scriptie door middel van een comparatief en exploratief casusonderzoek de Nederlandse situatie vergelijken met die van de Verenigde Staten. In de Verenigde Staten staan namelijk de culturele organisaties ook onder grote druk om hun sociale en economische impact te kunnen aantonen. Daarnaast wordt er veel onderzoek gedaan naar meetwijzen en resultaten met betrekking tot community arts.¹² In het volgende hoofdstuk zal de keuze voor de Verenigde Staten worden beargumenteerd.

In dit onderzoek zal antwoord worden gegeven op de volgende hoofdvraag:

Wat kan er worden geleerd van de situatie van community arts in de Verenigde Staten om de meetproblematiek rondom de effecten van community arts in Nederland mogelijk te verkleinen?

Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen:

- Hoe ziet de huidige situatie van community arts in Nederland er uit?
- Welke problemen zijn er rondom de Nederlandse meetwijzen voor het meten van de effecten van community arts?
- Hoe ziet de huidige situatie van community arts in de Verenigde Staten er uit?
- Welke verschillen met de Verenigde Staten kunnen dienen als inspiratie voor de verbetering van de meetwijzen?

De antwoorden op bovenstaande deelvragen worden beschreven in vier hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt het theoretisch kader besproken en wordt de onderzoeksmethode toegelicht. Vervolgens wordt in hoofdstuk twee de huidige situatie van Nederland op het gebied van community arts in beeld gebracht. Het derde hoofdstuk gaat nader in op de problematiek van de meetwijzen van de effecten van community arts in Nederland. Daarna zal in hoofdstuk vier de Verenigde Staten als casus worden behandeld om de laatste deelvraag te beantwoorden, waarbij geselecteerde informatie en voorbeelden uit onderzoek van de derde deelvraag worden gepresenteerd.

---

¹¹ Lachlan MacDowall (red.) e.a., *Making culture count. The politics of cultural measurement*, Londen 2015, p. 1.

¹² 'While cultural organizations face increasing external pressure from funders, stakeholders, and others to demonstrate their social and economic impact.'

Bron: Lyz Crane e.a., 'Culture Connects All Rethinking Audiences in Times of Demographic Change', Washington D.C. 2011, p. 7

<http://www.livable.org/storage/documents/reports/CBC/Culture_Connects_All_a_MetLife_Foundation_Funded_Report.pdf> (23-01-2017).

1 THEORETISCH KADER & ONDERZOEKSMETHODE

1.1 Theoretisch kader

1.1.1 Definitie community arts

In de jaren zestig van de vorige eeuw ontstond onder andere in de Verenigde Staten, Australië en Engeland de nieuwe kunstvorm community arts.¹³ In Nederland werd het groot in de jaren zeventig, maar deze benaming is pas sinds ongeveer vijftien jaar op grote schaal te vinden in Nederland: daar voor werd het “gemeenschapskunst” of “geëngageerde kunst” genoemd en werd het vaak geschaard onder amateurkunst of cultuureducatie.¹⁴ Nog steeds worden deze termen sporadisch gebruikt, naast de termen “participatieve kunstpraktijken”, “sociaal geëngageerde kunst” en “sociaal artistieke projecten”. Het groot worden van community arts, naast onder andere performance art en geëngageerde kunst, ging hand in hand met het activisme van die tijd, als een manier om gehoord te worden en om maatschappelijke problemen aan te kaarten; een proces van democratisering van de kunsten.¹⁵ Deze (nieuwe) vormen van kunst werden door het toenmalige cultuurbeleid van Nederland praktisch ingezet: in de jaren zestig en zeventig werd het cultuurbeleid in Nederland namelijk vooral gezien als een instrument voor maatschappijhervorming.¹⁶

Het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) definieert community arts als volgt: ‘Community arts is een kunstvorm waarbij een of meerdere professionals in de kunsten samenwerken met actieve burgers om een kunstwerk tot stand te brengen. De start van de samenwerking is een maatschappelijk vraagstuk.’¹⁷ Het LKCA noemt vier gemeenschappelijke elementen van community arts projecten, die per project verschillende zwaartepunten kunnen hebben: publieke beeldvorming, fysieke leefbaarheid, persoonlijke ontwikkeling en sociale cohesie.¹⁸ Deze kunnen worden uitgevoerd in zeer

---

¹³ Voor een beknopte ontstaansgeschiedenis van community arts in deze landen en Nederland, zie Van der Lingen 2011 (zie noot 6), pp. 7-12.

¹⁴ In de theaterwereld werd de term al eerder gebruikt.

Bron: Arie Altena, *Wat is community arts?* Amsterdam 2016, p. 27.

¹⁵ Sandra Trienekens, ‘Kunst en sociaal engagement. Een analyse van de relatie tussen kunst, de wijk en de gemeenschap’, *Cultuur+Educatie* 17 (2006), p. 15.

¹⁶ Ministerie van OCW (auteur onbekend), *Cultuurbeleid in Nederland*, Amsterdam 2002, p. 62 <<http://binoq.nl/lib/Documenten/Cultureel%20beleid%20overheden/cultuurbeleid%20in%20nederland.pdf>> (10-11-2016).

¹⁷ LKCA <<http://www.lkca.nl/kennis-a-z/begrippen#ca>> (1-11-2016).

¹⁸ LKCA <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/ontwikkelingen>> (15-10-2016).

uiteenlopende verschijningsvormen, daarom zijn ze ter verduidelijking in de bijlage opgenomen (zie bijlage 2).¹⁹

Dit is een brede definitie vanwege de verschillende vormen, inhoud en doelstelling die community arts kent. Het is interessant dat het LKCA hardcore community arts onderscheidt van andere vormen van community arts. Prof. dr. Media- en cultuurwetenschappen Eugène van Erven noemt community arts ‘een wijze van kunst maken waarbij professionele kunstenaars min of meer intensief samenwerken met mensen die normaliter niet actief met kunst en cultuur in aanraking komen.’²⁰ Kunstjournalist Anita Twaalfhoven gebruikt een nog bredere verwoording voor de gedeelde noemer: ‘[community arts-projecten] slaan een brug tussen kunst en samenleving.’²¹

Sandra Trienekens benoemt het artistieke aspect van community arts als middel voor het sociale aspect: ‘Een specifieke vorm van kunst met een methodiek die groepsgericht en vraaggericht is en die werkt met “nieuwe” disciplines in (achterstands-)wijken om diegenen te bereiken die niet zelf de weg vinden naar de gevestigde culturele voorzieningen, om hun artistieke talenten te ontdekken en hun artistieke vaardigheden te verbeteren. Hieruit kunnen wederom nieuwe kunstuitingen, nieuwe methodieken en samenwerkingsverbanden voortkomen’.²² Trienekens lijkt vooral de nadruk te leggen op community arts als aansporing tot kunst- en cultuurparticipatie.

De brede definities hebben effect op hoe er omgegaan wordt met de kunstvorm. Is het een volwaardige kunststroming of is het welzijnswerk? De definities maken het moeilijk om gemaakte kunst middels community arts te kunnen opnemen in de canon of te beoordelen als zodanige kunst, aangezien er bijvoorbeeld weinig wordt gesproken over het streven naar artistieke kwaliteit.²³ Deze tekortkoming maakt het voor kunstcritici lastig om te bepalen hoe community arts beschouwd moet worden.²⁴ De verschillende definities van community arts

---

¹⁹ LKCA (zie noot 18). De LKCA-site is in juni 2017 vernieuwd. Deze tabel staat niet meer op de site maar omdat het duidelijk uiteenzet wat er allemaal wordt verstaan onder community arts, is deze toch gebruikt.

²⁰ Eugène van Erven, ‘Op zoek naar de kern’, *Boekman* (2010) nr. 82 (voorjaar), p. 8.

²¹ Anita Twaalfhoven, ‘Community arts (redactioneel)’ *Boekman* (2010) nr. 82 (voorjaar), p. 4.

²² Sandra Trienekens, geciteerd door Anita Twaalfhoven in: ‘Een vlag die vele ladingen dekt’, *Boekman* (2010) nr. 82 (voorjaar), p. 36.

²³ Voor uitgebreid onderzoek naar *art in community arts*, zie: Francine W. Nijp, *Is there ART in Community Art? Een onderzoek naar het artistieke in community art*, Groningen 2014.

²⁴ Michiel Bulthuis, Verslag van Boekmansymposium *The next step: Community Arts in een breder perspectief*, Amsterdam 30 juni 2010, pp. 4, 10
<https://www.boekman.nl/sites/default/files/congressen_debatten/the_next_step.pdf> (14-01-2017).

zorgen ook voor problemen bij het ontwikkelen van meetwijzen van de effecten. Hoe kan er een meetinstrument ontwikkeld worden als er geen duidelijke definitie is?

De Verenigde Staten kennen een nog breder scala aan termen die verwant zijn aan- of doelen op community arts. De meest conservatieve uitleg verwijst naar ‘the dissemination of elite or classical arts to rural communities that have been marginalized by the large (and more heavily funded) urban cultural centers.’²⁵ In de praktijk kent community arts uiteenlopende verwante namen: *creative placemaking, community cultural development, social practice/socially engaged practice, art for social change, cultural animation, cross-sector arts collaboration, creative community building, community arts, cultural mediation, cultural organizing, healing/expressive arts, public art* en *arts-based community development*.²⁶ Met deze termen wordt een sector beschreven die kunst, cultuur, leefomgeving, zorg, en (sociale) ontwikkeling combineert. Het lijkt niet om *Art for Art’s sake* te gaan, maar meer om wat er met kunst bereikt kan worden.

De breedte van de definitie van community arts (en daarmee ook van *community* en van *art*: wat betekenen deze begrippen in deze context?) heeft nadelen maar ook voordelen. Het zorgt ervoor dat er continu opnieuw nagegaan moet worden wat de begrippen betekenen. Zo blijft de kunstvorm in beweging en verandert het mee met de behoeften en de inzet: wie houdt zich ermee bezig, in welke context, hoe en wat wil men ermee bereiken?

In dit onderzoek wordt community arts beschouwd volgens de definitie van het LKCA, als verzamelnaam voor uiteenlopende kunstdisciplines die worden ingezet door kunstenaars om in samenwerking met burgers een maatschappelijk vraagstuk proberen te beantwoorden.²⁷ Er is voor de term ‘community arts’ gekozen omdat deze term in Nederland het meest ook als zodanig wordt gebruikt.

1.1.2 Problematiek wetenschappelijke meetwijzen

Zoals in de inleiding is benoemd, schort het aan wetenschappelijk verantwoorde onderzoeksmethoden naar de effecten van community arts. Trienekens heeft met haar meta-onderzoek daarover geconcludeerd dat van de veertig onderzoeken vrijwel geen enkel

---

²⁵ Deborah Barndt, ‘Touching minds and hearts. Community arts as collaborative research’, in: J. Gary Knowles (red.), Ardra L. Cole (red.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*, Los Angeles/Londen/New Delhi 2008, p. 353.

²⁶ The Center for the Study of Art & Community, ‘Options for community arts training & support’, Minneapolis 2016, pp. 4, 10
<http://intermediaarts.org/files/CCL126_2.oReport_FINAL_3_Version_2.pdf> (23-05-2017).

²⁷ Het LKCA beschouwt de term “community arts” als een enkelvoudig woord, dus dat is ook in dit onderzoek gehanteerd.

onderzoek longitudinaal van aard is of systematische analyses heeft van de data die verkregen zijn uit interviews en enquêtes. Daarnaast zat er ook vaak (te) weinig tijd tussen metingen. De conclusies en voorstellen voor verder onderzoek zijn ook samengevat: er is vraag naar en voorkeur voor empirisch onderzoek. De uitdagingen die daarbij komen kijken zijn onder andere de wens voor longitudinaal onderzoek, statistische zuiverheid, overstijgen van anekdotische data en meetwijzen, omgaan met de weerbarstige praktijk van de te onderzoeken projecten (voortijdige stopzetting, deelnemers die stoppen, het project krijgt een andere wending) en de wens om vanuit verschillende wetenschappelijke perspectieven dezelfde casus te onderzoeken.²⁸

Van Erven en anderen concluderen met hun onderzoek 'Speuren naar de effecten van community arts' zelfs dat op basis van het toenmalige onderzoek er enkel gesproken kan worden van *vermoedelijke* (sociale) effecten, en alleen bij de directe betrokkenen, om dezelfde redenen als Trienekens' onderzoek noemt.²⁹ Beiden stellen dat 'om te weten welke sociale of cognitieve resultaten verband houden met specifieke handelingen in het project, moet je eerst goed in kaart brengen wat die processen zijn en hoe ze tot stand komen.'³⁰ Beiden pleiten voor dubbelblind, longitudinaal en multidisciplinair onderzoek.

Om een volledig beeld te kunnen geven van deze meetproblematiek, is daar een apart hoofdstuk aan gewijd. Onderzoeken naar onderzoeksmethoden en voorstellen van nieuwe meetwijzen van Dr. Quirijn van den Hoogen (2010), drs. M.E. van der Lingen (2011), drs. C.L. Buitenkamp (2011) drs. Letty Ranshuysen (2012) en dr. Hanka Otte (2015) worden in hoofdstuk 3 uitgebreid besproken. De meetproblematiek is echter niet volledig te begrijpen zonder de context van de huidige situatie van community arts in Nederland. Daarom wordt daar als eerste op ingegaan. Het meetprobleem is namelijk nauw verbonden met de almaar groeiende hang naar een *evidence-based* beleid. Deze gaan samen een wisselwerking aan die niet zonder obstakels is. Dit wordt belicht middels onderzoek en aanbevelingen van Quirijn van den Hoogen (2010, 2012), Claartje Bunnik & Edwin van Huis (2011), Letty Ranshuysen (2012) en Claartje Bunnik (2016).

---

²⁸ Trienekens 2011 (zie noot 8), pp. 4-6.

²⁹ Eugène van Erven, Margreet Bouwman en Margreet Zwart, 'Speuren naar de effecten van community arts,' in: Teunis Ijdens (red.) e.a., *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie. Participanten, projecten en beleid*, Utrecht 2011, p. 120.

³⁰ Van Erven, Bouwman, Zwart 2011 (zie noot 29), p. 120.

1.1.3 *Moet er worden gemeten?*

Het wordt tegenwoordig als noodzakelijk gezien in de cultuursector om behaalde resultaten te kunnen aantonen met *evidence-based* data. Dit onderzoek gaat over het zoeken naar mogelijkheden van verbetering hiervan. Hieraan ten grondslag ligt de discussie of processen als persoonlijke ontwikkeling door kunstactiviteiten, of vergrote sociale cohesie in een community wel gemeten *moeten* en *kunnen* worden. Intrinsiek versus instrumenteel: welke voordelen van kunst moeten zwaarder wegen?³¹ Sikko Cleveringa, directeur van CAL-XL, het Nederlandse laboratorium voor community arts, stelt: 'Kunst zal geen armoede uit de wereld helpen. Er valt zelfs nooit te garanderen wat de precieze uitkomst van projecten wordt. Daarom is – zelfs voor participatieve processen – nood aan het benoemen van wat (on)afhankelijkheid precies inhoudt. Idealiter laten alle partijen ruimte voor het onverwachte en accepteren ze ook mislukking als uitkomst.'³² Zou het vinden van de waarden van kunst en cultuur meer moeten gaan om het oplossen van de inherente gebreken aan het debat, of moet er worden doorgezocht naar het perfecte meetsysteem?³³ Het risico van gestandaardiseerde meetinstrumenten is dat de complexiteit van sterk contextueel afhankelijke artistieke- en sociale uitkomsten gesimplificeerd worden en dat daarmee de resultaten teniet worden gedaan.³⁴ Tegelijkertijd is het verantwoorden van de geclaimde resultaten noodzakelijker dan ooit om (financiële) steun te ontvangen. Dit laat het belang, maar ook het probleem van een goede operationalisering zien voor de doelen die bereikt willen worden.

De verkregen gegevens kunnen naast legitimatie ook inzichten bieden die kunst- en cultuurorganisaties in hun beleidsvoering kunnen ondersteunen, volgens cultuursocioloog Anna Elffers: 'Wie worden er eigenlijk waarmee bereikt? Hoe doen we het ten opzichte van de concurrentie? Hoe groot is de markt? Het zijn vragen die steeds meer marketeers, programmeurs, zakelijk leiders en medewerkers educatie en fondsenwervers van culturele instellingen zich stellen met het doel hierop vervolgens nieuwe, goed onderbouwde plannen en strategieën te baseren. Die plannen zijn vervolgens weer aantrekkelijker voor diezelfde

---

³¹ Katie Ingersoll, John Carnwath, 'A new way to think about intrinsic vs. Instrumental benefits of the arts', *Createquity* 13 maart 2015 <<http://createquity.com/2015/03/a-new-way-to-think-about-intrinsic-vs-instrumental-benefits-of-the-arts/>> (25-5-2017).

³² Sandra Trienekens (red.), Wouter Hillaert (red.), *Kunst in transitie. Manifest voor participatieve kunstpraktijken*, Brussel 2015, p. 11 <http://www.cal-xl.nl/media/uploads/files/KiT_Manifest_voor_Participatieve_Kunstpraktijken.pdf> (14-5-2017).

³³ MacDowall 2015 (zie noot 11), p. 1.

³⁴ Bank 2015 (zie noot 5), p. 5.

sponsors of subsidiënten, omdat ze blijk geven van weldoordacht beleid en goed cultureel ondernemerschap.³⁵

De keuze voor *evidence-based* beleidsvoering, en dus de keuze voor wetenschap als beslissingsmiddel, is bij het beoordelen van de effectiviteit van *artistieke* praktijken extra lastig. Voor kunst is het onvoorspelbare, het unieke en het spontane kenmerkend en wat bij het ene project wel werkt, hoeft niet ook bij het andere project te werken. In het verleden behaalde resultaten bieden geen garantie voor de toekomst, maar dat is juist wat wél geldt in de wetenschap: de validiteit wordt groter als met dezelfde methode dezelfde resultaten worden behaald. Moet er worden gekozen tussen het honoreren van de kern van kunst of die van de wetenschap, of zijn ze te rijmen met elkaar?

1.1.4 Vergelijking met andere landen

Onderzoeken uit het buitenland worden regelmatig aangehaald om de problemen rondom de wetenschappelijke verantwoording van de effecten van community arts in een bredere context te plaatsen. Niet alleen ter inspiratie, maar ook om te laten zien dat dit probleem zich op internationale schaal voordoet. Het onderzoek waar het meest naar verwezen wordt binnen dit thema, is het Britse *Use or Ornament. The social impact of participation in the arts* uit 1997. Onderzoeker François Matarasso, van oorsprong beeldend kunstenaar en in de jaren zeventig actief in community arts, wordt met die studie als grondlegger gezien van onderzoek naar de sociale impact van deelname aan kunstprojecten.³⁶ Er is uiteindelijk veel kritiek geleverd op zijn onderzoeksmethode omdat hij bijvoorbeeld op basis van een kleine groep deelnemers veel te algemene conclusies trok en niet inging op de mogelijkheid dat de positieve effecten niet met participatie in de *kunsten* te maken hoefden te hebben. Naast dit onderzoek wordt er in Nederlandse publicaties voornamelijk verwezen naar Alan Kay (2000), Michelle Reeves (2002) en Kevin McCarthy e.a. (2004), waarbij ook kritiek op hun onderzoeksmethoden wordt geuit.³⁷

---

³⁵ Anna Elffers, 'What's treasured, is measured', *Boekman* (2013) nr.97, p. 44.

³⁶ François Matarasso, *Use or ornament. The social impact of participation in the arts*, Londen 1997. In zijn onderzoek noemt hij vijftig sociale effecten die kunnen worden bereikt middels participatie in kunstprojecten. Zie bijlage 3.

³⁷ Alan Kay, 'Art and community development. The role the arts have in regenerating communities', *Oxford University press & Community Development Journal* 35 (2000) nr. 4 (oktober), pp. 414-424. Michelle Reeves, 'Measuring the economic and social impact of the arts. A review', Londen 2002. Kevin F. McCarthy e.a., *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*, Santa Monica/New Delhi/Los Angeles 2004.

Nederland is vaak met België vergeleken: Dr. Quirine van der Hoeven heeft in 2005 het Nederlandse cultuurbeleid vergeleken met dat van België³⁸; Drs. E. van Schoorisse heeft in datzelfde jaar bestudeerd hoe community arts (met name dans) als werkvorm kan bijdragen tot het opzetten van interculturele projecten aan de hand van het vergelijken van projecten in Nederland en in België³⁹; drs F. Jongens heeft het Vlaamse en Nederlandse cultuurbeleid naast elkaar gelegd in 2015⁴⁰; Meintje de Roest heeft in 2014 de lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie van Vlaanderen, Engeland en Nordrhein-Westfalen vergeleken.⁴¹ Door de *European Cultural Foundation* is er in 2005 gekeken naar Europa als geheel, waarbij onderling cultuurbeleid, financiering uit de privésector, cultureel onderzoek en het belang van culturele diversiteit in kaart is gebracht.⁴² Er is door Elffers al eerder naar de Verenigde Staten gekeken voor inspiratie, op het gebied van culturele diversiteit bij de podiumkunsten (2001) en hoe culturele diversiteit een rol speelt bij de private subsidiëring van podiumkunsten (2009).⁴³ De resultaten van het tweede onderzoek worden gebruikt in het laatste hoofdstuk. Al deze genoemde onderzoeken hebben als inspiratiebron gediend bij de keuze voor de vorm van dit huidige onderzoek, wat duidelijk wordt bij de uitleg van de onderzoeksmethode. Dit onderzoek gebruikt de Verenigde Staten als casus.

1.2 Methode

1.2.1 De Verenigde Staten

De Verenigde Staten kent van oorsprong een multiculturele samenleving, en culturele diversiteit heeft een belangrijke factor gespeeld bij de organisatie en professionalisering van de kunsten in de tweede helft van de twintigste eeuw.⁴⁴ De aandacht voor culturele diversiteit kwam in eerste instantie voort uit de *Civil Rights Movement*. Tot de jaren zestig was de Amerikaanse kunstwereld Eurocentrisch en blank. Daarna begonnen Afro-Amerikaanse

---

³⁸ Quirine van der Hoeven, *De grens als spiegel. Een vergelijking van het cultuurbestel in Nederland en Vlaanderen*, Den Haag 2005. In 2012 is zij op dit vraagstuk gepromoveerd.

³⁹ E. Van Schoorisse, *Community arts. (Hoe) kunnen dansperformances culturen samenbrengen? Een internationaal comparatief onderzoek naar vier interculturele projecten in België (Antwerpen en Brussel) en Nederland (Amsterdam en Rotterdam) vanuit het perspectief van de (co)organisatoren*, Brussel 2005.

⁴⁰ F. Jongens, *Vlaanderen en Nederland, een verschillende identiteit dus een verschillend cultuurbeleid?* Utrecht 2015.

⁴¹ Meintje de Roest, 'Internationale vergelijking lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. Een quick scan ten behoeve van de Raad voor Cultuur', Utrecht 2014.

⁴² D. Klaic (red.), *Europe as a cultural project. Final report of the reflection group of the European Cultural Foundation (2002-2004)*, Amsterdam 2005.

⁴³ Anna Elffers, *Culturele diversiteit in de podiumkunsten. Een praktisch onderzoek naar initiatieven in Nederland en de Verenigde Staten*, (plaats van uitgave onbekend) 2001.

Anna Elffers, *De rol van culturele diversiteit in de subsidiëring van de podiumkunsten in de VS*, Zoetermeer 2009.

⁴⁴ Michael M. Kaiser, *Curtains? The Future of the Arts in America*, Waltham 2015, pp. 15-18.

kunstenaars mede dankzij steun van de overheid een stem te krijgen. Deze aandacht voor culturele diversiteit heeft ervoor gezorgd dat community arts in de jaren zestig heeft kunnen ontstaan.

De culturele diversiteit in de bevolkingssamenstelling blijft in de Verenigde Staten toenemen door met name de grote vluchtelingenstromen. In de Verenigde Staten zijn immigranten, naast vijfenzestigplussers, de snelst groeiende demografische groep, maar worden tegelijkertijd het meest over het hoofd worden gezien door kunst- en cultuurorganisaties.⁴⁵ Sinds 2014 wordt er aandacht besteed aan wat deze demografische veranderingen zullen betekenen voor de kunst en samenleving, en community arts kan hierbij een grotere rol spelen.⁴⁶ In Nederland is dezelfde ontwikkeling te zien. Het is daarom interessant om aandacht te besteden aan hoe in de Verenigde Staten de (representatie van) culturele diversiteit wordt nagestreefd en bewaakt.

De Amerikaanse kunstsector wordt, in tegenstelling tot Nederland, niet voor het grootste deel gefinancierd middels subsidies, maar door de privésector en particulieren.⁴⁷ Door de geringe betrokkenheid van de regering ligt de nadruk vooral op de lokale financiering van lokale organisaties en projecten. Voor Nederland valt er met betrekking tot de particuliere financiering terrein te winnen.

Op het gebied van meta-onderzoek naar het meten van de effecten van kunst, lopen de Verenigde Staten een kleine tien jaar voor op het onderzoek van Trienekens. In 2002 schreef socioloog dr. Joshua Guetzkow middels een literatuurstudie een introductie op de studies die zich bezig hebben gehouden met de impact van de kunsten op communities.⁴⁸ Dit geeft aan

---

⁴⁵ Crane 2011 (zie noot 12), p. 6.

⁴⁶ *ArtChangeUs*, opgericht door *California Institute of the Arts*, is een vijfjarig programma (gestart in 2014) waarmee hier onderzoek naar gedaan wordt.

Bronnen: *Hispanic Outlook* <<https://www.hispanicoutlook.com/latest-news/2015/9/18/artchangeus-now-based-at-calarts-launches-with-events-in-new-york-and-los-angeles>> (4-2-2017).

Arts in a changing America <<https://artsinachangingamerica.org/about-us/>> (4-2-2017).

⁴⁷ *Americans for the Arts*

<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/2.%202016%20Source%20of%20Revenue%20for%20Nonprofit%20Arts%20Organizations.pdf> (12-12-2016).

Americans for the Arts

<<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/7.%202017%20Giving%20USA.pdf>> (12-12-2016).

⁴⁸ De *working paper* is geschreven voor het *Center for Arts and Cultural Policy Studies* van Princeton University, voor de conferentie *Taking the Measure of Culture*, 7-8 juni 2002, op Princeton University. De publicatiedata van de bestudeerde literatuur liggen tussen 1979 en 2002.

Bron: Joshua Guetzkow, 'How the arts impact communities. An introduction to the literature on arts impact studies', *Working Paper Series Princeton University* (2002) nr. 20.

dat de Verenigde Staten wellicht verder zijn in de ontwikkeling van de meetmethoden.

Een concreet voorbeeld van een succesvolle toepassing van een Amerikaanse meetwijze is de Cultuurindex die Nederland kent sinds 2013, de “AEX van cultuur”. Deze geeft op basis van meer dan tachtig indicatoren aan hoe het staat met de vitaliteit van kunst en cultuur in Nederland middels cijfers over bijvoorbeeld het aanbod, de trends en vraag naar kunst en cultuur en financiële gegevens over de cultuursector.⁴⁹ Deze is gebaseerd op de Amerikaanse *National Arts Index*, ontwikkeld in 2010.

1.2.2 Comparatief en exploratief onderzoek

Dit onderzoek zal comparatief van aard zijn, gebaseerd op de genoemde onderzoeken die het Nederlandse cultuurbeleid al eerder vergeleken hebben met andere landen. Door eerst de huidige situatie van de community arts in Nederland en van de Verenigde Staten in kaart te brengen, kunnen de verschillen inzichtelijk maken welke verbeterpunten er aan te wijzen zijn.

Er zijn namelijk meerdere factoren die invloed hebben op de meetwijzen van community arts, zoals het cultuurbeleid en de uitvoering ervan, de financiering en hoe deze tot stand komt, en het soort onderzoek dat wordt gedaan. Door op deze punten te vergelijken, kan er een context worden gecreëerd en zal de problematiek van het wetenschappelijk meten begrijpelijker worden. Deze stappen in de vergelijking hebben ook de opbouw van dit onderzoek gevormd: eerst wordt er gekeken naar de situatie in Nederland, daarna wordt de meetproblematiek uiteengezet, dan wordt de situatie bekeken van de Verenigde Staten om te eindigen met verbeterpunten ter inspiratie voor Nederland.

Het nadeel van de keuze voor de Verenigde Staten als casus, is de grootte van het land. Dit heeft invloed op de mate van volledigheid waarin de huidige situatie van community arts kan worden beschreven. Hiermee gaat het probleem van de mogelijkheid tot onderzoek hand in hand. Dit onderzoek wordt uitgevoerd vanuit Nederland, waardoor voornamelijk digitale bronnen en digitale publicaties zijn geraadpleegd. Al zou er wél onderzoek gedaan worden op locatie, dan blijft het probleem van onvolledigheid waarschijnlijk onvermijdelijk.

Het versplinterde karakter van de definitie en de terminologie van community arts heeft invloed op de onvermijdelijk incomplete informatieverzameling voor dit onderzoek. Er is voornamelijk gezocht middels de zoektermen ‘community arts(s)’, ‘participatory art’ en

---

⁴⁹ *Cultuurindex* <<http://www.cultuurindex.nl/over-de-cultuurindex>> (9-10-2016). De beschikbare data beslaat de periode 2003-2015.

‘participatieve kunstprojecten’, omdat deze als meest overkoepelend worden gezien.

Dit onderzoek is naast comparatief ook exploratief van aard, omdat er uitgegaan wordt van een aantal redenen waarom een vergelijking met de Verenigde Staten rendabel kan zijn. In hoeverre en op welke vlakken dit het geval is, zal blijken in het laatste hoofdstuk.

2. DE HUIDIGE SITUATIE VAN COMMUNITY ARTS IN NEDERLAND

Dit hoofdstuk begint met een uitleg van het huidige cultuurbeleid in Nederland. Deze uitleg is noodzakelijk als context voor de daarna volgende hoofdstukken. Beleid heeft namelijk, zoals zal blijken, grote invloed op de meetwijzen en resultaten van effectstudies naar community arts. Bepaalde instellingen die hebben bijgedragen aan de professionalisering en doorontwikkeling van community arts worden besproken. Het onderwijsaanbod, dat hier ook aan bijdraagt, wordt kort beschreven. Vervolgens wordt er gekeken naar recente en huidige community artsprojecten in ons land en hoe deze worden gemeten. Als laatste wordt er een beknopt overzicht gegeven van welk onderzoek er in Nederland is gedaan naar community arts, als aanvulling op het onderzoek van Trienekens.

2.1 *Het huidige cultuurbeleid*

Met de benoeming van Halbe Zijlstra als staatssecretaris van OCW in 2010 heeft de grootste bezuiniging ooit plaatsgevonden op kunst en cultuur. Voorheen werd altijd minimaal bezuinigd op cultuur; de afgelopen jaren is dat voor het eerst maximaal geweest. In de periode 2013-2016 heeft Zijlstra 200 miljoen bezuinigd, wat neerkomt op 23 procent.⁵⁰ Voor de huidige periode 2017-2020 vinden geen bezuinigingen plaats. Er is jaarlijks 379,91 miljoen euro beschikbaar voor subsidies, wat betekent dat er tien miljoen euro extra naar de kunsten gaat.⁵¹

Sinds het kabinet Lubbers III (1989-1994) is sociale cohesie een aandachtspunt geworden van de overheid, wat heeft geleid tot de 'Wet op het specifiek cultuurbeleid' uit 1993.⁵² Deze wet is nog steeds van kracht en geeft de betrokkenheid weer van de rijksoverheid bij kunst en cultuur: 'de minister is verantwoordelijk voor het in stand houden, ontwikkelen en sociaal en geografisch spreiden of anderszins verbreiden van cultuuruitingen.'⁵³ De Wet op specifiek cultuurbeleid wordt vandaag uitgevoerd langs drie lijnen. De eerste lijn is het hanteren van een landelijke culturele basisinfrastructuur (BIS), bestaande uit instellingen die rechtstreeks door de overheid worden gesubsidieerd vanwege een specifieke functie in het cultuurbestel of

---

⁵⁰ Laura Cornelisse, *Discoursverandering in het Nederlandse cultuurbeleid*, Groningen 2015, p. 37.

⁵¹ *Cultuursubsidie* <<https://www.cultuursubsidie.nl/actueel/nieuws/2016/09/20/prinsjesdag-publicatie-beschikkingen-bis-2017-2020>> (2-2-2017).

⁵² Deze wet is een concretisering van een behoefte die er al sinds de jaren zeventig was, namelijk een herverdeling en reorganisatie van de overheidstaken tussen het Rijk, provincies en gemeenten, ook op het gebied van cultuur. Ministerie van OCW 2002 (zie noot 16), p. 69.

⁵³ *LKCA* (zie noot 18).

Het Ministerie van OCW (auteur onbekend), 'Het Nederlands Cultureel bestel', (plaats van uitgave onbekend) 2013, p. 3 <<https://vng.nl/files/vng/publicaties/2013/beschrijving-van-het-nederlandse-cultuurstelsel-defi.pdf>> (12-11-2016).

een kernfunctie in de regionale en stedelijke infrastructuur.⁵⁴ Deze BIS, samenvallend met de vierjarige Cultuurnota, omvat in de periode 2017-2020 88 instellingen en zes nationale overheidsfondsen (voor podiumkunsten, film, beeldende kunst, letteren, creatieve industrie en cultuurparticipatie) die subsidie krijgen, waarvan de fondsen gezamenlijk in de periode 2013-2016 140 meerjarige subsidies hebben verstrekt.⁵⁵ Community arts-projecten worden voornamelijk door het fonds Cultuurparticipatie gesubsidieerd.⁵⁶ Deze fondsen vormen de tweede lijn. Naast dit fonds zijn er nog landelijke particuliere fondsen waar community arts-projecten subsidie kunnen aanvragen, zoals het Nederlands Fonds voor Podiumkunsten, het Prins Bernhard Cultuurfonds, Stichting Doen en Het VSBfonds.⁵⁷

De derde lijn bestaat uit de beleidsprogramma's, zoals cultuureducatie en ondernemerschap in samenwerking met andere ministeries, andere overheidslagen (provincies en gemeenten) en met andere publieke- en private partijen.⁵⁸ Een beleidsafstemming en taakverdeling is vastgelegd in het Algemeen Kader Interbestuurlijke Verhoudingen Cultuur tussen het OCW, Interprovinciaal Overleg en Vereniging Nederlandse Gemeenten.⁵⁹ De Rijksoverheid houdt zich vooral bezig met het aanbod en de functionerende instellingen en voorzieningen op landelijke schaal. De provincies hebben de verantwoordelijkheid voor de ruimtelijke cultuurspreiding, -regulering en onderhoud. De gemeenten houden zich voornamelijk bezig met openbare bibliotheken, musea, delen van de monumentenzorg en culturele accommodaties.⁶⁰ Ook bij de gemeenten valt community arts onder cultuurparticipatie.⁶¹

Op provinciaal, gemeentelijk en stedelijk niveau wordt community arts meer gericht bijgestaan en uitgevoerd. Iedere gemeente, stad of provincie initieert en steunt op eigen manier de community arts. In 2016 is er een inspiratiegids voor lokaal beleid uitgebracht, gebaseerd op de positieve ervaringen van veertig burgemeesters, wethouders, raadsleden en

---

⁵⁴ Het Ministerie van OCW 2013 (zie noot 53), p. 3.

⁵⁵ Gretha Pama, '10 miljoen extra voor kunst', *NRC.NL* 20 september 2016

<<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/09/20/10-miljoen-extra-voor-kunst-a1522384>> (3-3-2017).

OCW in cijfers <<https://www.ocwincijfers.nl/cultuur-media/inhoud/cultuur-algemeen/culturele-basisinfrastructuur-bis>> (22-11-2016).

De informatie over de subsidieverstrekking van de fondsen voor de periode 2017-2020 is niet gevonden.

⁵⁶ E-mailcontact met regisseur, schrijver, adviseur, docent en programmamaker Paul Feld, 24 november 2016. Hij kon mij uitleggen hoe de meeste community arts-projecten werden gefinancierd. In beleidsnota en dergelijke komt dit namelijk niet duidelijk naar voren.

⁵⁷ *LKCA* <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/fondsen-community-arts#>> (19-11-2016).

VSBfonds <<https://www.vsbfonds.nl/kunst-cultuur/andere-cultuurfondsen>> (24-05-2017).

⁵⁸ Het Ministerie van OCW 2013 (zie noot 53), p. 3.

⁵⁹ *Rijksoverheid* <<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2012/05/21/algemeen-kader-interbestuurlijke-verhoudingen-cultuur-ocw-ipo-en-vng>> (15-12-2016).

⁶⁰ Cornelisse 2015 (zie noot 50), p. 40.

⁶¹ E-mailcontact met Paul Feld (zie noot 56).

gemeenteambtenaren van grote en kleine Nederlandse gemeenten met kunst en cultuur.⁶² Er wordt in de gids toegelicht hoe gemeenten omgaan met actuele vraagstukken als sociale integratie, eenzaamheid, krimp en participatie en welke rol kunst en cultuur hierbij kan spelen. De Centra voor Beeldende Kunst en de lokale Centra voor de Kunsten zijn belangrijke uitvoerders van dit lokale kunstbeleid en kunnen bijdragen aan de verlaging van de drempel om te participeren in culturele en artistieke activiteiten, zoals community arts.⁶³ Alle beeldende kunstcentra zijn verenigd met de muziekscholen en volksuniversiteiten in Nederland via brancheorganisatie Cultuurconnectie.⁶⁴

De samenstelling van de BIS - net als elk vierjarig beleid - verandert door de jaren heen nauwelijks: 83 procent van de instellingen in de huidige basisinfrastructuur werd in 1997 ook door het rijk gefinancierd. De wisseling in samenstelling gebeurt voornamelijk bij de subsidies door de overheidsfondsen.⁶⁵ Wel worden per beleid de accenten anders gelegd. De beleidsthema's van 2013-2016 waren cultuurparticipatie en -educatie, innovatie en talentontwikkeling, geven aan cultuur en ondernemerschap, en internationalisering.⁶⁶ In het

---

⁶² Sandra Trienekens, *Inspiratiegids voor lokaal beleid. Preventie, zelfregie en participatie met kunst en cultuur in het sociaal domein*, (online uitgave) 2016
<<http://www.lkca.nl/~media/downloads/publicaties/2016/inspiratiegids%20lokaal%20beleid%2008122016.pdf>> (7-5-2017).

Tot stand gekomen door onderzoek van Onderzoeksbureau Urban Paradoxes en LKCA, in samenwerking met het Vereniging van Nederlandse Gemeenten, Movisie, Fonds voor Cultuurparticipatie en CAL-XL.

⁶³ Sandra Trienekens, *Zicht op kunst en maatschappij. Achtergronden, literatuur, projecten en websites*, Utrecht 2006, pp. 7, 10-11.

⁶⁴ *Cultuurconnectie* <<https://www.cultuurconnectie.nl/over-ons>> (2-6-2017).

⁶⁵ Minister Jet Bussemaker, 'Kamerbrief Cultuurbestel 2017-2020', Den Haag 1-11-2013, p. 2.

⁶⁶ Het Ministerie van OCW 2013 (zie noot 53), p. 4.

De nadruk op cultuurparticipatie en -educatie in het beleid van de afgelopen en komende jaren is te verklaren vanuit het verleden. In de jaren zestig en zeventig werd het cultuurbeleid in Nederland vooral gezien als een instrument voor maatschappijvorming, waarbij de maatschappelijke relevantie van kunst en cultuur werd benadrukt. Sinds 1965 werden kunst en cultuur onderdeel van het welzijnsbeleid. Het werd ingezet om sociaal-maatschappelijke problemen aan te pakken, zoals sociale achterstanden bij bepaalde maatschappelijke groeperingen. Door de nadruk op maatschappelijke relevantie werd de kwaliteit van de kunstuitingen minder belangrijk: de weg ernaartoe was belangrijker dan het einddoel. Een bijdrage aan verscheidenheid of het bereik onder minderheden leek toen een leidend uitgangspunt voor het verstrekken van subsidies. Dit einddoel veranderde in de jaren tachtig, toen er weer meer aandacht kwam voor de kwaliteit en professionalisering van kunst en cultuur, waardoor amateurkunst en cultuureducatie voortaan (tot op heden) minder subsidie ontvingen. Er werden wel landelijke steunfunctie-instellingen voor amateurkunst en cultuureducatie opgericht om cultuurparticipatie te stimuleren, omdat volgens toenmalig minister Brinkman (van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur) niet alleen kwaliteit maar ook publieksbereik een belangrijk kwaliteitscriterium was. De amateurkunst en cultuureducatie werden daarbij gezien als de juiste instrumenten om dit te bewerkstelligen. In de jaren negentig stond, naast een betere ordening van het beleid, de economisering van de cultuur en het marktdenken centraal.

Bronnen: OCW 2002 (zie noot 16), p. 62.

cultuurbestel van 2017-2020 staan de thema's cultuureducatie, talentontwikkeling, de maatschappelijke waarde van cultuur, digitalisering en internationaal cultuurbeleid centraal.⁶⁷

Vanaf de eeuwwisseling lijken er twee lijnen naast elkaar te lopen binnen het cultuurbeleid: die van de jaren zestig en zeventig (welzijnswerk, sociale cohesie, het proces is belangrijker dan het resultaat) en die van de jaren tachtig en negentig (decentralisatie, professionalisering, artistieke kwaliteit belangrijk, minder subsidies, economiseren cultuur).⁶⁸ De visie op cultuurbeleid van minister Bussemaker laat deze tweeledigheid zien: 'Cultuur heeft artistieke, maatschappelijke en economische waarden. Cultuur is noodzakelijk voor de vorming van onze identiteit, voor de ontplooiing van mensen en voor de ontwikkeling van creativiteit. Cultuur verbindt, biedt plezier en draagt bij aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. De cultuursector is een sector met een duidelijk economisch belang.'⁶⁹ Het huidige streven naar de combinatie van kwaliteit én kwantiteit, draagt bij aan de noodzakelijkheid van het kunnen meten van de effecten van onder andere community arts.

2.2 Culturele diversiteit

In 2011 werd door de culturele sector de Code Culturele Diversiteit ontwikkeld (CDD) om diversiteitsbeleid een impuls te geven en te verankeren.⁷⁰ Het is een gedragscode in de vorm van een praktisch instrument dat culturele organisaties kunnen toepassen op het gebied van programmering, het publiek, het personeel en de partners.⁷¹ De CDD hanteert het principe 'pas toe of leg uit': de code moet worden gerespecteerd en bij afwijking ervan, moet er worden toegelicht waarom er wordt afgeweken.⁷²

Raad voor Cultuur, 'Vooradvies 2005-2008 deel amateurkunst', Den Haag 2003 p. 5 in bestand, geen paginering.

⁶⁷ Minister Jet Bussemaker, 'Kamerbrief Ruimte voor cultuur. Uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020', Den Haag 8-6-2015, p. 10.

⁶⁸ Voor een toelichting, zie noot 66.

⁶⁹ Minister Jet Bussemaker, 'Kamerstuk Cultuur beweegt. Cultuur in een veranderende samenleving', Den Haag 10-6-2013, p. 1.

⁷⁰ De sector werd vertegenwoordigd door de daarvoor opgerichte stuurgroep, bestaande uit de directies van drie brancheorganisaties (Nederlandse Associatie voor Podiumkunsten, Nederlandse MuseumVereniging, Vereniging van Schouwburg- en Concertgebouwdirecties) en vier sectorinstituten (Erfgoed Nederland, Kunstfactor, Theater Instituut Nederland en Muziek Centrum Nederland). De stuurgroep is daarnaast bijgestaan door een klankbordgroep waarin vertegenwoordigers van het ministerie van OCW, VNG, de G4- gemeenten en de cultuurfondsen zitting hadden.

Bron: *Code Culturele Diversiteit* <<http://codeculturelediversiteit.com/de-code/>> (19-2-2017).

⁷¹ *Code Culturele Diversiteit* (zie noot 70).

⁷² Auteur onbekend, 'Code Culturele Diversiteit', (online publicatie) 2011 <http://www.lkca.nl/~media/downloads/ak_code_culturele_diversiteit.pdf> (19-2-2017).

Culturele diversiteit is al meer dan twintig jaar een heikel punt in het Nederlandse cultuurbeleid.⁷³ Uit onderzoek van LAgrou Leisure & Arts Consulting in 2008, naar of culturele diversiteit ook een feit is in de basisinfrastructuur (BIS) van cultuurinstellingen in Nederland, kwam naar voren dat er bijvoorbeeld nauwelijks programmering gemaakt voor niet-Westerse doelgroepen en minder dan tien procent van de bestuursleden heeft een niet-Westerse achtergrond.⁷⁴ Toch gaf negentig procent van de cultuurinstellingen aan culturele diversiteit enigszins tot zeer belangrijk te vinden.⁷⁵

De CDD leek al gauw na de oprichting naar de achtergrond te verdwijnen, totdat minister Bussemaker van OCW in 2015 in de beleidsbrief 'Ruimte voor Cultuur' de code noemde als belangrijk aandachtspunt en dat in het regeerakkoord is afgesproken dat culturele instellingen de code zullen hanteren.⁷⁶ Zij zal in de periode 2017-2020 de voortgang monitoren. De Code is voor de planperiode 2017-2020 als subsidievoorwaarde opgenomen, met toepassing van het 'pas toe of leg uit'-principe.⁷⁷ Daarmee worden instellingen verplicht om aan te geven of ze de code toepassen of niet: het is dus niet verplicht om deze *toe te passen*. Er zouden maar weinig subsidies verstrekt kunnen worden als dat wel het geval was: 'In hun activiteitenplannen voor de komende subsidieperiode besteden de meeste instellingen helaas nog te weinig aandacht aan culturele diversiteit.'⁷⁸

---

⁷³ In 1998 werd het onderwerp op de agenda gezet door staatssecretaris van Cultuur Rick van der Ploeg met de constatering dat de cultuursector voornamelijk wit was en er te weinig uitwisseling tussen het aanbod en het publiek, 'alsof de "cultuur" af was'. Zijn bedoeling was vooral om etnische groepen te betrekken, maar de diversiteit ging ook over de inclusie van meer jongeren en het elitaire karakter van kunst te bestrijden.

Bron: Mercita Coronel, 'Culturele diversiteit in de kunsten sneuvelt als eerste', *Trouw* 9 augustus 2012 <<https://www.trouw.nl/cultuur/culturele-diversiteit-in-de-kunsten-sneuvelt-als-eerste~ad1281fd/>> (19-2-2017).

Het onderzoek van Anna Elffers uit 2001 over culturele diversiteit in de podiumkunsten in de Verenigde Staten heeft geholpen om het begrip meer op de kaart te zetten.

⁷⁴ LAgrou, 'De olifant in de kamer Staalkaart culturele diversiteit in de basisinfrastructuur', Amsterdam 2008, pp. 47, 56.

⁷⁵ LAgrou 2008 (zie noot 74), p. 11.

⁷⁶ Bussemaker 2015 (zie noot 67), p. 17.

⁷⁷ Bussemaker 2015 (zie noot 67), p. 17.

Berichtgeving hierover: *Binoq ATANA* <http://binoq.nl/page_binoq_project_code_div.aspx> (19-2-2017).

⁷⁸ 'De raad constateert dat een aantal instellingen in hun activiteitenplannen melding maken van het hanteren van de Code Culturele Diversiteit. De wijze waarop zij echter invulling geven aan deze code is in veel gevallen beperkt. Het gaat daarbij vaak over het aanspreken van nieuw publiek door middel van passend aanbod of een passend programma. De invulling van de andere pijlers, personeel en partners, is de raad slechts sporadisch tegengekomen.'

Bron: *BIS2017-2020* <<http://bis2017-2020.cultuur.nl/inleiding/aantekeningen-per-beoordelingscriterium>> (20-2-2017).

Minister Bussemaker ziet culturele diversiteit als een belangrijk aandachtspunt bij de toepassing van de Code Governance Cultuur: een instrument voor goed bestuur en toezicht, waarbij onder andere (culturele) diversiteit één van de negen principes is.⁷⁹ Bussemaker juicht toe dat 82 procent van de cultuursector zegt de GCC te gebruiken.⁸⁰ Er is door de Raad van Cultuur één miljoen euro extra uitgetrokken voor het eenmalig subsidiëren van instellingen met een vernieuwend, niet-Westers aanbod en die nieuwe publieksgroepen aantrekken, om een meer diverse programmering en publiek te stimuleren.⁸¹ Een rapport van de GCC van de stand van zaken in 2016 geeft echter aan dat culturele diversiteit in de samenstelling van besturen en raden van toezicht nog een lange weg te gaan heeft: 57 procent van de bestuursleden zijn boven de vijfenvijftig jaar, 67 procent is mannelijk en 78 procent is ontevreden op het gebied van de diversiteit in de etnische achtergrond.⁸²

Culturele diversiteit heeft invloed op de meetwijzen en resultaten van effectstudies. Bij een bestuursorgaan waar geen culturele diversiteit aanwezig is in de samenstelling, is de kans kleiner dat het bestuur subsidies verstrekt aan cultureel diverse culturele instellingen, of dat het bestuur voor een cultureel diverse programmering kan zorgen. Een blank, oud en mannelijk bestuur, een samenstelling die nog altijd overheerst, verkleint de kans op een cultureel divers publiek, programma of samenwerkingspartner. Dit geldt ook voor diegenen die de effectstudies uitvoeren, de eventuele deelnemers van het onderzoek en de resultaten. Als het aanbod van community arts-projecten niet cultureel divers is, hoe groot is de kans dan op een cultureel diverse deelnemersgroep? De onderzoeksresultaten zullen dan vooral gelden voor de specifieke soort(en) deelnemers van dat project, dat de validiteit van getrokken conclusies vermindert. Daarom is het van groot belang om de Code Culturele Diversiteit strenger te hanteren. In het volgende hoofdstuk wordt er verder ingegaan op de invloed van (culturele diversiteit in) beleidsvoering en de meetwijzen.

---

⁷⁹ *Governance Code Cultuur* <<https://www.governancecodecultuur.nl/>> (19-2-2017). In bijlage 4 staan de negen principes.

⁸⁰ *Cultuur+Ondernemen* <<https://www.cultuur-ondernemen.nl/product/publicatie-governance-stand-van-zaken-2016>> (19-2-2017).

⁸¹ *Raad voor cultuur* <<https://www.cultuur.nl/adviezen/sectoroverstijgend/een-miljoen-euro-extra-voor-nieuwe-genres/item3720>> (20-2-2017).

⁸² *Cultuur+Ondernemen*, 'Governance in cultuur. Stand van zaken 2016', (online publicatie) 2016, pp. 13-14 <<https://www.cultuur-ondernemen.nl/content/original/Publicaties/CultuurOndernemen-Governance-in-Cultuur-2016.pdf>> (20-2-2017).

2.3 Professionalisering van organisatie en ontwikkeling van community arts

De professionalisering van de organisatie van participatieve kunstpraktijken nam vanaf 2001 toe.⁸³ In 2001 werd het Cultuurnetwerk Nederland gestart als landelijk expertisecentrum cultuureducatie en in datzelfde jaar ontstond het Actieplan voor Cultuurbereik, dat het bevorderen van cultuurparticipatie in stadswijken door jongeren en allochtonen als doel had.⁸⁴ Deze werkvorm van community arts heeft zoveel indruk gemaakt dat in 2003 voor het eerst expliciet een beleidsadvies over community arts werd samengesteld voor 2005-2008 door de Raad voor Cultuur: 'Community arts kan niet worden beschouwd als een vrijblijvende vorm van tijdverdrijf, maar streeft ontplooiing van de artistieke talenten en verbetering van de artistieke vaardigheden van de deelnemers na.'⁸⁵ De subsidiemogelijkheden zijn vanaf 2003 dan ook sterk toegenomen. Naast het Fonds voor Cultuurparticipatie en het Prins Bernhard Cultuurfonds kon er vanaf toen ook bij het Oranje Fonds, SNS Reaal en het VSBfonds subsidies worden aangevraagd.⁸⁶

Met overheidssteun werd in 2009 het Community arts Lab-XL (CAL-XL) opgericht. Zo kreeg community arts een professionele impuls: het was de taak van CAL-XL om een beter productieklimaat te stimuleren voor community arts.⁸⁷ Deze organisatie kan gezien worden als het antwoord op het verzoek van de Raad voor Cultuur om een databank te creëren van community arts-projecten die ook als informatief platform kan functioneren voor het

---

⁸³ In 2001 werd voor het eerst het International Community arts Festival (ICAF) gehouden in Rotterdam. Rotterdam was toen Europese Hoofdstad van Cultuur en diversiteit en participatie waren belangrijke thema's in het cultuurbeleid. Ongeveer elke drie jaar wordt het festival georganiseerd met thema's als *Quality, The Power of Community arts of Movement*. Het festival verzamelt (volgens eigen informatie) de meest innovatieve, meest controversiële en meest inspirerende werken en hun kunstenaars van over de hele wereld, om vervolgens 'ervan te genieten, het te bekritisieren en van elkaars methodes te leren.' Bron: ICAF <<http://www.icafterrotterdam.com/about-icaf>> (24-11-2016).

⁸⁴ Cultuurnetwerk Nederland kwam voort uit het Landelijk Ondersteuningsinstituut Kunstzinnige Vorming (LOKV). Het LOKV begon in 1983 en kwam voort uit kleinere, discipline gerichte organisaties zoals de Stichting Audiovisuele Vorming (SAV), de Federatie Katholieke Film Aktie (KFA/CEFA), de Nederlandse Stichting voor Kunstzinnige Vorming (NSKV) en de Landelijke Stichting Beeldende Vorming (LSBV).

Bron: E-mail contact met senior informatiespecialist Bert Schoones van het LKCA, 24-11-2016.

Trienekens 2006 (zie noot 15), p. 27.

⁸⁵ Trienekens 2006 (zie noot 15), p. 27.

Raad voor Cultuur 2003 (zie noot 66), p. 6.

⁸⁶ Van der Lingen 2011 (zie noot 6), p. 3.

⁸⁷ IJdens 2011 (zie noot 29), p. 16.

De organisatie werd gevormd door zes landelijke organisaties: Kunstfactor, Cultuurnetwerk Nederland, Cultuur en Ondernemen, Movisie, Landelijk Platform Cultuuraanjuders en CoP Cultuurimpuls. De projecteigenaar is ZIMIHC, huis voor amateurkunst in Utrecht. Dit heeft tot en met 2014 zo gefunctioneerd.

Bron: CAL-XL (zie noot 8).

uitwisselen en bundelen van expertise.⁸⁸ Het CAL-XL is een belangrijke organisatie bij de ontwikkeling van meetwijzen naar de effecten van community arts. Er is vanuit het CAL-XL veel onderzoek naar gedaan, en het heeft een groot aandeel gehad in de ontwikkeling van een veelbelovend meetinstrument, waar aan het eind van dit hoofdstuk op in wordt gegaan.

Aan de professionalisering werd bijgedragen door de oprichting van het Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst (LKCA) in 2013.⁸⁹ Het LKCA is het instituut voor professionals die werken met cultuur. Met betrekking tot overheidsbeleid en community arts is dit een belangrijk onderzoeksplatform. Het vormt een landelijk netwerk van professionals en werkt nauw samen met de praktijk.⁹⁰ Ook maakt het deel uit van verscheidene internationale netwerken.⁹¹

Het CAL-XL krijgt op dit moment geen subsidie meer, en is per 2015 als een zelfstandige coöperatie doorgegaan met een netwerk van cultureel ondernemers.⁹² Het accent is daarmee verschoven naar lokale samenwerking met onderzoek in plaats van landelijke samenwerking.⁹³ Het fungeert voornamelijk nog als een onderzoek- en adviesbureau, samen met het LKCA. Met deze verschuiving lijkt het zijn plaats als centraal punt voor de community arts te hebben verloren. Het unieke van het CAL-XL, de opleidingsmogelijkheden die zijn aanboden, zijn weggevallen.

2.4 Onderwijs in community arts

Hoe worden er in Nederland mensen opgeleid om te werken met community arts? Niet alleen tijdens een project, maar ook bij effectonderzoek naar een project is professionaliteit van groot belang om rendabele uitkomsten te kunnen krijgen. De kunstenaars en andere begeleiders kunnen samen met onderzoekers de effectstudies, en daarmee de validiteit van de resultaten, naar een hoger niveau tillen als zij over de juiste kennis en vaardigheden beschikken.

---

⁸⁸ Raad voor cultuur 2003 (zie noot 66), p. 13.

⁸⁹ Het LKCA is een fusie van Cultuurnetwerk Nederland en Kunstfactor. Kunstfactor is in 2007 ontstaan uit een fusie van verschillende amateurkunstenorganisaties die tot dat moment per discipline werkten: Unisono (een organisatie voor de amateurmuziek, ontstaan uit fusie van verschillende amateurmuziekorganisaties (zoals SNK (Samenwerkende Nederlandse Korenorganisaties), NIB (Nederlands Instituut Blaasmuziek)), het Landelijk Centrum voor Amateurdans (LCA), Theaterwerk NL, Stichting Schrijven en Stichting Beeldende Amateurkunst (SBA).

Bron: E-mail contact Bert Schoones (zie noot 84).

⁹⁰ LKCA <<http://www.lkca.nl/over-het-lkca/missie-themas-beleid>> (20-6-2017).

⁹¹ LKCA <<http://www.lkca.nl/over-het-lkca/internationale-netwerken>> (20-6-2017).

⁹² LKCA (zie noot 18).

⁹³ CAL-XL (zie noot 8).

In het hoger- en wetenschappelijk onderwijs wordt de laatste jaren steeds meer aandacht besteed aan community arts. Op verscheidene kunstacademies zijn er dans-, theater- en muziekopleidingen die de studenten competenties leren die (in)direct met het werken met community arts te maken hebben.⁹⁴ De Haagse Hogeschool biedt een minor community arts aan en heeft de Rotterdamse kunstvakschool Codarts een masteropleiding kunsteducatie met community arts als specialisatie.⁹⁵ De Universiteit Utrecht bood dit jaar het bachelorvak 'Community arts: Practice and Theory' aan.⁹⁶ Momenteel zijn er vier lectoraten die betrekking hebben op de verbinding van kunst en de samenleving en zijn er op de Universiteit van Utrecht, Maastricht en Groningen faculteiten die onderwijs over community arts aanbieden.⁹⁷ Daarnaast heeft het LKCA twee bijzondere leerstoelen aan de Erasmus Universiteit Rotterdam: prof. dr. Hester Dibbits is bijzonder hoogleraar Cultuur en Educatie en dr. Evert Bisschop Boele is bijzonder hoogleraar Betekenis van cultuurparticipatie.⁹⁸

Toen het CAL-XL nog volop in werking was, bood het in samenwerking met verschillende partners verscheidene trainingen en trajecten aan, voornamelijk post-hbo-trajecten, voor partners en makers van community arts-projecten.⁹⁹ In Noord-Brabant zijn er toentertijd kaderopleidingen aangeboden, met onderwerpen als, 'Community arts in de zorg', 'Kunstenaars in de samenleving'. Naast van deze voorbeelden, lijken er geen soortgelijke opleidingsmogelijkheden te zijn (geweest) buiten het hbo of de universiteiten. Dit gegeven

---

⁹⁴Bachelor Docent Dans (*Codarts*), Bachelor Docent Theater (*Artez*), Bachelor Theatre and Education (*HKU*), Bachelor Music in Society (*Inholland*), Theater Docent (*AHK*).

Bron: LKCA <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/opleidingen>> (24-11-2016).

⁹⁵ Kunstenaar in Samenleving (*Fontys*), Kunst in Transitie (training van *CAL-XL*), Master Kunsteducatie met specialisatie Community arts (*Codarts*).

Bron: LKCA (zie noot 94).

⁹⁶ *Osiris Universiteit Utrecht*

<https://www.osiris.universiteitutrecht.nl/osistu_ospr/OnderwijsCatalogusSelect.do?selectie=cursus&collegejaar=2016&cursus=ME3V15005> (5-4-2017).

⁹⁷ Universiteit van Utrecht - Faculteit Geesteswetenschappen: BA Onderwijs Geesteswetenschappen; U School Media en Cultuurwetenschappen; Blok Community arts.

Rijksuniversiteit Groningen - Onderzoekscentrum Arts in Society: Door globalisering, digitalisering en economisering transformeerde de afgelopen decennia de rol van de kunsten in de maatschappij. Het expertisecentrum Arts in Society focust op die snel veranderende context.

Universiteit van Maastricht - Faculteit Arts and Social Sciences: Blok Community arts. The course 'Community arts' researches the theory and practices of a type of art that came into existence during the last two decades.

Bron: LKCA (zie noot 94).

⁹⁸ Tot december 2015 was prof. dr. Folkert Haanstra bijzonder hoogleraar Cultuureducatie en Cultuurparticipatie aan de Universiteit Utrecht.

Bron: LKCA (zie noot 94).

⁹⁹ *CAL-XL* <<http://www.cal-xl.nl/advies/training/>> (13-12-2016).

Na mailcontact met samenwerkende partner Diane Frénay (12 juni 2017), blijken de trainingen niet meer gegeven te worden. Er is meerdere malen contact gezocht met directeur Sikko Cleveringa ter verduidelijking, maar er is vooralsnog geen antwoord ontvangen.

maakt duidelijk dat de opleidingsmogelijkheden beperkt zijn. Diegenen die niet een studie willen volgen maar wel zichzelf zouden willen (om)scholen in het werken met community arts, hebben daar nu waarschijnlijk geen mogelijkheid toe.

2.5 De community arts-projecten en de Arts Impact Manager

Welke projecten zijn er in Nederland (geweest)? In 2006 heeft Trienekens in samenwerking met Cultuurnetwerk Nederland in het artikel 'Zicht op kunst en maatschappij. Achtergronden, literatuur, projecten en websites' een selectie gepresenteerd van de (inmiddels niet meer bestaande) databank Community arts van Cultuurnetwerk, met daarin ongeveer 107 uitgevoerde en toen nog lopende projecten. De onderwerpen van de projecten waren als volgt verdeeld: omgeving (wijk, stad of dorp) (47), asielzoekers en allochtonen (12), daklozen, verslaafden en geestelijke gezondheidszorg (4), gehandicapten (9), vrouwen (4), kinderen en jongeren (22), en algemeen/overig (9).¹⁰⁰ Deze verdeling maakt inzichtelijk dat de nadruk rond 2006 vooral lag op projecten die te maken hadden met de omgeving en kinderen en jongeren.

Cigarbox, een onafhankelijk advies- en technologiebedrijf dat gespecialiseerd is in het inzichtelijk maken, managen en vergroten van de maatschappelijke impact van projecten en programma's, heeft met het CAL-XL een projectenweb gecreëerd van ongeveer 120 community artsprojecten en twintig programma's (die meerdere projecten genereren) vanaf 2000 tot nu.¹⁰¹ In hoofdstuk 1 is het onderscheid van de soorten community artsprojecten volgens het LKCA besproken (zie pagina 7 en bijlage 1): vier gemeenschappelijke elementen van community artsprojecten, die per project verschillend verdeeld qua zwaartepunten kunnen zijn: publieke beeldvorming, fysieke leefbaarheid, persoonlijke ontwikkeling en sociale cohesie. Cigarbox hanteert deze zwaartepunten bij het projectenweb en hun andere analyses. Cigarbox bestaat sinds 2012 en heeft naast het projectenweb soortgelijke analyses gemaakt voor onder andere Arnhem, Rotterdam en in samenwerking met CAL-XL ook voor de provincie Noord-Brabant. Het recentste onderzoek was gericht op Noord-Brabant, waarbij 22 projecten uit de periode 2014 tot mei 2016 zijn geanalyseerd. Directeur en oprichter Pieter Brouwer stelt dat de resultaten van het Brabant-onderzoek min of meer kunnen worden gezien als een gemiddelde

---

¹⁰⁰ Trienekens 2006 (zie noot 15), pp. 43-61.

¹⁰¹ Cigarbox <<http://www.cigarbox.nl/>> (11-11-2016).

CAL-XL <<http://www.cal-xl.nl/projectenweb/>> (11-11-2016).

voor de recente community arts-projecten in Nederland, dus die worden hier kort behandeld.¹⁰²

Uit de onderzoeksresultaten blijkt dat de projecten als grootste deelnemersgroep de volwassenen heeft (16 projecten), daarna de ouderen (8) en de jongeren (3). Er is maar één project dat zich richt op kinderen en één op mensen met dementie.¹⁰³ Het aantal deelnemers is gemiddeld tussen de zes en twaalf personen.¹⁰⁴ Van de activiteiten die de projecten behelzen, is het merendeel resultaatgericht en zijn er minder procesgericht.¹⁰⁵ Er wordt bijvoorbeeld veel geïnvesteerd in het “vangen” van verhalen, publiekspresentaties en sociaal-culturele omkadering; ook wordt er relatief veel betekenis gegeven aan een specifieke locatie of lokale kunstenaars.¹⁰⁶ De thema's van de projecten zijn identiteitsvorming (2), openbare ruimte (3), publieke beeldvorming (3), erfgoed (4), sociale cohesie (3), wijkvoorzieningen (3), eenzaamheid (3) en de kwaliteit van het leven (1). De thema's zijn sinds 2006 aanzienlijk verschoven. De afgelopen jaren is er met community arts-projecten veel aandacht besteed aan de grote stroom vluchtelingen en immigranten: Het LKCA meldt dat er zeventwintig projecten zijn die voornamelijk bij asielzoekerscentra creatieve activiteiten organiseren.¹⁰⁷ Ook de inspiratiegids van gemeenten van 2016 gaat in op de rol van gemeenten hierin en hoe kunst hierbij van dienst kan zijn.¹⁰⁸

---

¹⁰² Ik heb hem op 30-11-2016 mogen interviewen op zijn kantoor over zijn onderzoeken, methodes en resultaten. Ik wilde graag de gegevens van het Arnhem-onderzoek bespreken aangezien het een groot aantal projecten beslaat en het dus een goed beeld kan geven wat voor soort projecten er zijn uitgevoerd. Brouwer kon mij alleen de resultaten van het Brabant-onderzoek sturen (dat van Arnhem was een intern bestand en dat van Brabant was publiek beschikbaar) en zei in de e-mail dat 'de verschillende rapportages allen min of meer overeenkomen met de Brabant rapportage, alleen andere projecten uiteraard, maar dezelfde analyse.' Het Brabant-onderzoek is het meest recente, dat maakt het relevanter dan het Arnhem-onderzoek.

¹⁰³ Sikko Cleveringa, 'Community arts in Brabant: Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016, p. 4. Bij sommige projecten waren de deelnemers samengesteld uit twee soorten deelnemers in één, zoals bijvoorbeeld ouderen en volwassenen. Daarom zijn de getallen achter de deelnemers meer dan 22 bij elkaar.

¹⁰⁴ Cleveringa 2016 (zie noot 103), p. 11.

¹⁰⁵ Resultaatgerichte activiteiten zijn publiekstrekking, sociaal-cultureel aanbod, kunstproductie op locatie en het vangen van verhalen/erfgoed; procesgerichte activiteiten zijn participatie ontwerpen, een artistieke vertaalslag, actieve cultuurparticipatie en culturele zelforganisatie.

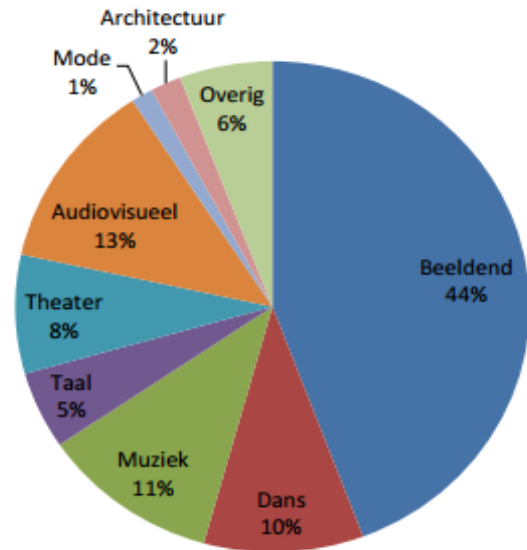
Bron: Cleveringa 2016 (zie noot 103), p. 9.

¹⁰⁶ Cleveringa 2016 (zie noot 103), p. 9.

¹⁰⁷ LKCA <<http://www.lkca.nl/vrije-tijd/vluchtelingen/inspirerende-voorbeelden>> (22-6-2017).

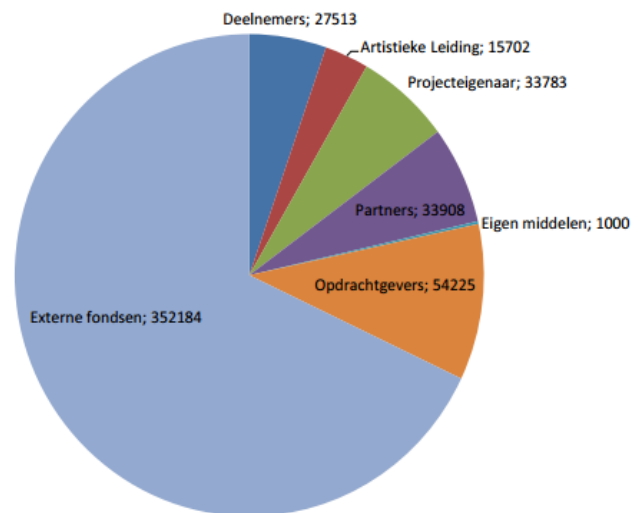
¹⁰⁸ Trienekens 2016 (zie noot 62) pp. 44, 45.

In de cirkeldiagram hiernaast is de verdeling van kunstdisciplines te zien in Noord-Brabant (afb.1): bijna de helft van de projecten werkt met beeldende kunst en er is het minste gewerkt met mode en architectuur. Vaak wordt er met meerdere disciplines tegelijk gewerkt, waar beeldend er meestal één van is.¹⁰⁹ De eindpresentatie van de projecten trekt gemiddeld tussen de 50 en 250 bezoekers.¹¹⁰ Zoals eerder is gesteld, zijn community arts-projecten zeer afhankelijk van subsidies. De financiering van de projecten in Noord-Brabant is onderaan de pagina te zien (afb.2): bijna driekwart van het geld komt van externe fondsen.

Afb.1: *Vertegenwoordiging kunstdisciplines in projecten, 2016.*
Bron: Sikko Cleveringa, 'Community arts in Brabant: Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016, p. 10.

Deze onderzoeksresultaten zijn verkregen door middel van een projectscan met de *Arts Impact Manager* (AIM), ontwikkeld door Cigarbox en CAL-XL. Dat is een instrument dat laat zien hoe culturele interventies werken binnen maatschappelijke ontwikkeling. Hiermee draagt het bij aan de professionalisering en legitimering van community arts.¹¹¹ Met dit online instrument worden data verzameld van sociaal participatieve kunst- en cultuurprojecten, die worden ingevuld door onder andere programmamanagers en kunstenaars om inzicht te bieden in de

Afb.2: *Overzicht verdeling financiële bijdragen projecten, 2016.*
Bron: Sikko Cleveringa, 'Community arts in Brabant: Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016, p. 13.

¹⁰⁹ Cleveringa 2016 (zie noot 103), p. 10.

¹¹⁰ Er zijn grote verschillen in de bezoekersaantallen: het laagste is 30 en het hoogste is 1000.

Bron: Cleveringa 2016 (zie noot 103), p. 11.

¹¹¹ Sikko Cleveringa, *Cultuur nieuwe stijl. Praktijkboek community arts en nieuwe cultuurfuncties. Handleiding voor de projectscan en landelijke databank voor culturele interventies in maatschappelijke ontwikkeling*, Rotterdam 2011, p. 7.

bijdrage van deze projecten aan persoonlijke ontwikkeling, sociale cohesie, publieke beeldvorming en fysieke leefbaarheid in wijken.¹¹²

Het projectenweb is een publieke portal van de AIM en toont de voor het publiek beschikbare basisgegevens van de projecten. De AIM kan bijvoorbeeld worden gebruikt om kunstprogramma's te managen, projecten te scannen op de te verwachten impact, projecten te evalueren en de impact te rapporteren. Het kan ook per wijk zien welke projecten er uitgevoerd zijn en worden, inzicht krijgen in de activiteiten per kunstvorm en hoeveel geld er waar aan wordt besteed.¹¹³ In combinatie met statistische- en cultuurdata uit de wijken verkregen door een *wijkwaardescan* en een *cultuurveldscan*, kan dan een uiteindelijke *programmascan* gemaakt worden.¹¹⁴ Deze programmascan wordt twee keer uitgevoerd: vooraf als strategisch advies om prioriteiten te stellen, en na afloop van een eerste fase (bijvoorbeeld een aantal jaar) om te meten in hoeverre de strategie heeft gewerkt.¹¹⁵ De onderzoeksmethode is gebaseerd op de PDCA-cyclus: *Plan* (bedenken van een plan, het definiëren van *Key Performance Indicators*¹¹⁶, normen en targets), *Do* (plan uitvoeren, KPI's analyseren en gebruiken voor actie en procesverbetering), *Check* (het plan en de uitvoering beoordelen op basis van KPI-scores en dialoog) en *Act* (het plan, de normen en targets bijstellen of de uitvoering bijsturen), om tijdens het project en het onderzoeksproces continu bij te kunnen sturen.¹¹⁷ CAL-XL heeft de onderzoeksmethodiek in de vorm van een programmascan

---

¹¹² *Cigarbox* <<http://www.cigarbox.nl/cultuur>> (12-12-2016).

E-mailcontact met oprichter van Cigarbox Pieter Brouwer, 12 december 2016.

¹¹³ E-mailcontact met Pieter Brouwer (zie noot 112).

¹¹⁴ Deze twee scans zijn samengesteld uit de volgende scans: 1. **Wijkscan**: hoe ziet de wijk er nu uit? 2.

Waardescan: hoe is nu de waardering van persoonlijke ontwikkeling, sociale cohesie, publieke beeldvorming en fysieke leefbaarheid? 3. **Cultuurscan**: welke culturele activiteiten dragen nu bij aan deze waarde? 4. **Veldscan**: welke actoren zijn daar nu in welke mate bij betrokken?

Het CAL-XL vindt dat de eerste twee en de laatste twee sterk aan elkaar gekoppeld zijn en heeft daarom de namen samengevoegd: wijkwaardescan en cultuurveldscan.

Bron: Sikko Cleveringa, 'Onderzoeksmethodiek Cultuurimpuls 2.0', (plaats van uitgave onbekend) 2013, p. 2.

¹¹⁵ De eerste scan vooraf, om de volgende vragen te kunnen beantwoorden: 1. in welke wijk gaan we werken (indien die keuze nog niet is gemaakt)? 2. welke waardes verdienen de meeste aandacht? 3. welke sociaal artistieke interventies passen daar het beste bij? 4. welke actoren kunnen en moeten daarbij worden betrokken?

De tweede scan, na afloop: 1. in welke mate heeft deze wijk zich ontwikkeld ten opzichte van andere wijken? 2. in welke mate zijn de waardes veranderd? 3. in welke mate is dat toe te schrijven aan de uitgevoerde interventies? 4. in welke mate hebben verschillende actoren daar een rol in gespeeld? Cleveringa 2013 (zie noot 114), p. 3.

¹¹⁶ KPI's zijn de belangrijkste succesfactoren bij totale prestatieverbetering.

¹¹⁷ Cleveringa 2013 (zie noot 114), p. 4.

Deze toelichting van de PDCA-cyclus is overgenomen van de website van *Passionned Group* <<https://www.pdcacyclus.nl/pdca-cyclus-eeen-passionned-product/over-passionned-group/>> (12-12-2016).

uitgedacht en Cigarbox heeft deze theorie omgezet in de Arts Impact Manager en beheert deze.¹¹⁸ De AIM is een methode om effecten in cijfers uit te drukken. De uitkomsten van de programmascan zijn op te roepen in vele verschijningsvormen op het overzicht van de AIM, het *Impact dashboard*. Er kan bijvoorbeeld een pdf-versie worden verkregen van de gewenste resultaten, ter ondersteuning van bijvoorbeeld een subsidieaanvraag. Gedetailleerde informatie over de projecten is echter alleen zichtbaar voor de partners en deelnemende partijen. Zo wordt er een groeiende community gecreëerd waar informatie en ervaringen over kunstprojecten gedeeld kunnen worden ter inspiratie en mogelijke nieuwe samenwerkingen.

2.6 Onderzoek naar community arts in Nederland

Wie doen onderzoeken die relevant zijn voor de community arts? CAL-XL en het LKCA zijn de belangrijkste landelijke onderzoekscentra naast de universiteiten, maar is er ook een groep zelfstandige onderzoekers die zich individueel of in samenwerking bezighoudt met community arts, het meten van de effecten van kunst, of het kunst- en cultuurbeleid.¹¹⁹

Uit het eerder genoemde inventarisatie-onderzoek van Sandra Trienekens voor het CAL-XL (naar ongeveer veertig onderzoeken over community arts in Nederland tot 2011) kwam onder andere naar voren dat er voornamelijk vanuit een kunsthistorisch perspectief onderzoek wordt gedaan, verdeeld over de categorieën actieve cultuurparticipatie, amateurkunst, kunsteducatie, kunstvakonderwijs en kunst in de openbare ruimte.¹²⁰ Er is weinig onderzoek gedaan vanuit de sociaalwetenschappelijke hoek, en dat werd ook meestal in opdracht gedaan. Trienekens constateerde dat er veel mogelijk interessante wetenschappelijke disciplines zijn, zoals pedagogiek, leertheorieën, sociale psychologie, welke zich nog niet bezig hebben gehouden met community arts.¹²¹ Trienekens heeft van de bekeken onderzoeken drie categorieën kunnen vormen op basis van de onderzoeksvragen: 1: de betekenis van culturele interventies en kunst(deelname/educatie) voor de maatschappij, waarbij het voornamelijk gaat om het meten van effecten van onder andere sociale cohesie, kunsteducatie, de politieke betekenis en economische effecten; 2. wat is community arts en hoe werkt het; 3. de betekenis van maatschappelijke veranderingen voor de kunst, met nadruk op de artistieke praktijk en het kunstvakonderwijs.¹²² Zoals gezegd bleven er nog veel vragen onbeantwoord en moeten alle onderzoeken opnieuw uitgevoerd worden wegens gebrek aan voldoende

---

¹¹⁸ E-mailcontact met Pieter Brouwer (zie noot 112).

¹¹⁹ Enkele hiervan zijn: Letty Ranshuysen, Sandra Trienekens, Anna Elffers, Floor Basten, Marieke Stein, Claartje van Bunnik en Fianne Konings. Naar de meesten wordt ook verwezen in dit onderzoek.

¹²⁰ Trienekens 2011 (zie noot 8), p. 2.

¹²¹ Trienekens 2011 (zie noot 8), p. 3.

¹²² Trienekens 2011 (zie noot 8), pp. 3-4.

wetenschappelijke onderbouwing.¹²³ Om het beeld van het onderzoek naar community arts bij te werken, worden nu vierentwintig onderzoeken kort toegelicht van de afgelopen vijf jaar.¹²⁴

Van 2010 tot en met 2013 bracht het Fonds voor Cultuurparticipatie een *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie* uit, met artikelen over onderzoek naar cultuuronderwijs en actieve cultuurparticipatie. In 2012 was het onderwerp ‘doelen, middelen en effecten’ en in 2013 ‘koers kiezen onder wisselende omstandigheden’. Deze twee onderwerpen kaarten aan wat de twee belangrijkste thema’s zijn geweest de afgelopen jaren in het onderzoeksveld: meetwijzen en beleid.

In bijlage 6 staat een overzicht van bestudeerde onderzoeken die nu samengevat worden besproken. Het meest opvallend aan de onderzoeken zijn de opdrachtgevers en samenwerkingspartners. De helft bestaat namelijk uit scripties (drie bachelor- en zeven masterscripties) en proefschriften: de interesse vanuit de wetenschap is groot. Deze onderzoeken stellen kritische vragen over het cultuurbeleid, kwaliteitscriteria voor cultuurparticipatie en over community arts als kunstvorm. Het proefschrift *Van Anciaux tot Zijlstra* uit 2012 gaat over cultuurbeleid en het proefschrift *Binden of overbruggen?* uit 2015 gaat over het meten van sociale cohesie: dit zijn de twee belangrijkste onderwerpen. De laatste wordt in het volgende hoofdstuk besproken. De andere partners of opdrachtgevers zijn bijna allemaal belanghebbende bij de uitkomsten: CAL-XL, LKCA, Movisie en de Raad van Cultuur.

Van alle onderzoeken gaan er vijf over cultuurbeleid, zeven over de intrinsieke waarden van community arts of cultuurparticipatie, en zes over de effecten van community arts of cultuurparticipatie. Als er wordt gekeken naar de onderwerpen in combinatie met het jaar van publicatie, is er een interessante trend te ontdekken. In 2012 en 2013 staan de positieve effecten van community arts en cultuurparticipatie centraal, meer specifiek met betrekking tot woonwijken of gezondheidszorg. De publicaties zijn in 2012 gericht op het gebruiken van praktijkvoorbeelden om de effecten van community arts duidelijk te maken. In 2013 is er een aantal scripties over deze onderwerpen geschreven. Een jaar later werd er gezocht naar de (artistieke) kwaliteit van community arts: *Is there art in community arts?* Vanaf 2015 werd er steeds meer in twijfel getrokken, zoals de toegepaste meetwijzen bij de effecten van community arts, wat de invloed van het cultuurbeleid hiermee heeft te maken, en hoe andere

---

¹²³ Trienekens 2011 (zie noot 8) p. 4.

In bijlage 5 staat het overzicht van alle onderzoeksvragen met bijbehorende onderzoeken.

¹²⁴ Er is geprobeerd zoveel mogelijk relevant onderzoek te betrekken bij dit overzicht uit de periode 2012-2016, maar incompleetheid is niet uit te sluiten.

landen qua cultuurbeleid van ons verschillen. Deze onderwerpen en deze houding heerst nog steeds. Een aantal onderzoeken leverde nieuwe inzichten op het gebied van de problematiek rondom de meetwijzen op, die in het volgende hoofdstuk zullen worden besproken.

3. DE PROBLEMATIEK RONDOM DE MEETWIJZEN VAN DE EFFECTEN VAN COMMUNITY ARTS IN NEDERLAND

In het vorige hoofdstuk is onder andere besproken wat het belang is van culturele diversiteit bij beleid en bestuur. In dit hoofdstuk worden enkele onderzoeken en methodes toegelicht die te maken hebben met problemen binnen het overheidsbeleid en de meetproblematiek rondom effectstudies.¹²⁵ Het overheidsbeleid en de meetwijzen gaan namelijk hand in hand: het overheidsbeleid heeft invloed op (de nood aan) de meetwijzen en de resultaten, en andersom hebben de meetwijzen en resultaten invloed op het beleid. Welke problemen levert deze wisselwerking op?

3.1 Problematiek cultuurbeleid

3.1.1 Niet tellen maar wegen

Claartje Bunnik, beleidsmaker en adviseur in cultuur, onderwijs en cultuureducatie, en beleidskundige Edwin van Huis benoemden in 2011 een probleem dat wellicht aan de basis van de meetproblematiek ligt. In de inleiding van hun boek *Niet tellen maar wegen* merken zij verschillende discrepanties op: de bestuurders hebben geen goed beeld van hoe de maatschappelijke doelen worden gediend; culturele instellingen krijgen niet het gevoel dat de presentaties hen als instelling goed genoeg representeren; dat de politiek wel om de feiten en cijfers vraagt maar hier bij politieke afwegingen nauwelijks iets mee doet.¹²⁶ De kern van het boek is dat de overheid moet stoppen met het tellen. Dat wil zeggen, geen kwantitatief georiënteerd beleid voeren op basis van prestatiecijfers, maar kwalitatief *wegen*. Aandacht hebben voor de kwaliteit van cultuurinstellingen en hun prestaties. Over de beoordeling van de kwaliteit van (het product van) een culturele instelling of project brengen Bunnik en Van Huis een probleem aan het licht: die beoordeling is lastig maar wel noodzakelijk voor de

---

¹²⁵ Er is gekeken naar onderzoeken van de afgelopen vijf jaar, om niet teveel te behandelen en het zo relevant en actueel mogelijk te houden. Ook is er geselecteerd op de grootste relevantie met betrekking tot het meten van de effecten van community arts. Er is bijvoorbeeld een proefschrift geschreven waarbij een meetwijze is ontwikkeld voor sociale cohesie in de wijk, maar gaat niet zozeer over community arts: M.A. Frieling, *Een goede buur: 'Joint production' als motor voor actief burgerschap in de buurt*, Groningen 2008. Ook is er een interessante masterscriptie over welke factoren uit de brongroep en de betrokken instellingen een bijdrage leveren aan het inspireren, mobiliseren, waarde geven en het verder ontwikkelen van duurzame burgerinitiatieven voor sociale artistieke praktijken die bijdragen aan wijkontwikkeling. Dit gaat meer over wat er noodzakelijk is, in plaats van wat de effecten zijn. Susan Verbeij, *What factors from the source group and the relevant institutions contribute to inspiring, mobilizing, valuing and further developing sustainable citizen initiatives for social artistic practices that contribute to neighbourhood development?*, Nijmegen 2013.

¹²⁶ Claartje Bunnik, Edwin van Huis, *Niet tellen maar wegen. Over de zin en onzin van prestatieafspraken in de culturele sector*, in serie *Boekmanstudies*, Amsterdam 2011, p. 9.

subsidiering. Wie beoordeelt de kwaliteit en hoe moet dat worden gedaan?¹²⁷ De conclusie van Bunnik en van Van Huis, is als volgt samen te vatten: investeer in partnerschap en maak betere afspraken tussen de instanties; de overheid moet heldere kwaliteitscriteria opstellen met behulp van diverse expertraden en tijdelijke commissies in plaats van langdurig bestaande (en volgens de auteurs leidt dat tot stilstaande) commissies. Vooral bij dit laatste punt speelt de culturele diversiteit een belangrijke rol. Een te eenzijdige expertraad of commissie zal hoogstwaarschijnlijk niet adequaat genoeg een cultureel diverse instelling of project kunnen beoordelen op kwaliteit wegens gebrek aan kennis over de betreffende culturele uitingen.

3.1.2 Effectief cultuurbeleid

Dr. Quirijn van den Hoogen beschrijft in zijn boek *Effectief cultuurbeleid. Leren van evalueren* 2012 de rol van de overheid, die zich traditioneel afzijdig houdt van het beoordelen van de kwaliteit van het aanbod van kunst, zoals Thorbecke reeds zei. Van den Hoogen stelt echter dat de overheid zich ‘daarmee ook buitenspel heeft laten zetten als het gaat om het beoordelen van de effecten die dat aanbod teweegbrengt’, dat is de rol van onafhankelijke professionele beoordelaars.¹²⁸ Hij maakt het onderscheid duidelijk: niet mogen oordelen over de inhoud is niet hetzelfde als een evaluatie van de waarde. Dat mag wel door de overheid zelf gemeten worden.¹²⁹

Van den Hoogen heeft een model ontwikkeld voor het effectief meten van cultuurbeleid (zie afb.3), zodat er op een verantwoorde manier *evidence based* manier beleid gevoerd kan worden. Daarmee kunnen twee soorten waarden worden gemeten: de primaire zijn esthetische, persoonlijke en maatschappelijke waarden; de secundaire beslaat het vermogen van culturele instellingen om op lange termijn een esthetisch aanbod te leveren aan een zo gevarieerd mogelijk publiek.¹³⁰ In bijlage 7 is te zien hoe en door wie deze waarden bij culturele instellingen volgens Van den Hoogen adequaat gemeten kunnen worden.

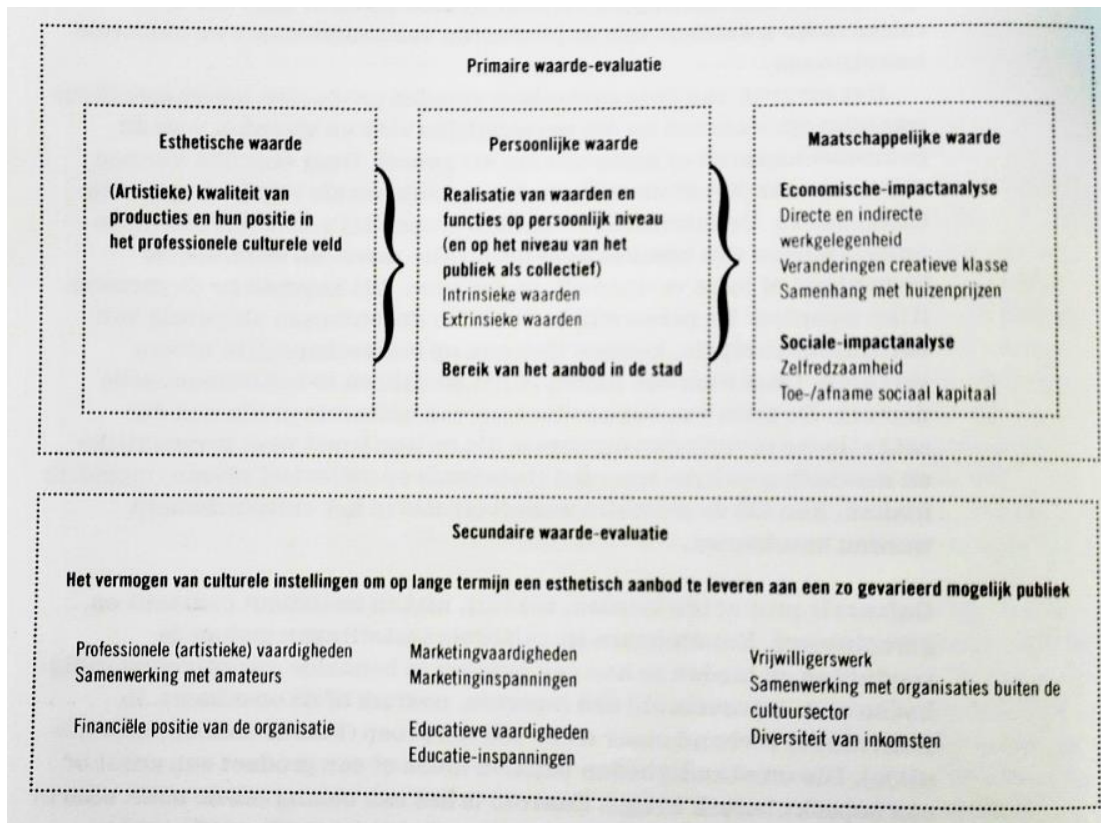
¹²⁷ Volgens Bunnik en Van Huis moet er verder worden gekeken dan alleen naar artistieke kwaliteiten en is de professionele of dienstverlenende kwaliteit voor de instellingen net zo belangrijk. Voor het beoordelen van de kwaliteit moeten de beoordelaars representatief zijn voor zowel de samenleving als het publiek en de instelling om een cultureel divers aanbod te kunnen aanbieden. Nu(/toen) zijn het voornamelijk blanke, oudere, hoogopgeleide mannen die de beoordelingscommissie vormen, waardoor de beoordeling zeer eenzijdig is en voor een kleine groep representatief. De beoordeling moet zich vooral baseren op afgeronde en uitgevoerde plannen die voorzien zijn van belangrijke evaluatiedata, in plaats van op toekomstige plannen. Als laatste moet volgens Bunnik en Van Huis de mening van de burger worden meegenomen in de beoordeling, om zo een goed beeld te krijgen van waar behoefte aan en voorkeur voor is.

Bron: Bunnik, Van Huis 2011 (zie noot 126), pp. 84-87.

¹²⁸ Van den Hoogen 2012 (zie noot 4), p. 13.

¹²⁹ Van den Hoogen 2012 (zie noot 4), p. 13.

¹³⁰ Van den Hoogen 2012 (zie noot 4), p. 72.

Afb.3: Model voor het evalueren van het cultuurbeleid, 2012. Foto: auteur. Bron: Quirijn van den Hoogen, *Effectief cultuurbeleid. Leren van evalueren*, Amsterdam 2012, p. 72.

De manier van het voeren van cultuurbeleid is echter wel een politieke keuze waar niet per se wetenschappelijke onderbouwing aan ten grondslag ligt en welke onderhevig is aan irrationele besluitvorming, stelt Van den Hoogen.¹³¹ De opkomst van het *evidence-based* beleid voeren ziet hij als een ‘bewuste poging tot ontideologisering van de politiek. In de huidige ideologische herlading van het cultuurpolitieke debat kan alles van waarde echter ook weer weerloos zijn, al kunnen we die waarde met een goede *evidence base* beter aantonen dan zonder.’¹³² Bewijs helpt bij het aantonen, maar waarom zou politiek moeten worden geontideologiseerd? Zijn politiek en ideologie immers niet onlosmakelijk met elkaar verbonden? Als de rijksbegroting en beleidsvorming steeds meer gebaseerd zouden worden op de wetenschap, gaat de democratie dan niet langzaam verloren omdat niet voor idealen gekozen kan worden? Daarbij gaat het bij het meten van de effecten van kunst om processen die zich lastig laten uitdrukken in cijfers, dus de uitkomsten hebben uitleg, context en relativering nodig. Daarbij is onvermijdelijk sprake van beïnvloeding van een ideologie of overtuiging.

¹³¹ Van den Hoogen 2012 (zie noot 4), p. 7.

¹³² Van den Hoogen 2012 (zie noot 4), p. 7.

3.1.3 Legitimeren en optimaliseren

Letty Ranshuysen, voormalig onderzoeker van de cultuursector, behandelt in haar paper *Legitimeren en optimaliseren. Doeltreffend onderzoek ten behoeve van cultuurbeleid* uit 2012 ‘de mogelijkheden en beperkingen van diverse vormen van kwantitatief onderzoek’ en ‘de kansrijke kwalitatieve onderzoeksmethoden.’¹³³ Kwantitatief onderzoek kan aantonen of iets succesvol is (of niet), maar niet waarom of hoe. Bij kwalitatief onderzoek staat het perspectief van de onderzoeksgroep meer centraal en wordt het perspectief volgens Ranshuysen niet in vooraf ontwikkelde constructies ingepast.¹³⁴ Of dat lukt, hangt uiteraard van de werkvorm en uitvoering af en Ranshuysen werkt dan ook met paneldiscussies, naast deskresearch, interviews en observaties.¹³⁵ Paneldiscussies maken het mogelijk om een doelgroep te selecteren en een gesprek aan te gaan, in tegenstelling tot een enquête.¹³⁶ Deze evaluatievorm wordt nauwelijks genoemd als mogelijke (of al toegepaste) methode voor het onderzoeken van de effecten van community arts.¹³⁷

Ranshuysen stelt dat de legitimerende boodschap en resultaten van *kwantitatief* onderzoek vaak beter worden benut, omdat deze gemakkelijker kunnen worden vertaald naar beleid dat de aanbieders van kunst en cultuur en beleidsmakers willen voeren.¹³⁸ Resultaten van *kwalitatief* onderzoek kunnen worden ingezet als zeer concrete aanbevelingen, maar kunnen worden ervaren als een bedreiging voor de professionele autonomie van beleidsmakers omdat deze niet hoeven te stroken met hun eigen agenda.¹³⁹ Hier komt de invloed van beleid op de meetwijzen duidelijk naar voren: wordt er gekozen om kwantitatieve of kwalitatieve meetstudies uit te voeren, of allebei? Wie heeft het meeste belang bij welke soort onderzoeksresultaten? De aard van de meetwijze heeft invloed omdat er een terugkoppeling naar de beleidsvoering wordt gemaakt.

Ranshuysen vat haar conclusies samen in een overzichtelijk schema dat weergeeft hoe verschillende onderzoeksmethoden doelgericht kunnen worden ingezet, waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen ‘onderzoek ten behoeve van legitimering van reeds uitgevoerd

---

¹³³ Letty Ranshuysen, ‘Legitimeren en optimaliseren doeltreffend onderzoek ten behoeve van cultuurbeleid’, Rotterdam 2012, p. 1.

¹³⁴ Ranshuysen 2012 (zie noot 133), p. 5.

¹³⁵ Ranshuysen 2012 (zie noot 133), pp. 5-6.

¹³⁶ ‘Door de onderlinge interactie zetten de panelleden hun denkbeelden tegen die van anderen of ze borduren daarop voort. Hierdoor komt meer informatie boven tafel dan bij *face-to-face* gesprekken.’ Bron: Ranshuysen 2012 (zie noot 133), p. 6.

¹³⁷ Ik heb tot op heden geen enkel onderzoek gelezen dat hier gebruik van maakt.

¹³⁸ Ranshuysen 2012 (zie noot 133), p. 8.

¹³⁹ Ranshuysen 2012 (zie noot 133), p. 8.

cultuurbeleid’, en ‘onderzoek gericht op ontwikkeling van nieuw beleid’.¹⁴⁰

METHODEN VOOR DOELGERICHTE EVALUATIE VAN CULTUURPARTICIPATIEBELEID		
	LEGITIMEREND ONDERZOEK <i>evalueert de waarde van overheidsmaatregelen of educatieve- en participatieprojecten</i>	OPTIMALISEREND ONDERZOEK <i>evalueert ingezette maatregelen en methoden om die te doorgronden en te verbeteren</i>
DOEL	output evalueren	werkwijzen evalueren
PRIMAIRE METHODEN	<ul style="list-style-type: none"> gestandaardiseerde registratie van producten, inspanningen en bereik 	<ul style="list-style-type: none"> deskresearch interviews en paneldiscussies met aanbieders, intermediairs en ambtenaren uniforme zelfevaluatieformulieren
verdiepend	<ul style="list-style-type: none"> bliksemenquêtes onder participanten om meer zicht te krijgen op de samenstelling van het bereik 	<ul style="list-style-type: none"> observaties en paneldiscussies met participanten om de doorwerking van de ingezette methoden te doorgronden
DOEL	outcome evalueren	kansen inventariseren
PRIMAIRE METHODEN	<ul style="list-style-type: none"> langere vragenlijsten, waar mogelijk met een experimentele opzet 	<ul style="list-style-type: none"> literatuurstudie paneldiscussies met <u>non-participanten</u>
verdiepend	<ul style="list-style-type: none"> paneldiscussies met participanten om doorwerking van de methoden te doorgronden 	<ul style="list-style-type: none"> experimenten om nieuwe werkwijzen te toetsen

Afb.4: Overzicht methoden voor doelgerichte evaluatie van cultuurparticipatiebeleid, 2012. Bron: Letty Ranshuysen, 'Legitimeren en optimaliseren doeltreffend onderzoek ten behoeve van cultuurbeleid', Rotterdam 2012, p. 9. Voor uitleg term *output*, zie noot ¹⁴¹.

Al deze methodes kunnen worden ingezet bij het onderzoek naar de effecten van community arts en het daarbij behorende beleid, afhankelijk van het exacte doel en het gewenste soort resultaten. Dit is een handig vertrekpunt en navigatiesysteem, maar het probleem wat Ranshuysen benoemt over de verschillende manieren van gebruik van de kwantitatieve- en kwalitatieve onderzoeksresultaten in de praktijk blijft hiermee bestaan. Dit gaat hand in hand met de problematiek rondom de omstandigheden waaronder het meten plaatsvindt, zoals uiteengezet door Bunnik en Van Huis. Beide problemen zijn ongeveer vijf jaar al geleden geconstateerd, maar zijn nog steeds actueel en urgent.

¹⁴⁰ Ranshuysen 2012 (zie noot 133), p. 1.

¹⁴¹ Output-registratie is de meest voor de hand liggende manier om de omvang en aard van door kunst- en cultuurinstellingen gerealiseerde cultuurdeelname in kaart te brengen. Met deze gegevens is te toetsen of de beoogde doelstellingen zijn behaald - of als die nog niet van tevoren gekwantificeerd zijn - wat de behaalde resultaten zijn. Outputgegevens zijn op te delen in drie categorieën: **producten** (aantal voorstellingen, exposities, educatieve programma's, gedrukte en digitale publicaties, persberichten, omvang gerealiseerde *free publicity*, et cetera), **inspanningen** (inzet van fte's aan educatie of doelgroepenmarketing, aantal gevolgde cursussen en aantal organisaties waarmee wordt samengewerkt, et cetera) en **bereik** (aantal bezoekers en deelnemers). Het bereik is weer onder te verdelen in drie soorten: **receptief** (voorstellings- of tentoonstellingsbezoek), **productief**, deelname aan een workshop, aan een wedstrijd op gebied van de kunsten of aan een podiumkunst uitvoering of expositie) en **reflectief** (deelname aan beschouwende activiteiten voor- of nabeschouwing, een lezing, een rondleiding of een openbare repetitie).

Uitleg overgenomen van: Ranshuysen 2012 (zie noot 133), pp. 3, 9.

3.1.4 *Het Culturele Waardemodel*

Eind 2016 schreef Bunnik het boek *Naar waarde gewogen. Een nieuw model voor kwaliteitsbeoordeling bij de toekenning van cultuursubsidies*, als opvolger van *Niet tellen maar wegen* uit 2011. In het nieuwe boek beschrijft ze de mogelijkheden en problemen die kunnen ontstaan bij een meer kwalitatieve benadering van de subsidie- en beoordelingssystematiek. Op basis hiervan biedt Bunnik een nieuw beoordelingsmodel aan, het “Culturele Waardemodel”, als hulpmiddel voor het bepalen van de meerjarige subsidies (zie bijlage 8). Het uitgangspunt van dit beoordelingsproces is het ‘verband tussen wat cultuur van waarde maakt voor de samenleving en de manier waarop publieke subsidiegevers naar culturele instellingen kijken en hun kwaliteit beoordelen, [wat] nauwelijks wordt gelegd.’¹⁴² In het vorige hoofdstuk was te zien dat bijna driekwart van de financiering van community arts-projecten bestaat uit externe fondsen, met name subsidies. De subsidie- en beoordelingssystematiek speelt dan ook een cruciale rol bij het voortbestaan van community arts en bevindt zich tussen de effectstudies en de beleidsvoering in. Het boek van Bunnik, en met name haar Culturele Waardemodel, biedt een interessante nieuwe kijk aan op de discussie rondom subsidieverdeling en de resultaten van effecten van (community arts-) projecten en instellingen.

Bunnik stelt dat er in vergelijking met *Niet tellen maar wegen* uit 2011 een transitie gaande is, waarin het ‘oude’ systeem nog heersend is maar er ook nog wordt gezocht naar nieuwe manieren, waarin profilering en maatwerk centraal lijken te staan.¹⁴³ De focus op de verantwoording van de meting van *kwantitatieve* prestaties is nog onverminderd dominant, ook al is algemeen bekend welke beperkingen deze hebben.¹⁴⁴ Hier is duidelijk Ranshuysens pleidooi voor kwalitatief onderzoek in te herkennen: ‘Er is veel meer oog gekomen voor de kwalitatieve aspecten van cultuur en voor het feit dat vergelijkbaarheid haar grenzen kent’, en er is ‘het verlangen kwalitatieve aspecten een grotere plaats te geven in de subsidieverlening en de verantwoording’.¹⁴⁵ Deze omslag gaat echter niet gemakkelijk, aangezien de ‘voortschrijdende juridisering’ ervoor zorgt dat de mogelijkheid naar objectieve maatstaven en cijfers te kunnen verwijzen, noodzakelijk blijft.¹⁴⁶ Terugblikkend op *Niet tellen maar wegen* stelt ze dat veel culturele instellingen zich helaas nog steeds niet gehoord voelen, ondanks het

---

¹⁴² Claartje Bunnik, *Naar waarde gewogen. Een nieuw model voor kwaliteitsbeoordeling bij de toekenning van cultuursubsidies*, Amsterdam 2016, p. 9.

¹⁴³ Bunnik 2016 (zie noot 143), p. 9

¹⁴⁴ Bunnik 2016 (zie noot 143), p. 9.

¹⁴⁵ Bunnik 2016 (zie noot 143), p. 9.

¹⁴⁶ Bunnik 2016 (zie noot 143), p. 10.

aanleveren van prestatiecijfers: een gesprek over de waarden en kwaliteit van de culturele instellingen ontbreekt nog.¹⁴⁷

3.2 Problematiek meetwijzen effecten community arts

3.2.1 Sociale cohesie

M. E. van der Lingen heeft in haar masterscriptie *Sociale Cohesie in Community arts(s) Projecten: (hoe) kun je dat meten?* uit 2011 vijf onderzoeken geanalyseerd alvorens een methode te ontwikkelen voor het meten van sociale cohesie.¹⁴⁸ Sociale cohesie is een van de meest geclaimde effecten van community arts, dus de doorontwikkeling van onderzoeksmethoden hiernaar zijn van belang. In bijlage 9 is haar analyseschema te zien. Wat alle onderzoeken als gedeelde methode hebben, is de enquête: Van der Lingen stelt dat de vragenlijsten van deze onderzoeken zeer bruikbaar zijn voor verder onderzoek, met enige aanpassing van de formulering en de indeling.¹⁴⁹ Bij het onderzoek van toenmalige lectoren aan de Hogeschool van Amsterdam, dr. Sandra Trienekens en Lisa van Miltenburg, uit 2009 zijn meerdere onderzoeksmethoden gebruikt, wat volgens Van der Lingen resulteert in de minste onvolledigheid. Verschillende meetmomenten zijn ook belangrijk voor relevante resultaten, wat Trienekens en van Miltenburg ook toepassen. Bij het onderzoek van De Hart et.al. is dat niet duidelijk geworden. Wel hebben zij als enige van de bestudeerde onderzoeken rekening gehouden met zowel de positieve als de negatieve effecten van sociale cohesie. Een van de meest gedeelde valkuilen is volgens Van der Lingen de (bijna) onmogelijkheid tot het leggen van causale verbanden tussen participatie en effecten; ook door het gebrek aan een controlegroep.¹⁵⁰ Ook is niet aangetoond wat de rol van de *kunsten* is bij de effecten: kan er met sport dezelfde effecten worden bereikt?¹⁵¹ Dit is een essentieel vraagstuk in verband met subsidieverstrekking, hetgeen nu onbeantwoord blijft.

Van der Lingen's eigen suggestie voor onderzoek naar sociale cohesie bij community arts bestaat uit een stappenplan (zie bijlage 10) (verkenning, nulmeting, tussenmeting, nameting en evaluatie, en afhankelijk van de duurzaamheid: een meting een jaar na dato) met te beantwoorden vragen tijdens het onderzoek en een uitgebreide samengestelde vragenlijst die

---

¹⁴⁷ Bunnik 2016 (zie noot 143), p. 10.

¹⁴⁸ Het eerste onderzoek, het vaak aangehaalde eerste 'echte' onderzoek naar de sociale effecten van community arts van François Matarasso, wordt in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten aangezien het veel kritiek kent op de niet-wetenschappelijke onderzoeksmethodologie. Daarbij is het een Brits onderzoek, een land wat in dit onderzoek buiten beschouwing wordt gelaten.

Van der Lingen 2011 (zie noot 6), p. 63.

¹⁴⁹ Van der Lingen 2011 (zie noot 6), p. 63.

¹⁵⁰ Van der Lingen 2011 (zie noot 6), p. 63.

¹⁵¹ Van der Lingen 2011 (zie noot 6), p. 63.

als enquête of als basis van groepsdiscussies en interviews kan dienen.¹⁵² Er is echter nog geen onderzoek gevonden dat dit stappenplan heeft uitgevoerd, dus dat maakt de effectiviteit onzeker.

3.2.2 Waardeveld

In hetzelfde jaar heeft drs. C.L. Buitenkamp onderzoek gedaan met een masterscriptie naar evaluatiemethodes voor community arts en heeft geconcludeerd 'dat bij een evaluatiemethode alle verschillende stappen, van artistiek proces en eindproduct tot persoonlijke en sociale ontwikkelingen op individueel en collectief niveau, apart geëvalueerd moeten worden [...]'.¹⁵³ Als oplossing wordt het evaluatiemodel van Quirijn van den Hoogen (tevens de scriptiebegeleider) naar voren geschoven als mogelijke oplossing: een model waarbij verschillende evaluatiemethodes worden gerangschikt en gecombineerd in één.¹⁵⁴ Het model bestaat uit vier velden, maar om het toe te passen op community arts gebruikt Buitenkamp alleen de drie relevante velden en laat enkele elementen weg. De gebruikte velden zijn: 1. het esthetische waardeveld (beoordeling van de artistieke kwaliteit van het kunstwerk, bij community arts dus het artistieke proces en eindproduct); 2. het persoonlijke waardeveld (de persoonlijke ontwikkelingen die de toeschouwer bij het kunstwerk ervaart na deelname artistieke proces ervan, waarbij de intrinsieke en extrinsieke effecten van actieve cultuurparticipatie worden gemeten); en 3. het sociale waardeveld (hier worden de sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen geëvalueerd).¹⁵⁵ Deze drie velden borduren op elkaar voort.

---

¹⁵² Van der Lingen 2011 (zie noot 6), pp. 51-52.

¹⁵³ C.L. Buitenkamp, *Een onderzoek naar een evaluatiemethode voor community arts*, Groningen 2011, p. 136. Het is niet bekend of Buitenkamp een man of een vrouw is.

¹⁵⁴ Buitenkamp 2011 (zie noot 153), p. 136 verwijst naar: Quirijn van den Hoogen, *Performing arts and the city: Dutch municipal cultural policy in the brave new world of evidence-based policy* Groningen 2010, p. 388.

¹⁵⁵ Van den Hoogen's model is namelijk ontworpen voor het evalueren van cultuurbeleid voor podiumkunsten. Het vierde veld heeft betrekking op de organisatie die de kunstprojecten organiseert, dus die gebruikt Buitenkamp niet. Ook is de plaats van het kunstwerk/eindproduct in de kunstwereld niet relevant bij community arts en moet bij het persoonlijke waardeveld per community arts-project vooraf worden vastgesteld welke persoonlijke ontwikkelingen de deelnemers zouden moeten doormaken voordat ze kunnen worden geëvalueerd. Bij het derde waardeveld (sociale waardeveld) wordt niet de economische impact meegewogen omdat Buitenkamp dat niet echt van toepassing vindt bij community arts-projecten.

Het model van Van der Hoogen met Buitenkamps suggesties past aan goed bij het evalueren van community arts; aan de ene kant vanwege het duidelijke stappenplan voor het evaluatieproces dat helder de verschillende factoren en niveaus binnen een community arts-project beslaat, aan de andere kant is het een zeer intensieve en ingewikkelde evaluatiemethode die veel tijd, kennis, geld en energie kost.¹⁵⁶ Zoals te zien was in het vorige hoofdstuk verschilt het aantal deelnemers en betrokkenen aanzienlijk per community arts-project. Dit soort evaluatiemodellen lijkt dan ook alleen geschikt voor grote community arts-projecten met veel deelnemers, zodat het rendement hoog is in verhouding tot de benodigde inspanning en investering.

3.2.3 Verbinden of overbruggen?

In 2015 is dr. Hanka Otte gepromoveerd op het aantonen van de relatie tussen kunstparticipatie en sociale cohesie en de effecten van kunstparticipatie(beleid) op sociale cohesie, met de culturele participatie van de provincie Drenthe van 2009 tot 2012 als casus.¹⁵⁷ Haar uitkomst is dat culturele projecten niet verbindende elementen op zichzelf zijn, en dat de ontvangst van de kunst een rol speelt bij het mogelijke verbinden of overbruggen: wordt de kunst als uitdagend, prikkelend of als bevestigend ervaren? Volgens haar zijn er indicaties dat onder bepaalde omstandigheden kunst de perceptie van mensen kan uitdagen, wat kan leiden tot een overbruggende houding. Kunst kan ook juist bepaalde percepties *bevestigen*, wat zorgt voor een versterkte verbinding van de al bestaande relaties tussen mensen.¹⁵⁸

Otte's onderzoek kent een zeer uitgebreide methode die zij helder weet toe te lichten. De sterkste punten van haar onderzoek zijn het combineren van verschillende disciplines en onderzoeksmethoden (onder andere literatuuronderzoek naar sociale cohesie en beleid,

---

Voor het evalueren binnen het esthetische waardeveld suggereert Buitenkamp het hanteren van de *Brown-scale*, ontworpen door lector en docent aan de Fontys Hogeschool voor de Kunsten Paul de Bruyne, waarin drie fases van het artistieke proces worden geëvalueerd, namelijk productie, distributie en receptie. Het persoonlijke waardeveld kan volgens Buitenkamp worden geëvalueerd met zowel kwalitatieve als kwantitatieve methodes, zoals interviews, observaties en vragenlijsten. Voor het sociale waardeveld oppert Buitenkamp de gemeenschapsgebaseerde meervoudige evaluatiemethode: 'een meervoudig onderzoek waarbij de relatie tussen kunst en het welzijn van de individuen en/of de gemeenschap wordt geëvalueerd aan de hand van verschillende indicatoren', zoals zelfvertrouwen of betrokkenheid, waarbij wel onderscheid gemaakt moet worden tussen intrinsieke en extrinsieke effecten, om verwarring en verkeerde conclusies te voorkomen doordat er in dit waardeveld ook vele andere factoren invloed kunnen hebben.

Bron: Buitenkamp 2011 (zie noot 153), pp. 127, 136- 137.

Buitenkamp 2011 (zie noot 153), p. 136.

¹⁵⁶ Buitenkamp 2011 (zie noot 153), pp. 137-138.

¹⁵⁷ Hanka Otte, *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie*, Groningen 2015, p. 22.

¹⁵⁸ Otte 2015 (zie noot 157), p. 331.

deskresearch naar cultuurbeleid en cultuurparticipatie inwoners Drenthe, enquêtes, focusgesprekken met deelnemers en medewerkers), de verschillende meetmomenten (vooraf als nulmeting, tijdens projecten, aan het einde en achteraf) bij meerdere projecten tegelijk en bij inwoners verspreid over heel Drenthe. De nadelen van de methode hebben te maken met de representatie en de inspanning. Ten eerste gaan de empirische (niet de theoretische) onderzoeksresultaten over Drenthe (een provincie die bestaat uit voornamelijk autochtone inwoners) waardoor de resultaten niet als algemeen geldend kunnen worden gezien. Ten tweede is Otte's methode, zeer arbeidsintensief en tijd- en geldroepend. Wellicht is dit onvermijdelijk aangezien vrijwel alle methoden dat zijn. Kan er niet gemakkelijker en sneller gemeten worden, met kwantitatieve en kwalitatieve resultaten als uitkomst?

3.2.4 Arts Impact Manager

De *Arts Impact Manager*, besproken in het vorige hoofdstuk, lijkt vooralsnog de beste optie. Een groot verschil tussen de hierboven behandelde modellen en theorieën en de AIM, is dat de AIM werkt als een databank waar steeds nieuwe projecten aan worden toegevoegd, waar het bij de andere meetwijzen gaat om ofwel een nieuwe methode die nog uitgevoerd moet worden, ofwel om een eenmalig (groot) onderzoek. De AIM is een helder en concreet instrument; er worden gegevens ingevoerd en de resultaten van de effectmeting worden omgezet in tabellen en grafieken. Er wordt dus gemeten met één maatstaf, waardoor er valide vergeleken kan worden. Daarbij kan er ook in *tekst* gelezen worden over de projecten en de doelen, middelen en uitkomsten, door middel van het projectenweb. Er zijn dus zowel gedetailleerde data als beschrijvingen beschikbaar. Ten slotte is de AIM al ontwikkeld en in gebruik; kortom het belangrijkste en meest tijdrovende onderzoek is al gedaan. Er hoeven alleen maar nieuwe projecten te worden toegevoegd aan de databank.

Toch is de programmascan van de AIM nog niet optimaal. 'De kwaliteit van kunst kan beter erin verwerkt worden en het meten van verbeeldingskracht en verbinding kan beter worden gedefinieerd', licht Brouwer toe.¹⁵⁹ Nu is de vraagstelling aan de deelnemers niet genuanceerd genoeg. Er zijn gelimiteerde antwoordmogelijkheden die niet voor iedereen genoeg de lading zouden kunnen dekken over hoe zij de kunst en het project hebben ervaren.¹⁶⁰

---

¹⁵⁹ E-mailcontact met Pieter Brouwer (zie noot 112).

¹⁶⁰ Dit legt een groter probleem bloot over het al dan niet secuur kunnen meten wat iemand ervaart bij (het maken van of actief deelnemen aan) kunst. Niet iedereen heeft immers de(zelfde) capaciteit om dit helder uit te kunnen drukken, dus dan ligt het voor de hand om antwoorden aan te bieden om uit te kiezen, wat weer limiterend en stereotyperend werkt. Het alternatief, om iedereen een eigen antwoord te laten formuleren, zal onderhevig zijn aan een analyse die bijvoorbeeld veel gebruikte woorden zou

Een kanttekening van Ranshuysen over gestandaardiseerd onderzoek werpt licht op de valkuilen, maar ook op de voorwaarden van een instrument als de AIM: ‘Aan gestandaardiseerd onderzoek kleeft het gevaar dat er rigide instrumenten ontstaan, die geen recht doen aan de dynamiek binnen de cultuursector. Daarom dient er altijd ruimte te zijn voor aanvullingen. De standaardformulieren moeten jaarlijks worden bijgesteld op basis van patronen in die aanvullingen en de ontwikkelingen in het aanbod en de vraag. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling dat er allerlei gestandaardiseerde registraties en zelfevaluaties ontstaan om aan bureaucratische behoeften te voldoen. Belangrijk is dat niet alleen de subsidiegevers maar vooral de instellingen zelf van de vergaarde informatie profiteren. De in te zetten formulieren dienen daarom in nauw overleg met vertegenwoordigers van de cultuursector tot stand te komen, opdat er recht wordt gedaan aan hun informatiebehoeften en zij er ook hun voordeel mee kunnen doen.’¹⁶¹

3.3 Kritische noot

Dr. Sandra Trienekens liet in een telefonisch interview weten dat het probleem van de wetenschappelijke verantwoording draait om iets te willen hard maken waarbij het telkens uitdraait op gebreken in de gebruiktemethode. In Nederland wordt het onderzoek naar de effecten van kunst voornamelijk middels sociologische onderzoeksmethoden gedaan, wat betekent dat het heel kwantitatief georiënteerd is en dat maakt het moeilijk. Volgens haar kan niemand de effecten van kunst en community arts echt hard maken, maar er is wel veel aannemelijk: ‘ik zie met mijn eigen ogen wat kunst kan doen en dat het effectief is’.¹⁶² Trienekens heeft veel onderzoek gedaan ten behoeve van het aantonen van de effecten van kunst, en richt zich met haar onderzoeksbureau *Urban Paradoxes* vooral op de partijen die haar onderzoek gebruiken voor de praktijk. Voor haar gaat het om de achterliggende vraag: wat wil je bereiken met de resultaten? Deze vraag is belangrijk om te bepalen welke manier van meten daarvoor het meest effectief is. Wil je iets wetenschappelijk kunnen onderbouwen of wil je duidelijk aannemelijke effecten bereiken? Trienekens geeft aan dat ze vindt dat bepaalde discours- en discussiepunten als kwantiteit versus kwaliteit, kunst versus welzijnswerk en wetenschap versus praktijkgericht onderzoek te weinig aandacht krijgen in Nederland. In het volgende hoofdstuk zal duidelijk worden of de situatie rondom community arts in de Verenigde Staten wellicht kan bijdragen aan dit debat.

---

kunnen turven, wat wellicht ook niet helder zou kunnen aantonen hoe men het heeft ervaren, mede omdat een meting *na* de ervaring dat waarschijnlijk nooit goed kan doen. Er is duidelijk de behoefte om het zo secuur mogelijk te meten.

¹⁶¹ Ranshuysen 2012 (zie noot 133), p. 10.

¹⁶² Telefonisch interview met dr. Sandra Trienekens, 2 juni 2017.

4. PUNTEN VAN VERBETERING TEN OPZICHTE VAN DE VERENIGDE STATEN

Dit hoofdstuk is gebaseerd op vooronderzoek naar de huidige situatie van community arts in de Verenigde Staten, zoals is gedaan in hoofdstuk 2 bij Nederland. Wat is in de Verenigde Staten het kunst- en cultuurbeleid?¹⁶³ Hoe worden daar de kunsten gefinancierd?¹⁶⁴ Welke organisaties spelen een belangrijke rol voor community arts? Hoe is de kennisuitwisseling van onderzoek geregeld? Welke soorten opleidingen zijn er met betrekking tot community arts? Hoe worden daar de effecten van community arts gemeten?

Deze vragen zijn middels het vooronderzoek beantwoord en vergeleken met de Nederlandse situatie, waarvan meer contextuele informatie terug te vinden is in bijlagen 11 en 12. De antwoorden op deze vragen geven aan dat Nederland voornamelijk verschilt van de Verenigde Staten op het gebied van beleidsvoering, de financiering vanuit de privésector, opleidingsmogelijkheden en onderzoek naar de meetwijzen van effectstudies van community arts. De verbeterpunten die uit de verschillen daaruit naar voren zijn gekomen, vormen dit laatste hoofdstuk. Het eerste deel van dit hoofdstuk bestaat uit beleidsmatige, organisatorische en onderwijs gerelateerde verbeterpunten en het tweede deel behandelt de punten op het gebied van onderzoek en meetmethodes.

4.1 *Beleid, onderwijs en organisatie*

4.1.1 *Culturele diversiteit vergroten*

Zoals in hoofdstuk 2 duidelijk werd, wordt er in Nederland gewerkt aan het stimuleren en bewaken van culturele diversiteit, maar het gaat nog altijd moeizaam. Het belang van culturele diversiteit in beleidsvoering en bestuursorganen is in hoofdstuk 2 en 3 uiteengezet. Het verschil tussen veel of weinig culturele diversiteit is merkbaar vanaf de samenstelling van een commissie tot aan de resultaten van een effectstudie en kan een positieve of negatieve

---

¹⁶³ Om grip te krijgen op de verschillen tussen Nederland en de Verenigde Staten op het gebied van kunstbeleid, is in bijlage 11 de organisatie van het Amerikaanse kunstbeleid uiteen gezet.

¹⁶⁴ Tijdens het vooronderzoek is naar voren gekomen dat de Verenigde Staten de kunsten meer financiële steun ontvangen vanuit de privésector dan van de overheid. De mentaliteit rondom het steunen van de kunsten en om het vragen van financiële steun is anders dan in Nederland en heeft invloed op de mate en de soort van steun. Nederland leunt zwaar op overheidssubsidies, dus kan leren van de Amerikaanse wijze van genereren van financiële steun uit de privésector. Dit kan helpen bij de verbetering van de financiering van community artsprojecten, maar het is niet duidelijk geworden of dit ook invloed heeft op de verbetering van de meetwijzen. Daarom is ter verdieping de vergelijking op het gebied van financiering uit de privésector tussen de twee landen opgenomen in bijlage 12, inclusief twee praktische aanbevelingen voor Nederland.

invloed hebben.

Culturele diversiteit is in de Verenigde Staten sinds halverwege de vorige eeuw een vanzelfsprekend element in de kunst- en cultuursector. Dat heeft voornamelijk te maken met de manier waarop de organisatie van de kunsten is geprofessionaliseerd in de jaren zestig en zeventig. De aandacht voor culturele diversiteit kwam in eerste instantie uit de *Civil Rights Movement* voort.¹⁶⁵ Bepaalde stichtingen zoals de Ford Foundation en de Mellon Foundation en overheidsinstanties zoals de *National Endowment of the Arts* zijn toen opgericht om de minderheden te steunen, zoals Afro-Amerikaanse- of Latijns Amerikaanse kunstenaars of de avant-garde om diversiteit te creëren in de kunstwereld.¹⁶⁶ Bij het verstrekken van subsidies werd toen gehandeld vanuit het principe van culturele gelijkheid; een ideologisch streven voor een meer realistisch afspiegeling van de samenleving in de kunsten.¹⁶⁷ Nog steeds staat culturele diversiteit hoog in het vaandel bij veel bedrijven en fondsen, want nog altijd zijn de verhoudingen scheef: Anglo-Europese organisaties krijgen het meeste geld.¹⁶⁸

In 2009 heeft cultuursocioloog Anna Elffers onderzoek gedaan naar de rol van culturele diversiteit in de subsidiëring van de podiumkunsten in de Verenigde Staten, door vier private fondsen te interviewen die om hun aandacht voor culturele diversiteit bekend staan.¹⁶⁹ Daaruit kwam onder andere naar voren dat artistieke kwaliteit als criterium minder centraal staat dan bij de subsidiebeoordeling in Nederland: het kwaliteitscriterium kan namelijk dikwijls als uitsluitingsmechanisme werken en een blanke Westerse connotatie hebben, wat niet ten goede komt aan de culturele diversiteit.¹⁷⁰ In Nederland werd dit steeds meer ingezien met de oprichting van de Code Culturele Diversiteit in 2011.¹⁷¹ Het verschil zou als volgt kunnen worden samengevat: Nederlandse subsidieverstrekkers gebruiken wellicht meer één soort meetlat voor het beoordelen van artistieke kwaliteit, terwijl de fondsen in de Verenigde Staten

---

¹⁶⁵ Elffers 2009 (zie noot 43), p. 4.

¹⁶⁶ Kaiser 2015 (zie noot 44), p. 15.

The National Endowment of the Arts (NEA) is een onafhankelijk overheidsfonds dat zich inzet voor de (participatie bij) de kunsten.

¹⁶⁷ Elffers 2009 (zie noot 43), p. 4.

¹⁶⁸ Elffers 2009 (zie noot 43), p. 4.

¹⁶⁹ Elffers 2009 (zie noot 43).

In 2001 heeft ze in opdracht van het Ministerie van OCW onderzoek gedaan naar culturele diversiteit in de podiumkunsten in de Verenigde Staten en in Nederland, (zie ook noot 43).

¹⁷⁰ Volgens Elffers is artistieke kwaliteit meestal onderdeel van een lijst van vier of meer beoordelingscriteria. Elffers 2009 (zie noot 43), p. 10.

¹⁷¹ 'De laatste tijd dringt echter het besef door dat het begrip kwaliteit een belangrijke rol vervult in het in- en/of uitsluiten van culturele uitingen. Het beoordelen van kwaliteit baseert zich veelal op dominante culturele waarden en kent daarmee een culturele bias.'

Bron: Code Culturele Diversiteit (zie noot 72), p. 8.

per stroming, groep of kunstuiting een andere daarbij passende meetlat gebruiken, om zo binnen elke categorie de ‘beste’ kwaliteit te kunnen selecteren. Zo wordt middels culturele *diversiteit* culturele *gelijkheid* nagestreefd, zonder in te leveren op artistieke kwaliteit.

Een andere reden waarom artistieke kwaliteit meer centraal staat in Nederland is te verklaren vanuit de geschiedenis van de rol die community arts in de jaren zestig en zeventig speelde in Nederland. Het werd toen meer beschouwd als welzijnswerk dan als ‘echte’ kunst en die discussie wordt nog altijd gevoerd, met name onder kunstcritici. In de Verenigde Staten is dit van ondergeschikt belang; het een sluit het ander niet uit.¹⁷²

Elffers heeft aan de hand van haar onderzoek meerdere aanbevelingen gedaan voor Nederland hoe meer culturele diversiteit kan worden bereikt: ‘Zie *diversiteit als onderdeel van artistieke kwaliteit*’; ‘Beoordeel kwaliteit in relatie tot de missie van de aanvrager’; ‘**Besteed ruim aandacht aan de samenstelling van adviescommissies en personeel**’; ‘Ga actief op zoek naar een diverse subsidieportfolio’; ‘Probeer kunstenaars en instellingen niet te veranderen maar ondersteun wie goed bezig is’; ‘Ontwikkel specifieke subsidieregelingen voor opkomende of onderbelichte kunstvormen die nog niet op volle sterkte zijn’; ‘Investeer in het leiderschap van de toekomst’; ‘Breng de veranderende demografie in Nederland ter sprake’; ‘Zorg voor kennisverwerving en –uitwisseling.’¹⁷³ Elffers heeft de aanbevelingen gericht op de fondsen, maar alle overheidslagen en bestuursorganen in de culturele sector zouden zich aangesproken moeten voelen. Deze adviezen zijn, zoals is aangetoond in hoofdstuk 2, acht jaar na dato nog steeds actueel en relevant, wat de urgentie van de kwestie aantoont. Het derde (dikgedrukte) advies is nog altijd het grootste struikelblok: De besproken rapportage ‘Governance in Cultuur’ in hoofdstuk 2 toont de schrijnende resultaten van 2016. De kans is groot dat door het diversifiëren van de bestuursorganen, andere bovenstaande adviezen gemakkelijker kunnen worden opgevolgd.

Een andere manier waarop er in de Verenigde Staten culturele diversiteit wordt nagestreefd en bewaakt, is door met kunst- en cultuurorganisaties en projecten de nadruk op lokaal niveau te leggen, volgens de *Arts Based Community Development*-methode. Dat is een variant op de *Asset Based Community Development*-methode waarbij wordt gekeken naar de talenten en vaardigheden die een gemeenschap al heeft, en mobiliseert dan de gemeenschap om hierop verder te bouwen door participatie en ondersteuning om zo een gemeenschap verder te

---

¹⁷² Elffers 2001 (zie noot 43), p. 59.

¹⁷³ Voor Elffers’ toelichting bij de aanbevelingen, zie bijlage 14. Bron: Elffers 2009 (zie noot 43), pp. 20-22.

ontwikkelen, in plaats van de focus te leggen op wat de gemeenschap mist of kan verbeteren.¹⁷⁴ *Arts-Based Community Development* beslaat dezelfde methode maar dan met activiteiten waar kunstbeoefening centraal staat.¹⁷⁵ Het *Center for the Study of Art and Community* heeft de definitie grafisch weergegeven (zie afb.5), om duidelijk te maken wat het werkveld van *Arts-Based Community Development* inhoudt, en hoe deze is samengesteld uit de functies die de activiteiten kunnen hebben: [They can] educate and inform us about ourselves and the world; ‘inspire and mobilize individuals or groups; nurture and heal people and/or communities; build and improve community capacity and/or infrastructure.’¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Er is een instituut in Chicago gewijd aan ABCD dat onder andere onderzoek en publicaties verschaft over dit onderwerp. Het instituut en de methode bestaan sinds 1993.

Bron: ABCD Institute, ‘What is Asset-based community development (ABCD)’, (online publicatie) jaar onbekend

<https://www.neighborhoodtransformation.net/pdfs/What_%20is_Asset_Based_Community_Development.pdf> (16-01-2017).

¹⁷⁵ Betty Emarita, Scott Chazdon, ‘Community and Creative Leadership Institute. Impact study’, (plaats onbekend) 2016, p. 4 <http://intermediaarts.org/files/CCLI16_ImpactStudy_RD5.pdf> (24-1-2017).

De term wordt al genoemd in 2002 door *The Center for the Study of Art and Community*, en wordt gezien als een nieuwe term voor een vorm van community development dat in de Verenigde Staten in de jaren zeventig populair werd, maar het principe is volgens velen eeuwenoud.

Bron: William Cleveland, ‘Mapping the field. Arts-Based Community Development’, Minneapolis 2002, p. 7 <<http://communityinnovation.berkeley.edu/presentations/William-Cleveland.pdf>> (25-1-2017).

De methode is doorontwikkeld door *The Creative Community Leadership Institute*. Dit is een van de eerste programma’s die op dit gebied professionele training en begeleiding boden voor community arts-kunstenaars en community ontwikkelaars. CCLI is onderdeel van *Intermedia Arts*, een kunstorganisatie die zich bezighoudt met leiderschap in de creatieve sector, artistieke ontwikkeling van de lokale jeugd en verzorgt het publieke artistieke programma van de omgeving (Minneapolis, Minnesota). *Intermedia Arts* is opgericht in 1973.

Bron: *Intermedia Arts* <<http://www.intermediaarts.org/leadership-institute>> (25-1-2017).

¹⁷⁶ Cleveland 2002 (zie noot 175), p. 7.

Afb.5: *The Arts-Based Community Development Ecosystem*, 2002. Bron: William Cleveland, 'Mapping the field. Arts-Based Community Development', Minneapolis 2002, p. 8
 <<http://communityinnovation.berkeley.edu/presentations/William-Cleveland.pdf>> (25-1-2017).

Aandacht voor culturele diversiteit wordt uiteraard het beste bereikt als de methode wordt toegepast op een gemeenschap (zoals een wijk) met verschillende culturen, leeftijden en achtergronden. Zo kan culturele diversiteit ook ingezet worden om zo integraal mogelijk om te gaan met de twee hardst groeiende bevolkingsgroepen: de ouderen en de immigranten/vluchtelingen.

De *Asset-based* methode is een aantal jaar geleden toegepast in Nederland door Movisie in meerdere steden om sociale problemen in wijken op te lossen. Er konden echter nauwelijks tot geen aanwijzingen tot verbetering worden geconstateerd door effectonderzoek.¹⁷⁷ Er werden

¹⁷⁷ Nikki Brörmann, *Methodebeschrijving ABCD Databank Effectieve sociale interventies*, Utrecht 2010, p. 28.

‘activiteiten’ georganiseerd, maar het is onduidelijk of dit ook kunstzinnige activiteiten waren of niet. Als dit niet het geval was, kan het de moeite waard zijn om vaker de de *Arts-Based* methode in te zetten. In 2013 heeft drs. Susan Verbeij onderzoek gedaan naar de houdbaarheid van sociaal- artistieke praktijken die tot doel hadden wijken in positieve zin te veranderen, uitgaande van de *Asset-Based*-methode (in feite gebruikte Verbeij dus de *Arts-Based*-methode). Verbeij heeft haar onderzoeksmethode uitgebreid beschreven en inzichtelijk gemaakt, waardoor het onderzoek eventueel herhaald kan worden.

4.1.2 Opleidingsmogelijkheden uitbreiden

In hoofdstuk 2 is toegelicht wat de opleidingsmogelijkheden zijn in Nederland op het gebied van community arts: er lijken alleen opleidingsmogelijkheden te zijn die verbonden zijn aan een hogeschool of universiteit sinds de stop van de subsidiering van het CAL-XL. In de Verenigde Staten zijn net als in Nederland de meeste opties beschikbaar via universiteiten en hogescholen, maar is er daarbuiten beduidend meer mogelijk in de Verenigde Staten. Het *Center for the Study of Art and Community* heeft in 2015 een onderzoek gedaan naar de toenmalige opties in de Verenigde Staten voor community arts training en -ondersteuning.¹⁷⁸ Zo blijkt dat er *minstens* eenentwintig instituten- en trainingsprogramma’s, zeventien cursussen, workshops en *retreats*, en honderdzesentwintig hogeschool- of universitaire programma's zijn die betrekking hebben op community arts.¹⁷⁹ Er is een vergelijkend overzicht gemaakt (afb. 6) tussen de instituten en trainingsprogramma’s en de cursussen, workshops en *retreats* in de Verenigde Staten op basis van de locatie, de deelnemers, de tijdsduur en de kosten.

---

¹⁷⁸ De data voor het onderzoek zijn verzameld van 423 lokale *art agencies* die al in een voorgaande studie in 2015 hadden aangegeven dat hun interesses en betrokkenheid lag bij het verzorgen van community arts projecten. Van de 423 hebben er 143 *local arts agencies* meegedaan aan het verschaffen van informatie voor deze studie (responspercentage van 34%).

Bron: Emarita, Chazdon 2016 (zie noot 175), p. 5.

¹⁷⁹ *Minstens* zoveel, want in het onderzoek wordt aangegeven dat ze niet een volledig aanbod presenteren: ‘Given that our aim was to develop a descriptive outline of program types, this scan should not be considered a comprehensive inventory of such programs.’ Toch geeft het een kijk op het aanbod voor dit onderzoek. Bron: Emarita, Chazdon 2016 (zie noot 175), p. 10.

	INSTITUTES AND TRAINING PROGRAMS	COURSES, WORKSHOPS, AND RETREATS
LOCATION / AUDIENCE	31% serve local audiences only. 69% had regional, national and/or international constituencies.	6% serve local audiences only. The remaining 94% had regional, national and/or international constituencies
DURATION	Varies widely (1 day to 9 months) with the majority lasting 3 months or more (100-250 hours).	47% were 3 days or less, with the rest lasting 2-3 weeks or more.
COST	62% charge a fee. The rest are free or encourage a donation up to \$350.	54% were free. Those with fees (46%) charged from \$50 to \$350. A few offered a pay what you can option.

Afb.6: *Zonder titel*, 2016. Bron: The Center for the Study of Art & Community, 'Options for community arts training & support', Minneapolis 2016, p. 11 <http://intermediaarts.org/files/CCL126_2.oReport_FINAL_3_Version_2.pdf> (23-05-2017).

Voor de hogeschool- en universitaire programma's worden van de honderdzesentwintig opleidingen er veertig op privé scholen aangeboden en de rest op openbare scholen. Van de honderdzesentwintig zijn er negenentwintig opleidingen op bachelor niveau en drieënveertig op masterniveau. Daarnaast zijn er vier PhD-programma's en vijftig programma's die een certificaat, beurs of stage aanbieden.¹⁸⁰ Het is geen verrassing dat de Verenigde Staten meer opleidingsmogelijkheden hebben dan Nederland, alleen al vanwege de grootte van het land. Het verschil in de *soort* en de *toegankelijkheid* maakt de vergelijking van kwalitatieve aard.

Er zijn meerdere redenen om meer te investeren in de soorten opleidingsmogelijkheden, maar voornamelijk mogelijkheden buiten de hogeschool of de universiteit creëren is hetgeen waar Nederland de aandacht op moet richten. Ten eerste wordt door (meer) cursussen en workshops aan te bieden de toegankelijkheid vergroot: kosten, toelatingseisen, tijdsduur en intensiteit van deelname kunnen namelijk een grote rol spelen bij het kunnen deelnemen aan een opleiding.

Een nationaal erkende koploper in de ondersteuning van kunstenaars en community leiders die op kunst gebaseerde werkwijzen kiezen om community problemen op te lossen in de Verenigde Staten is *The Creative Community Leadership Institute*.¹⁸¹ Dit is een van de oudste instituten die professionele training en begeleiding bieden voor community arts-kunstenaars

¹⁸⁰ Emarita, Chazdon 2016 (zie noot 175), pp. 11-12.

¹⁸¹ *Intermedia Arts* (zie noot 175).

en community ontwikkelaars, namelijk sinds 2002.¹⁸² Bij dit instituut ligt de nadruk bij de toelatingseisen op motivatie en praktijkervaring, niet op opleidingsniveau.¹⁸³ Er is op korte termijn in Nederland meer mogelijk met betrekking tot professionalisering en kennisvergarig rondom community arts als er meer aandacht wordt besteed aan de praktijkervaring die geïnteresseerden al hebben.

Daarnaast kunnen diegenen die al werkzaam zijn binnen community arts, middels laagdrempelige cursussen of workshops worden getraind om op een wetenschappelijk wijze data te verzamelen tijdens hun werkzaamheden. Dr. Maria Rosario Jackson, Amerikaans expert op het gebied van *urban planning* en community revitalisering met kunst en cultuur, raadde in 2003 al aan om dataverzameling en onderzoeksmethoden zo te ontwikkelen dat zij lokaal gebruikt kunnen worden bij projecten opdat de begeleiders ermee kunnen werken.¹⁸⁴ Daarnaast beschikken ervaren kunstenaars of projectontwikkelaars uit het werkveld overwaardevolle informatie die de (wellicht) minder betrokken of minder ervaren onderzoekers niet hebben.¹⁸⁵ De kennisuitwisseling tussen beide partijen wordt zo dus ook makkelijker gemaakt. Er zijn meer community arts-projecten dan onderzoekers die zich met de effecten van community arts bezig houden, dus op deze manier zou er efficiënter gewerkt kunnen worden.

Als laatste kan er door meer toegankelijker opleidingsmogelijkheden worden geïnvesteerd in sectoroverstijgende samenwerkingen. 'In recent years, an increasing number of artists and arts organizations have been joining in partnerships with other community sectors to advance the healthy development of their communities. The result is a proliferation of cross-sector collaborations and opportunities. Some local arts agencies and others have recognized that the organizations and individuals involved in these collaborations could benefit from professional development and skill building that supports effective community arts partnerships.'¹⁸⁶ Het onderzoek van het *Center for the Study of Art and Community* heeft deze groeiende *cross-sector* trend van de afgelopen jaren bij de *local arts agencies* (in Nederland zijn dat de Centra

---

¹⁸² *Intermedia Arts* (zie noot 175).

¹⁸³ 'Apply for this leadership development opportunity if you have significant experience working in arts and/or non-arts sectors of the community, including but not limited to: advocacy, community-engaged arts, community organizing, creative placemaking, economic development, education, environmental justice, health care, housing, native sovereignty, public policy, public systems, and youth development'. Bron: *Intermedia Arts* <<http://www.intermediaarts.org/Leadership-Institute-FAQ>> (26-5-2017).

¹⁸⁴ Maria Rosario Jackson, 'Arts and Cultural Participation through a Neighborhood Lens', in: Valerie B. Morris (red.), David B. Pankratz (red.), *The arts in a new millennium. Research and the arts sector*, Westport 2003, p. 74.

¹⁸⁵ Jackson 2003 (zie noot 184), p. 74.

¹⁸⁶ Emarita, Chazdon 2016 (zie noot 175), p. 4.

voor de Kunsten) gevangen in cijfers:

'-74% who indicated that they support cross-sector community arts partnerships [and] are central to their mission.

-54% say that there are other organizations in their community that are supporting cross-sector arts activity.

-Interest in fostering new cross-sector arts partnership is very high (90%).¹⁸⁷

Deze cijfers laten niet alleen zien dat er grote interesse in sectoroverstijgende samenwerkingen zijn omtrent de kunsten, maar ook dat deze interesse groeit. Dit concept is uiteraard niet onbekend in Nederland; de gezondheidszorg en community arts worden bijvoorbeeld vaak gecombineerd. Als er uit wordt gegaan van bovenstaand onderzoek is het ten eerste de moeite waard om via onderzoek zicht te krijgen op de behoeften bij de Centra voor de Kunsten, en ten tweede kan sectoroverstijgende samenwerking worden geprofessionaliseerd middels specifiek daarop gerichte opleidingsmogelijkheden.¹⁸⁸

4.1.3 Organisatie en samenwerking doorontwikkelen

De Verenigde Staten besteden veel aandacht aan het verwerven van kennis en -uitwisseling door middel van samenwerkingen tussen belanghebbende partijen. In de jaren zestig en zeventig is de basis van de professionalisering van de organisatie van de kunsten, maar ook in combinatie met community-ontwikkeling gelegd.¹⁸⁹ Na de komst van de *National Endowment of the Arts* in 1965, werden de *local art agencies* verspreid over de gehele natie opgericht. Vandaag tellen de Verenigde Staten er ongeveer 4500.¹⁹⁰ Vijftig hiervan werken samen via het *United Arts Fund*, met de gedachte dat bijvoorbeeld fondsenwerving effectiever gaat middels samenwerking. Anna Elffers stelt hierover: *'De Amerikaanse fondsensector gelooft heel erg in kennisverwerving en -uitwisseling. De geïnvesteerde subsidies kunnen daardoor een veel grotere impact hebben. [...] Door de resultaten van de ingezette strategieën te meten, is het mogelijk om*

---

¹⁸⁷ Emarita, Chazdon 2016 (zie noot 175), pp. 5-6.

¹⁸⁸ Mochten deze meer diverse, laagdrempelige en sectoroverstijgende opleidingsmogelijkheden worden (door)ontwikkeld, dan is het wel van belang om er goed reclame voor te maken: er is bij de *local arts agencies* een tekort aan kennis over het opleidingsaanbod.

Bron: Emarita, Chazdon 2016 (zie noot 175), p. 7.

¹⁸⁹ *Partners for Livable Communities* is bijvoorbeeld een non-profit organisatie die sinds 1977 de leefbaarheid van communities probeert te verbeteren door economische ontwikkeling en sociale gelijkheid te promoten door middel van leiderschap training, workshops, onderzoek en publicaties.

Bron: *Partners for livable communities* <<http://www.livable.org/about-us/mission-a-history>> (16-2-2017).

¹⁹⁰ Vandaag de dag telt de Verenigde Staten er ongeveer 4500.

Bron: *Americans for the arts* <<http://www.americansforthearts.org/by-program/networks-and-councils/local-arts-network/what-is-a-local-arts-agency>> (19-11-2016).

steeds meer te weten te komen over wat werkt en wat niet werkt. Door die resultaten vervolgens te delen met anderen, via conferenties, publicaties, workshops en dergelijke, leert de sector als geheel van wat enkelen hebben uitprobeerd. [...] Los daarvan merkt men dat uitwisseling en netwerken tussen diverse organisaties in het veld inspirerend zijn en van alles tot stand kunnen brengen.’¹⁹¹ Deze manier van samenwerken zou in Nederland meer moeten worden toegepast. Alle Centra voor de Kunsten zijn aan elkaar gekoppeld via Cultuurconnectie en de alle fondsen zijn verzameld middels de Vereniging van Fondsen In Nederland, maar er lijkt bijvoorbeeld geen specifiek nationaal kunst- en cultuur netwerk voor fondsenwerving te bestaan.¹⁹²

De *Local Art Agencies* zijn zeer betrokken bij de gezondheid van hun community: problemen rondom educatie, armoede, banen, huisvesting, misdaad en de groeiende groep ouderen wordt door de *agencies* als meest zorgwekkend in hun gemeenschap gezien.¹⁹³ De meeste beschouwen problemen rondom die onderwerpen als centraal punt in hun werkzaamheden in en met de gemeenschap. Vijfzeventig procent van de *LAA*'s geven aan dat 'recente strategische plannen van hen te maken hadden met het verbreden van de impact van de kunsten, die verder gaat dan traditionele kunstactiviteiten.'¹⁹⁴ Cultuurconnectie geeft aan dat het in 2016 de samenwerking tussen cultuur en zorg wilde versterken maar daar is op de website nog geen resultaat van weergegeven.¹⁹⁵

De educatieve kant van de kunsten wordt in de verenigde Staten al tachtig jaar vertegenwoordigd door de *National Guild for Community arts Education*. Deze organisatie

---

¹⁹¹ Elffers 2009 (zie noot 43), p. 22.

¹⁹² *Cultureel Avonturiers* heeft een landelijk overzicht van cultuurfondsen: *Cultureel Avonturiers* <<http://www.cultureel-avonturiers.nl/cultuurfonds/>> (18-5-2017). Ze presenteren ook een gids voor succesvol cultureel ondernemen. *Cultureel Avonturiers* <<http://www.cultureel-avonturiers.nl/cultureel-ondernemen-gids/>> (18-5-2017).

Het VSBfonds heeft een online overzicht waarin naar de websites van alle andere cultuurfondsen verwezen wordt. <https://www.vsbfonds.nl/kunst-cultuur/andere-cultuurfondsen>. Ook biedt het fonds een online cursus aan over fondsenwerving. *VSBfonds* <<https://www.vsbfonds.nl/online-cursus-fondsenwerving/>> (18-6-2017).

Het Fonds voor Cultuurparticipatie heeft een nieuw initiatief gestart, genaamd *jij maakt het mee*. Dit initiatief is bedoeld voor het indienen van subsidieaanvragen voor experimentele projecten die bijdragen aan de vernieuwing van de cultuurbeoefening in de vrije tijd, die door FCP-coaches worden voorzien van advies en tips om de kans van slagen te vergroten. Op de website kan meegedacht en -beslist worden door iedereen over voorgestelde projecten. Dit initiatief toont wel aan dat er behoefte is aan een gemakkelijker manier om subsidie aan te vragen, maar dat kan via dit platform alleen bij het Fonds voor Cultuurparticipatie.

Bron: *Jij maakt het mee* <<http://www.jijmaakthetmee.nl/over-ons/>> (12-6-2017).

¹⁹³ The Center for the Study of Art & Community 2016 (zie noot 26), p. 5.

¹⁹⁴ The Center for the Study of Art & Community 2016 (zie noot 26), p. 6.

¹⁹⁵ *Cultuurconnectie* <<https://www.cultuurconnectie.nl/onderwerpen/samen-sterk/cultuurzorg/>> (2-6-2017).

bevordert de opzet en de ontwikkeling van community arts educatie organisaties.¹⁹⁶ De organisatie bestaat uit meer dan vierhonderd instituten als leden (scholen, musea, universiteiten, kunstacademies), verspreid over vijfenveertig staten. Het LKCA is Nederland sinds 2013 degene die deze taak heeft.¹⁹⁷

In de jaren negentig kwam er een tweede golf in het organiseren van kunsten in communities: er is toen een groot aantal organisaties en programma's ontstaan dat zich bezighoudt met het creëren, versterken en onderhouden van communities, door middel van het inzetten van (de participatie in) kunst en cultuur.¹⁹⁸ Ook op het gebied van onderzoek was er een groeiende behoefte aan bewijs voor de sociale impact van kunst in communities. Deze ontwikkeling is nog steeds gaande: vandaag de dag is *Artplace America* bijvoorbeeld al een tienjarige samenwerking tussen verschillende stichtingen, overheidsfondsen en financiële instituten die zich inzetten om kunst en cultuur als een kernsector van community planning en ontwikkeling te maken.¹⁹⁹ Dit doen zij volgens het principe van *creative placemaking*, dat projecten behelst waarbij kunst een nadrukkelijke rol speelt in de ontwikkeling van communities: *'In creative placemaking, partners from public, private, non-profit, and community sectors strategically shape the physical and social character of a neighborhood, town, city, or region around arts and cultural activities. Creative placemaking animates public and private spaces, rejuvenates structures and streetscapes, improves local business viability and public safety, and brings diverse people together to celebrate, inspire, and be inspired.'*²⁰⁰ De *National Endowment of the Arts* heeft zich sinds 2009 gericht op het inzetten van *creative placemaking* en heeft in 2013 een boekuitgave gesponsord dat het principe inzet bij de

---

¹⁹⁶ *National guild for community arts education* <<http://www.nationalguild.org/About.aspx>> (12-1-2017).

¹⁹⁷ Zie noot 89 voor de geschiedenis van de samenstelling van het LKCA.

¹⁹⁸ Er is sinds 1991 een *Center for the Study of Art & Community*, dat zich bezighoudt met het creëren en onderhouden van samenwerkingen tussen bedrijven, overheidsorganen, scholen en de privésector op het gebied van kunst en community.

Bron: *Center for the Study of Art & Community* <<http://www.artandcommunity.com/csac/who-we-are.html>> (12-1-2017).

Sinds 1993 heeft de *National Guild for Community arts Education* met hun *Culture Builds Communities*-programma kunst en cultureel erfgoed ingezet bij het ontwikkelen van communities in heel Amerika.

Bron: *Partners for livable communities* <<http://www.livable.org/about-us>> (16-2-2017).

¹⁹⁹ *Artplace America* <<http://www.artplaceamerica.org/about/introduction>> (13-1-2017).

²⁰⁰ Dit is de definitie van de *National Endowments of the Arts*.

Bron: Ann Markusen, Anne Gadwa, 'Creative placemaking', (online publicatie) 2010, p. 3 <<http://www.artplaceamerica.org/view/pdf?f=public://pictures/whitepaper.pdf>> (24-2-2017).

economische ontwikkeling van communities.²⁰¹ In het tweede deel van dit hoofdstuk wordt er verder ingegaan op *creative placemaking*.

Het inzetten van kunst bij de ontwikkeling en instandhouding van gezonde communities is in de Verenigde Staten dus al decennia vanzelfsprekend, net als de organisatie ervan.²⁰² Met name *creative placemaking* maakt het samenwerken van verschillende partijen eenvoudiger en dat zou Nederland moeten gaan toepassen, omdat het een proces is dat enkel kan uitgevoerd worden door samenwerking van sectoroverstijgende partners die allen community-ontwikkeling als doel hebben. Om de organisatie en de netwerken rondom de kunst en specifiek community arts te verbeteren, zou het CAL-XL weer moeten functioneren als het nationale platform voor de community arts. Dat zou het start- en verzamelpunt moeten worden voor iedereen die met community arts te maken heeft of er interesse in heeft. Daarnaast zou een platform waar alle belanghebbende fondsen op het gebied van kunst en cultuur worden verenigd kunnen worden opgezet, om zo elkaar te kunnen versterken in hun werkzaamheden en het de subsidieaanvrager makkelijker gemaakt kan worden om het meest passende fonds te kunnen selecteren.

4.2 Onderzoek en meetwijzen

4.2.1 Onderzoek in de Verenigde Staten

Hoe ver is Nederland op het gebied van onderzoek naar community arts en de meetwijzen naar de effecten ten opzichte van de Verenigde Staten? Voordat er verder wordt gegaan met het beschrijven van de verbeterpunten wordt eerst een beeld geschetst van de onderzoekstrends in de Verenigde Staten vanaf de jaren negentig, want daar begint de relevante vergelijking met de Nederlandse onderzoekstrends.

De onderwerpen die de afgelopen vijf jaar in Nederland aan de orde waren bij onderzoek naar community arts (kunnen bewijzen wat de impact is, wat de combinatie van kunst en

---

²⁰¹ *Creative placemaking* heeft door voormalig chairman van de NEA Rocco Landesman (2009-2012) veel aandacht gekregen en is in zijn bestuursperiode intensief ingezet. Landesman deelt in het voorwoord een meer economische definitie: 'creative placemaking [...] seeks to integrate art and design in community planning and development, build shared spaces for arts engagement and creative expression, and increase local economic activity through arts and cultural activities.'

Bron: Michael Rushton (red.), *Creative communities. Art works in economic development*, Washington D.C. 2013, p. ii.

²⁰² Tijdens het vooronderzoek is duidelijk geworden dat vrijwel alle onderzoekscentra, organisaties, stichtingen, fondsen, overheidsorganen en opleidingen laten blijken in hun missie of omschrijving dat kunst een krachtig middel is om community te creëren en bij elkaar te houden en om daar (voornamelijk sociale) doelen mee te bereiken of problemen op te lossen.

community teweeg kan brengen) speelden in Amerika al sinds de jaren negentig.²⁰³ Rond de eeuwwisseling was in de Verenigde Staten al de noodzaak om kunst en cultuur te valoriseren, om financieel gesteund te blijven worden. Toen werd ook begonnen met de drastische demografische verschuivingen onder de loep te nemen. Er werd onder andere geconstateerd dat de te nauwe definities van kunst en culturele participatie niet voor alle communities hetzelfde betekenen. Daardoor kon bij deze bevolkingsgroepen hun participatie niet in beeld gebracht worden.²⁰⁴

Naast *Americans for the Arts* zijn er nog vele instituten en organisaties die nuttig en relevant onderzoek verschaffen met betrekking tot community arts. De *RAND Corporation* is sinds 1948 een onafhankelijk non-profit instituut dat helpt met beleidsvorming middels onderzoek

---

²⁰³ In een onderzoek uit 1996 komt naar voren dat het onderzoek wat tot dan toe gedaan is naar het sociale nut van de kunsten, tekort schiet: Margaret Wyszomirski, 'Revealing the implicit. Searching for measures of the impact of the arts', in Patrice Flynn (red.), Virginia A. Hodgkinson (red.), *Measuring the Impact of the Non-Profit Sector*, Washington D.C. 2001, pp. 199-216.

In ditzelfde boek wordt op pagina vii wordt al gesteld dat de ontwikkeling van empirische meetinstrumenten steeds noodzakelijker wordt om waarde te kunnen aantonen van non-profit organisaties en de gehele sector.

'The Community Partnerships for Cultural Participation (CPCP) Initiative is a five-year program of the Lila Wallace-Reader's Digest Fund (the Fund) to broaden, deepen, and diversify cultural participation in nine U.S. communities. The initiative runs from December 1997 through December 2002.'

Bron: Christopher Walker e.a., 'Community partnerships for cultural participation. Concepts, prospects, and challenges (early findings report)', Washington D.C. 1999, p. 11

<<http://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Documents/Community-Partnerships-for-Cultural-Participation.pdf>> (9-4-2017).

'The Arts and Culture Indicators Project (ACIP) was launched in 1996. "Recognizing that arts and culture had too frequently been neglected in efforts to assess quality of life" the Rockefeller Foundation commissioned the Urban Institute to "explore the possibility of integrating arts and culture-related measures into neighborhood indicator systems."' Arts & Culture Indicators in Community Building Project duurde tot 2006.

Bron: John Carnwath 'Capsule review. Culture counts in communities', *Createquity* 15 maart 2016

<<http://createquity.com/2016/03/capsule-review-culture-counts-in-communities/>> (9-4-2017).

Elizabeth Strom, 'Strengthening Communities through Culture', derde paper in vierdelige serie van *Americans for the arts: Art, Culture, and the National Agenda*, Washington D.C. 2001.

²⁰⁴ Maria-Rosario Jackson, Joaquin Herranz, 'Culture counts in communities. A framework for measurements', Washington D.C. 2001, pp. 10-11.

Morris, Pankratz 2003 (zie noot 184), p. 74.

Conferentieverlag van *Grantmakers in the Arts* (auteur onbekend), 'The edge between cultures brave new world. Artistic expression in immigrant and refugee communities', Seattle 2003

<<https://www.giarts.org/sites/default/files/Brave-New-World.pdf>> (10-3-2017).

Carole Rosenstein, 'Diversity and Participation in the Arts. Insights from the Bay Area', Washington D.C. 2005 <<http://www.urban.org/sites/default/files/publication/51741/311252-Diversity-and-Participation-in-the-Arts.PDF>> (23-4-2017).

Mark J. Stern, Susan C. Seifert, Domenic Vitiello, 'Migrants, Communities, and Culture', (plaats van uitgave onbekend) 2008 <https://www.reinvestment.com/wp-content/uploads/2015/12/Migrants_Communities_and_Culture-Brief_2008.pdf> (23-4-2017).

en analyse.²⁰⁵ *The Urban Institute*, opgericht in 1968, is een belangrijk onderzoeksinstituut op het gebied van sociaal- en beleidsonderzoek, dat op data-gebaseerd, *evidence-based* objectief onderzoek verricht naar hedendaagse kritische kwesties.²⁰⁶ *The National Neighborhood Indicators Partnership* is een samenwerking sinds 1996 tussen *the Urban Institute* en ongeveer dertig lokale partners die samen de ontwikkeling en het gebruik van informatiesystemen over wijken verder ontwikkelen bij lokale beleidsvorming en community building.²⁰⁷

In 2002 schreef dr. Joshua Guetzkow middels een literatuurstudie een introductie op de studies die zich bezig hebben gehouden met de impact van de kunsten op communities.²⁰⁸ Een aantal van de theoretische en methodologische problemen die hij daarin beschrijft, bestaat nog steeds, zoals onduidelijke of te brede definities die zorgen voor moeilijkheden bij vergelijkingen; hoe effecten op microniveau (bij deelnemers van een project) kunnen worden gekoppeld aan mogelijke effecten op macroniveau (bij de gehele community); of de kunsten een causale of correlationele rol bij de geclaimde effecten spelen; het voornamelijk negeren of niet meten van negatieve effecten; een gebrek aan adequate data.²⁰⁹ Op het gebied van meetwijzen was een jaar later ook al duidelijk dat alleen sociale onderzoeksmethoden niet voldoende waren om de complexiteit van de community arts te kunnen meten, en werd er geadviseerd om meerdere vakgebieden en verschillende soorten strategieën van dataverzameling te combineren.²¹⁰

---

²⁰⁵ *RAND corporation* <<http://www.rand.org/about/history.html>> (10-4-2017). *RAND Corporation* heeft zes locaties in de Verenigde Staten, en twee in Europa. Het onderzoekt talloze onderwerpen en onderzoeksvelden en heeft onder andere in 2004 en 2008 relevant en veelgenoemd onderzoek gedaan naar de impact van de kunsten: McCarthy e.a. 2004 (zie noot 37) en Kevin F. McCarthy, K. Jinnat, 'A new framework for building participating in the arts', Santa Monica 2008.

²⁰⁶ *Urban Institute* <http://www.urban.org/sites/default/files/about_urban_institute_brochure.pdf> (13-1-2017).

²⁰⁷ *The National Neighborhood Indicators Partnership* <<http://www.neighborhoodindicators.org/about-nnip>> (28-2-2017). De uitkomst van deze samenwerking is onder andere dit onderzoek: Jackson, Herranz 2001 (zie noot 204).

²⁰⁸ Guetzkow 2002 (zie noot 48). Ongeveer $\frac{3}{4}$ deel van zijn eenentachtig bronnen zijn Amerikaans en de jaren van uitgave liggen tussen de 1979 en 2002, dus ondanks dat Guetzkow het een introductie noemt, kan deze paper worden beschouwd als een representatief overzicht van het toenmalige discours.

²⁰⁹ Guetzkow 2002 (zie noot 48), pp. 12-19.

²¹⁰ Morris, Pankratz 2003 (zie noot 184), pp. 73-74.

Jackson, Herranz 2001 (zie noot 204).

Maria-Rosario Jackson, Joaquín Herranz, Florence Kabwasa-Green, 'Art and culture in communities. A framework for measurement. Policy Brief No.1 of the Culture, Creativity, and Communities Program', Washington D.C. 2003 <<http://www.urban.org/sites/default/files/publication/59196/311008-Art-and-Culture-in-Communities-A-Framework-for-Measurement.PDF>> (3-2-2017).

In de daaropvolgende jaren stonden de sociale impact van kunst op communities en de invloed van veranderende demografie op de kunsten centraal.²¹¹ In 2013 is het boek *Creative communities. Art works in economic development* uitgebracht, waarmee een gebrek aan kennis over hoe cultuur en kunst als gereedschap kan worden gebruikt bij economische ontwikkeling, werd aangevuld.²¹²

De onderwerpen waar de Verenigde Staten nu aandacht aan besteden, zijn (naast de bovengenoemde onderwerpen) het definiëren van de sector die kunst, cultuur en community-ontwikkeling combineert, *creative placemaking* en de eerder genoemde ABCD-methoden.

4.2.2 Verdiepen in en toepassen van Creative Placemaking

De afgelopen jaren is in de Verenigde Staten in alle vijftig staten de aandacht voor *creative placemaking* en de effecten ervan enorm gegroeid: er worden door nationale financiers tientallen miljoenen dollars in zulke projecten geïnvesteerd.²¹³ Er wordt voornamelijk onderzoek gedaan naar de effecten op de economische vitaliteit, de leefbaarheid, sociale effecten, en burgerlijke betrokkenheid van de communities waar de projecten plaatsvinden.²¹⁴ Eerst werd er voornamelijk met indicatoren gemeten, maar het is duidelijk geworden dat de grootste beperking daarvan is dat het niet goed genoeg liet zien wat de projectspecifieke effecten waren voor de specifieke communities omdat het teveel algemene uitkomsten

---

²¹¹ Voor voorbeelden, zie noot 204 en Paul DiMaggio, María Patricia Fernández-Kelly, 'Art in the Lives of Immigrant Communities in the United States', New Brunswick 2010.

ArtChangeUs, opgericht door *California Institute of the Arts*, is een vijfjarig programma (gestart in 2014) dat onderzoekt en probeert te begrijpen wat de drastische toekomstige demografische veranderingen zullen betekenen voor de kunsten. In een onderzoek uit 2011 werd genoemd dat de komende twee decennia de bevolkingssamenstelling enorm zal veranderen en dat meer kunstorganisaties hier iets mee moeten doen. De groep vijfenzestigplussers en de groep immigranten zijn de grootste groeiende (beide groepen zullen verdubbelen in aantal), en worden tegelijkertijd het meest over het hoofd gezien door kunst- en cultuurorganisaties.

Bronnen: zie noot 46.

Meer gerelateerd onderzoek:

Rosenstein 2005 (zie noot 204).

E. Byrd, *Working Effectively with Somali Residents Through the Arts. Collective Wisdom from the Cedar Riverside Neighborhood*, Minneapolis 2009.

Jennifer L. Novak-Leonard, Michael K O'Malley, Eileen Truong, 'Minding the gap. Elucidating the disconnect between arts participation metrics and arts engagement within immigrant communities', *Cultural Trends* 24, nr.2 (april) 2015, pp. 112-121.

²¹² Rushton 2013 (zie noot 201).

²¹³ Sarah Lee e.a., 'Setting the stage for community change: reflecting on creative placemaking outcomes', (plaats van uitgave onbekend) 2016, p. 8

<http://levitt.org/ckeditor/userfiles/images/1478133733_Levitt_white-paper_setting-the-stage-for-community-change_creative-placemaking-outcomes-study_2016.pdf> (15-5-2017).

²¹⁴ Lee e.a. 2016 (zie noot 213), p. 8.

opleverde.²¹⁵ Er werd geconcludeerd dat er geen “one size fits all”-methode is. Daarom zijn (en worden) er nu steeds meer projectspecifieke onderzoeken gedaan met meerdere onderzoeksmethoden waarbij de effecten worden gemeten bij de betreffende mensen en omgeving, en de resultaten dan ook alleen daarvoor gelden.²¹⁶ Deze resultaten kunnen wel inzicht bieden op hoe de effecten zijn bewerkstelligd, die bij de opzet van nieuwe projecten in overweging genomen kunnen worden.

In Nederland lijkt het begrip nog niet te zijn opgepikt. *Placemaking* is daarentegen rond 2010 bekend geworden en wordt voornamelijk gebruikt in de ruimtelijke sector met betrekking tot stedelijke ontwikkeling.²¹⁷ Ook bij *placemaking* staat de community en de sociale interactie

---

²¹⁵ Met indicatoren wordt bedoeld: ‘new frameworks for bringing together a variety of data points that are related to intended creative placemaking outcomes, which can be tracked over time to gauge the impact of the investment in creative placemaking initiatives.’

Bron: Lee e.a. 2016 (zie noot 213), p. 8.

Er wordt hierbij verwezen naar twee onderzoeken waaruit de tekortkomingen van werken met indicatoren naar voren komen:

Ann Markusen, ‘Fuzzy Concepts, Proxy Data. Why indicators won’t track creative placemaking success’, *Createquity* 9 november 2012 <<http://createquity.com/2012/11/fuzzy-concepts-proxy-data-why-indicators-wont-track-creative-placemaking-success/>> (23-6-2017).

Ian David Moss, ‘Creative Placemaking Has an Outcomes Problem’, *Createquity* 9 mei 2012 <<http://createquity.com/2014/06/createquity-reruns-creative-placemaking-has-an-outcomes-problem/>> (23-6-2017).

²¹⁶ Eind 2016 zijn de resultaten van een meerjarig onderzoek naar de sociale effecten van *creative placemaking* in communities gepubliceerd, waaruit onder andere kon worden geconcludeerd dat er geen “one size fits all”-methode is om het succes van *creative placemaking*-projecten te beoordelen: projectspecifieke beoordeling biedt inzichten die niet zouden worden verkregen middels alleen een algemenere aanpak. Ook wordt geconcludeerd dat partnerschap, coördinatie en samenwerking essentiële vaardigheden zijn bij *creative placemaking*, die er mede voor zorgen dat een project community-gedreven blijft.

Dit onderzoek bestaat uit drie componenten: *Indirect Outcomes Assessment* (bestaande nationale data wordt gebruikt om plaatselijke veranderingen in de community te meten), *Audience & Community Outcomes Exploration* (primaire kwalitatieve en kwantitatieve dataverzameling bij de deelnemers en de wijkbewoners om de effecten in de praktijk, terwijl het project bezig is, te meten) en een *Pre-Post Community Outcomes Study* (primaire kwalitatieve en kwantitatieve dataverzameling van voor het project en na het project om de veranderingen te kunnen meten).

Bovengenoemde conclusies zijn afkomstig van de eerste en tweede fase van het onderzoek; de volledige resultaten zullen begin 2019 worden gepubliceerd.

Bron: Lee e.a. 2016 (zie noot 213), p. 9.

²¹⁷*Placemaking*: ‘The practice of Placemaking concerns the deliberate shaping of an environment to facilitate social interaction and improve a community’s quality of life.’

Bron: Susan Silberberg, Katie Lorah, ‘Places in the making. How placemaking builds places and communities’, Massachusetts 2013, p. 1 <<https://issuu.com/mit-dusp/docs/mit-dusp-places-in-the-making>> (23-5-2017).

Waarschijnlijk de eerste Nederlandse publicatie die *placemaking* behandelt: Peter Smulders, ‘De ideale openbare ruimte. Een onderzoek naar uiteenlopende concepten voor de ideale open ruimte’, Breda 2010 <<http://www.orange-olive.nl/documents/pdf/de%20ideale%20openbare%20ruimte.pdf>> (29-5-2017).

centraal, maar wordt kunst niet per definitie erbij betrokken. Community arts wordt in de Verenigde Staten als een zeer bruikbaar hulpmiddel gezien bij *creative placemaking*, en het is slechts een kleine stap vanaf *placemaking*. *Creative placemaking* is, zoals in het eerste deel van dit hoofdstuk is uitgelegd, een proces dat enkel uitgevoerd kan worden door samenwerking tussen sectoroverstijgende partners die allemaal community-ontwikkeling als doel hebben. Gezien het succes in de Verenigde Staten kan het ook voor Nederland een veelbelovend principe zijn dat de Nederlandse community arts-praktijk zal sterken in de legitimering en in het onderzoek naar de effecten.

4.2.3 Lokale datavoorzieningen uitbreiden

Uit het vooronderzoek is gebleken dat de Verenigde Staten steeds een stap eerder is dan Nederland op het gebied van dataverzameling en de mogelijkheden van raadplegen.²¹⁸ Nederland kent sinds 2013 de Cultuurindex, gebaseerd op de Amerikaanse *National Arts Index*. Sinds 2012 hebben de Verenigde Staten zelfs een *Local Arts Index* ontwikkeld, waar cijfers over de cultuur-vitaliteit per provincie opgezocht kunnen worden (de Verenigde Staten tellen er

---

De Reinwardt Academie heeft in 2016 een *reader* samengesteld van fragmenten van papers over *placemaking* in het kader van het afstudeeronderzoek, waar uitgebreid wordt ingegaan over de verschillende betekenissen, toepassingen, en interpretaties van het begrip in Nederland. Nancy van Asseldonk (red.), 'Straatwaarden atelier #1: placemaking reader', Amsterdam 2016
<http://www.reinwardtcommunity.nl/image/2016/3/7/straatwaarden_reader_placemaking_def.pdf> (29-5-2017).

²¹⁸ - De *Survey of Public Participation in the Arts (SPPA)*, ontwikkeld door de *NEA* in 1982, wordt gezien als de primaire bron over kunstparticipatie in de Verenigde Staten.

Bron: *National Endowment for the Arts* <<https://www.arts.gov/news/2016/new-research-reveals-national-state-and-regional-facts-about-arts-participation>> (8-3-2017).

-Van 1999 tot 2010 was er een *Community arts Network*, een online platform waar kennis werd verzameld om theorie, onderzoek en documentatie te tonen over community arts. De website is er in online gearchiveerde vorm waardoor de aangeboden informatie deels nog te gebruiken is.

Bron: *Way back archive* <<http://wayback.archive-it.org/2077/20100906194807/http://www.communityarts.net/canabout.php>> (23-12-2016).

-In 2004 werd het *Cultural Data Project* gelanceerd, nu *DataArts* genaamd, dat te vergelijken is met de Projectscan en het dashboard van de Arts Impact Manager in Nederland.

Bron: *DataArts* <<http://culturaldata.org/about/>> (15-2-2017).

-Er is door denktank *Createquity* in 2007 een interactieve *graphic* ontwikkeld waar kan worden gezien wat en hoe de kunsten ons leven kunnen verbeteren, doordat zij alle relevante onderzoeken overzichtelijk hebben geordend voor de bezoeker.

Bron: *Createquity* <<http://createquity.com/2016/12/everything-we-know-about-whether-and-how-the-arts-improve-lives/>> (15-2-2017).

- *ArtsEdSearch* (2012) is een nationale database die zorgvuldig geselecteerd hoogstaand onderzoek (meer dan tweehonderd) over de impact van de kunsten in educatie zowel tijdens als buiten het schoolonderwijs heeft samengevat, voorzien van analyse over de implicaties op educatieve beleidsvorming en praktijk.

Bron: *ArtsEdSearch* <<http://www.artsedsearch.org/about/about-artsearch>> (9-10-2016).

3143), als antwoord op de vraag naar meer lokaal gerichte cijfers.²¹⁹ De Boekmanstichting in Amsterdam, die ook mee heeft gewerkt aan de Cultuurindex, heeft afgelopen maart aangegeven zich de komende jaren meer in te willen zetten voor het genereren van meer regionale cultuurcijfers in samenwerking met belanghebbende partijen.²²⁰ Uit onderzoek is namelijk gebleken dat de huidige beschikbare cijfers voor lokale, regionale en provinciale stakeholders niet toereikend zijn ter onderbouwing van toekomstig beleid.²²¹ In het artikel en het onderzoek wordt de *Local*- of de *National Arts Index* niet genoemd, maar een Nederlandse versie creëren van de *Local Arts Index* lijkt de meest logische oplossing. Deze index zou het toekomstige community arts-projecten gemakkelijk maken om te zien wat er bereikt zou kunnen worden in een regio. Ook zal de AIM van Cigarbox er veel aan kunnen hebben, om het meetinstrument accurater te maken.

4.2.4 Doorontwikkelen meetwijzen?

Uit het vooronderzoek is gebleken dat Nederland in vergelijking tot de Verenigde Staten ongeveer hetzelfde scala aan onderzoeksmethoden inzet. Beide landen lijken tegen dezelfde methodologische problemen aan te lopen, maar gaan er ieder anders mee om. De Verenigde Staten schakelde wel over van algemene indicatoren naar projectspecifieke onderzoeken met meerdere onderzoeksmethoden bij de evaluatie van de effecten van *creative placemaking*, waarbij de effecten worden gemeten bij de betreffende mensen en omgeving, en de resultaten ook alleen daar voor gelden. Dat lijkt het meest effectief te zijn en in Nederland wordt deze manier van onderzoek ook veel gedaan, zoals in hoofdstuk 3 duidelijk werd. Het nadeel is dat er op deze manier weinig algemene conclusies kunnen worden getrokken. Vergelijkingen kennen ook grenzen in validiteit.

Intensief en kleinschalig onderzoek levert nuttige informatie op, net als breed en grootschalig onderzoek. Een combinatie hiervan met meerdere onderzoeksmethoden levert het beste

---

²¹⁹ 'The *LAI* provides a set of measures to understand the breadth, depth and character of the cultural life of a community. It provides a framework for relating arts and culture to community priorities and aspirations. Those community priorities may range from economic development and revitalization through jobs or infrastructure, or to youth, education or health concerns. As we know, most American communities regularly struggle with all of these challenges. The *LAI* can serve as a tool to frame questions about the roles or arts and culture in pursuing these priorities and aspirations, as well as show where a community may stand in relation to national norms.'

Bron: *Artsindex USA* <<http://www.artsindexusa.org/local-arts-index>> (14-10-2016).

²²⁰ *Cultuurindex* <<http://www.cultuurindex.nl/nieuws/regionale-cultuurcijfers-gewenst>> (16-5-2017).

²²¹ *Cultuurindex* (zie noot 220).

Het verslag van de inventarisatie bij verschillende regio's:

Henk Vinken, 'De cultuurindex en de regio Wensen van gebruikers op lokaal niveau', Tilburg 2017, <https://www.boekman.nl/sites/default/files/losse_bestanden/verslag_wensbare_cultuurindicatoren_in_de_regio.pdf> (16-5-2017).

resultaat dat verkrijgbaar is op. Als Nederland de *Arts Impact Manager* op nationaal niveau zal uitbreiden, in combinatie met het ontwikkelen van de lokale Cultuurindex, zijn er verschillende soorten data beschikbaar die als basis kunnen dienen voor projectspecifiek onderzoek naar de effecten van community arts.

4.3 Kritische noot

Arlene Goldbard, schrijver, spreker, sociaal activist, consultant en expert op het gebied van community arts, schrijft in 2015 dat de Verenigde Staten lijden aan het *Metrics Syndrome* (alles moet worden gemeten), en bespreekt de nadelen van aanverwant cultureel sciëntisme.²²² Ze geeft vier redenen om de manier waarop in de Verenigde Staten cultuur wordt geteld (het boek heet *making culture count*, wellicht daarom haar woordkeuze) in twijfel te trekken: 1. er is geen bewijs dat cultuur tellen het beleid verandert; 2. cultuur tellen heeft verwrongen wat het van plan was te ondersteunen; 3. het doel van cultuur tellen is vaak vaag of onbepaald; 4. de focus leggen op wat kwantificeerbaar en meetbaar is, heeft de echte waarde van cultuur verduisterd.²²³ *'We have progressively more descriptive data, and almost no idea of why we are investing so much in gathering it.'*²²⁴ Ze eindigt met verbeterpunten voor hoe het meten wél zou moeten, want ze erkent dat niet meten of geen data verzamelen ook geen optie is. Ze dringt er op aan dat het een collectieve paradigmaverandering moet zijn, anders heeft het weinig kans van slagen. Als eerste moet door financiers, beleidsmakers, bureaucraten en academische- en andere onderzoekers het *Metrics Syndrome* worden erkend en worden ingezien welke vervorming het heeft gecreëerd. Als tweede moeten de redenen, de doelen en de gebruikte waarden van onderzoek vooraf duidelijk gemaakt worden en moeten door het hele onderzoek heen transparant gehouden worden. Als derde moeten kunstenaars en culturele beleidsmakers aandringen op hun recht om culturele waarde en betekenis over te dragen met de instrumenten die het best geschikt zijn voor dat doel: verhaal, beeld, metaforen en ervaring, ook al zijn dit niet de geaccepteerde methoden volgens het *Metrics Syndrome*.²²⁵ Goldbards visie lijkt dezelfde boodschap te hebben als Trienekens aan het eind van hoofdstuk 3: er moet stilgestaan worden bij wat er bereikt wil worden en wat daarvoor de beste manier is.

---

²²² Arlene Goldbard, 'The metrics syndrome. Cultural scientism and its discontents', in: Lachlan MacDowall 2015 (zie noot 11), p. 214.

Het Van Dale woordenboek erkent dit woord niet, *het Cultureel Woordenboek* wel: 'Sciëntisme- De opvatting dat alleen de (natuur)wetenschappen tot waardevolle kennis over de wereld leiden en dat filosofie alleen zinvol is als ze de wetenschappelijke methode hanteert. Alternatieve kennisbronnen zoals kunst, godsdienst of intuïtie worden als zinloos van de hand gewezen'.

Bron: *Cultureel Woordenboek* <<http://www.cultureelwoordenboek.nl/index.php?lem=3897>> (11-6-2017).

²²³ Overgenomen van Goldbard 2015 (zie noot 222), pp. 216-223.

²²⁴ Goldbard 2015 (zie noot 222), p. 226.

²²⁵ Overgenomen van Goldbard 2015 (zie noot 222), p. 226.

CONCLUSIE

Met dit onderzoek is antwoord gegeven op de hoofdvraag: wat kan er worden geleerd van de situatie van community arts in de Verenigde Staten om de meetproblematiek rondom de effecten van community arts in Nederland mogelijk te verkleinen?

De huidige situatie van community arts in Nederland laat zien dat het cultuurbeleid wordt gedomineerd door het streven naar de combinatie van kwaliteit en kwantiteit, met een groeiende hang naar *evidence-based* beleidsvoering. Culturele diversiteit blijkt al twintig jaar lang een moeizame naleving te kennen, ondanks de goede wil. Het verschil tussen veel of weinig culturele diversiteit is merkbaar bij de samenstelling van een commissie tot aan de resultaten van een effectstudie en kan een positieve of negatieve invloed hebben. Het CAL-XL is zonder subsidie niet meer het middelpunt van de community arts, wat onder andere een leegte achterlaat op het gebied van opleidingsmogelijkheden buiten het HBO en de universiteit. De onderzoeken in Nederland met betrekking tot community arts werden met de jaren steeds kritischer, doordat het cultuurbeleid of de beweringen van geclaimde effecten van community arts in twijfel werden getrokken, wat leidde tot het besef van de huidige meetproblematiek bij effectstudies.

Die kritische houding leverde nieuwe meetwijzen en onderzoeksmethoden op, waarbij duidelijk werd welke problemen de wisselwerking tussen het beleid en de meetwijzen opleverde. Bij de evaluatie van de effectiviteit van het (*evidence-based*) cultuurbeleid blijkt culturele diversiteit en communicatie tussen beleidsmakers en culturele instellingen nog steeds van groot belang. Bij de meetwijzen van effectstudies blijft het grootste probleem de juiste wetenschappelijke verantwoording. Er wordt het meest aangeraden om dubbelblind, longitudinaal onderzoek uit te voeren vanuit verschillende relevante onderzoeksdisciplines met een combinatie van verschillende meetwijzen, zoals meer kwalitatief dan kwantitatief, enquêtes, paneldiscussies, en observaties. Resultaten die gebaseerd zijn op meerdere onderzoeksmethoden zijn echter arbeidsintensief en voornamelijk projectspecifiek, wat het trekken van algemenere conclusies moeilijk maakt. De *Arts Impactmanager* van Cigarbox en CAL-XL, die resultaten in cijfers en beschrijvingen aanbiedt, lijkt vooralsnog de beste optie die Nederland kent: het meetinstrument is al in gebruik waardoor er voor het bereiken van nationale grootte alleen projecten hoeven te worden toegevoegd.

Bij het beschouwen van de huidige situatie van community arts in de Verenigde Staten, kwam naar voren dat culturele diversiteit al decennia hoog in het vaandel staat in de kunstsector, wat zorgt voor een realistische afspiegeling van de samenleving. Community arts wordt

grootschalig ingezet om gezonde gemeenschappen te ontwikkelen middels de *Arts-Based Community Development*-methode en *creative placemaking*. Om deze methoden succesvol toe te kunnen passen, zijn sterke samenwerking en netwerken twee vereisten. Voor het begeleiden van zulke community artsprojecten, bieden de Verenigde Staten verschillende soorten opleidingsmogelijkheden aan, waarbij praktijkervaring als een groot goed wordt beschouwd. Op het gebied van onderzoek naar de effecten van kunst en community arts lag het zwaartepunt van interesse rond de eeuwwisseling en liep het land daarmee een kleine tien jaar voor op Nederland. Middels een *National Arts Index* en een *Local Arts Index* worden data over de vitaliteit van de kunsten openbaar gemaakt.

Een algemene constatering die gemaakt kan worden, is dat gebleken is dat de context waarin community arts en de onderzoeksmethodes bij effectstudies verkeren, een grote rol spelen bij de validiteit van de uitkomsten. Hoe beleid, onderwijs en de organisatie eromheen geregeld zijn, bepaalt óf er gemeten moet worden, hoe, door wie en wat de resultaten betekenen. Door de situatie van Nederland met de Verenigde Staten te vergelijken, konden er potentiële oplossingen worden voorgedragen om de problematiek rondom de effecten van community arts in Nederland mogelijk te verkleinen. De verbeterpunten die zijn aan te wijzen, zijn samengevat: culturele diversiteit vergroten, opleidingsmogelijkheden uitbreiden, organisatie en samenwerking doorontwikkelen, verdiepen in en toepassen van *creative placemaking* en lokale datavoorzieningen uitbreiden.

De culturele diversiteit kan vergroot en bewaakt worden door de adviezen van Elffers uit 2009 voor de fondsen op te volgen, en door de *Arts Based Community Development*-methode toe te gaan passen op lokaal niveau. Met betrekking tot professionalisering en kennisvergarig rondom community arts is er op korte termijn meer mogelijk als er meer aandacht wordt besteed aan de praktijkervaring die geïnteresseerden al hebben. Daarnaast kunnen diegenen die al werkzaam zijn binnen community arts, middels laagdrempelige cursussen of workshops worden getraind om op een wetenschappelijk wijze data te verzamelen tijdens hun werkzaamheden. Om niet alleen de opleidingsmogelijkheden te vergroten maar ook verdere professionalisering van de organisatie van community arts te kunnen bereiken, zou het CAL-XL middels subsidie weer moeten functioneren als het nationale platform voor community arts. Vanuit deze stap zou ook een manier bedacht kunnen worden hoe alle belanghebbende fondsen op het gebied van kunst en cultuur kunnen worden verenigd om zo elkaar te kunnen versterken in hun werkzaamheden.

De verbetering van de meetwijzen van effectstudies zijn aan te wijzen vanwege het feit dat de Verenigde Staten op dit gebied ongeveer tien jaar op Nederland vooruit liep. De meetproblemen die Guetzkow in 2002 signaleerde (onduidelijke of te brede definities die zorgen voor moeilijkheden bij vergelijkingen; hoe effecten op microniveau kunnen worden gekoppeld aan mogelijke effecten op macroniveau; of de kunsten een causale of correlationele rol bij de geclaimde effecten spelen; het voornamelijk negeren of niet meten van negatieve effecten; een gebrek aan adequate data) zijn nu nog steeds actueel. Tegenwoordig houden de Verenigde Staten zich bezig met het definiëren van de sector die kunst, cultuur en community-ontwikkeling combineert, *creative placemaking* en de *ABCD*-methoden. Dit zijn dan ook onderwerpen waar in Nederland aandacht aan besteed moet worden. Gezien het succes van *creative placemaking* en de *ABCD-methode* in de Verenigde Staten kan het ook voor Nederland een veelbelovend principe zijn dat de community arts-praktijk zal sterken in de legitimering en in het onderzoek naar de effecten ervan.

Om de leegte van lokale data over kunst en cultuur op te vullen, lijkt een Nederlandse versie creëren van de *Local Arts Index* de meest logische oplossing. De AIM zal hiermee waarschijnlijk het meetinstrument meer accuraat en tegelijkertijd grootschaliger kunnen maken. Toch is er in de Verenigde Staten naast de *LAI* geen gepaste meetwijze of onderzoeksmethode aan te wijzen die Nederland zou kunnen toepassen. Beide landen lijken tegen dezelfde methodologische problemen aan te lopen. Geconcludeerd kan worden dat intensief en kleinschalig onderzoek net als breed en grootschalig onderzoek nuttige informatie oplevert, dat met gebruik van meerdere onderzoeksmethoden vanuit verschillende disciplines het best haalbare resultaat biedt.

Proberen een beeld te schetsen van hoe de situatie van twee landen is rondom community arts, heeft als onderzoeksmethode de zwakte dat er oneindig kan worden gezocht naar informatie. Wanneer is het beeld volledig? Ook is daardoor niet duidelijk wanneer er genoeg verbeterpunten aangewezen zijn. De valkuil die hiermee ontstaat, is dat er gedacht kan worden dat het onderzoek niet grondig genoeg is uitgevoerd. Er zijn weinig verbeteringen gevonden op het gebied van de meetwijzen zelf: Nederland lijkt dus op dat punt niet meer achter te lopen op de Verenigde Staten. Wel kan Nederland meer aandacht besteden aan de context waarin de meetwijzen en community arts verkeren. Op dat gebied zijn duidelijk verbeterpunten aan te wijzen.

Discussie

Er zijn in dit onderzoek verschillende mogelijkheden tot meten belicht, waarbij er verbeterpunten vanuit de Amerikaanse werkwijze zijn geopperd, in de hoop dat dit zou kunnen bijdragen aan de wetenschappelijke vooruitgang van effectmeting in Nederland. Zal dit daadwerkelijk de effectiviteit van community arts verbeteren? Dat is uiteindelijk het maatschappelijke doel en direct niet een wetenschappelijk doel.

De succesverhalen van de effecten van community arts-projecten, zoals sociale cohesie, persoonlijke ontwikkeling en beter begrip van andere culturen, zijn er in overvloed. Toch blijven wetenschappers vallen over de meting van de effecten die niet genoeg wetenschappelijk onderbouwd zijn. Het willen kunnen meten van een sociaal-maatschappelijke kunstuiting als community arts neigt echter naar cultureel sciëntisme, naar on gepaste toepassing van wetenschappelijke methodes, naar enkel 'meten is weten'. Moet volledig accurate wetenschappelijke verantwoording hierbij wel worden nagestreefd? Moet de wijze van meten doorontwikkeld blijven worden of moet er worden erkend wat we al wel weten? Meten of weten? Het is een kwestie van prioriteiten stellen: niet tellen maar wegen, zoals Bunnik en Van Huis stellen. Succes en effectiviteit kunnen niet altijd in cijfers worden uitgedrukt.

Suggesties voor verder onderzoek

Tijdens het vooronderzoek naar de huidige situatie van community arts in de Verenigde Staten, is naar voren gekomen dat daar meer (én anders) aandacht wordt besteed aan het genereren van financiële steun uit de privésector. Dit zou Nederland kunnen helpen bij het onafhankelijker maken van overheidssubsidies. In bijlage 12 is voor verder onderzoek de vergelijking uiteengezet, met enkele praktische aanbevelingen. Voor een vervolgonderzoek zou het interessant zijn om te kijken naar welke invloed de financiële steun uit de privésector heeft op de meetwijzen. Een particuliere donateur heeft andere belangen dan de overheid en wil wellicht andere effecten zien, dus zou dit meespelen bij de manier van effectstudies?

Bij dit comparatieve en exploratieve onderzoek zijn de Verenigde Staten als casus gebruikt. Als een soortgelijk onderzoek wordt gedaan met andere landen, komt er wellicht meer informatie over verbetering van de meetwijzen van de effecten van community arts naar boven. Tijdens het onderzoek is vaak literatuur voorbij gekomen uit Canada, Australië en Groot-Brittannië. In deze landen is community arts ook een groot goed, wat kan betekenen dat deze landen Nederland mogelijk ook meer kunnen bijbrengen over de verbetering van effectstudies.

BRONNENLIJST

De bronnen uit bijlage tekst 11 en 12 zijn hier ook in opgenomen.

Literatuur

Altena, A., *Wat is community arts?*, Amsterdam 2016.

Bank, K.M.M., *Het Nederlandse cultuurbeleidsinstrumentarium. Een evaluatie van de verantwoordingssystematiek van kunst- en cultuursubsidies*, Amsterdam 2015.

Barndt, D., 'Touching minds and hearts. Community arts as collaborative research', in: J. Gary Knowles (red.), Ardra L. Cole (red.), *Handbook of the Arts in Qualitative Research. Perspectives, Methodologies, Examples, and Issues*, Los Angeles/Londen/New Delhi 2008, pp. 351-362.

Berghuis, J., 'Geefwet heeft nagenoeg geen effect', *ANBI.nl* 21 juni 2016
<<https://anbi.nl/geefwet-heeft-nagenoeg-geen-effect/>> (12-06-2017).

Buitenkamp, C.L., *Een onderzoek naar een evaluatiemethode voor community arts*, Groningen 2011.

Bunnik, C., Huis, E. van, *Niet tellen maar wegen. Over de zin en onzin van prestatieafspraken in de culturele sector*, in serie *Boekmanstudies*, Amsterdam 2011.

Bunnik, C., *Naar waarde gewogen. Een nieuw model voor kwaliteitsbeoordeling bij de toekenning van cultuursubsidies*, Amsterdam 2016.

Carnwath, J., 'Capsule review. Culture counts in communities', *Createquity* 15 maart 2016
<<http://createquity.com/2016/03/capsule-review-culture-counts-in-communities/>> (9-4-2017).

The Center for the Study of Art & Community, 'Options for community arts training & support', Minneapolis 2016
<http://intermediaarts.org/files/CCL126_2.oReport_FINAL_3_Version_2.pdf> (23-05-2017).

Cleveringa, S., *Cultuur nieuwe stijl. Praktijkboek community arts en nieuwe cultuurfuncties. Handleiding voor de projectscan en landelijke databank voor culturele interventies in maatschappelijke ontwikkeling*, Rotterdam 2011.

Cohen, P., 'Vacancies Hamper Agencies for Arts', *New York Times* 7 augustus 2013
<<http://www.nytimes.com/2013/08/08/arts/design/vacancies-hamper-agencies-for-arts.html>> (12-1-2017).

Cornelisse, L., *Discoursverandering in het Nederlandse cultuurbeleid*, Groningen 2015.

Coronel, M., 'Culturele diversiteit in de kunsten sneuvelt als eerste', *Trouw* 9 augustus 2012
<<https://www.trouw.nl/cultuur/culturele-diversiteit-in-de-kunsten-sneuvelt-als-eerste~ad1281fd/>> (19-2-2017).

Dobber, L., 'Inschatting arts net zo belangrijk als protocollen', *Trouw* 19 juni 2017
<<https://www.trouw.nl/samenleving/inschatting-arts-net-zo-belangrijk-als-protocollen~aedc9f3a/>> (22-6-2017).

Elffers, A., *Culturele diversiteit in de podiumkunsten. Een praktisch onderzoek naar initiatieven in Nederland en de Verenigde Staten*, (plaats van uitgave onbekend) 2001.

- Elffers, A., *De rol van culturele diversiteit in de subsidiering van de podiumkunsten in de VS*, Zoetermeer 2009.
- Elffers, A., 'What's treasured, is measured', *Boekman* (2013) nr.97, pp. 44-45.
- Erven, E. van, 'Op zoek naar de kern', *Boekman* (2010) nr. 82 (voorjaar), pp. 8-15.
- Erven, E. van, Bouwman, M., Zwart, M., 'Speuren naar de effecten van community arts,' in: Teunis Ijdens (red.) e.a., *Jaarboek Actieve Cultuurparticipatie. Participanten, projecten en beleid*, Utrecht 2011, pp. 112-127.
- Franssen, S., Bekkers, R., *Culturele instellingen in Nederland. Veranderingen in geefgedrag, giften, fondsenwerving en inkomsten tussen 2011 en 2014*, Amsterdam 2016.
- Goldbard, A., 'The metrics syndrome. Cultural scientism and its discontents', in: Lachlan MacDowall (red.) e.a., *Making culture count. The politics of cultural measurement*, Londen 2015, pp. 214-227.
- Guetzkow, J., 'How the arts impact communities. An introduction to the literature on arts impact studies', *Working Paper Series Princeton University* (2002) nr. 20, New Jersey 2002.
- Hoeven, Q. van der, *De grens als spiegel. Een vergelijking van het cultuurbestel in Nederland en Vlaanderen*, Den Haag 2005.
- Hoogen, Q. van den, *Performing arts and the city. Dutch municipal cultural policy in the brave new world of evidence-based policy*, Groningen 2010.
- Hoogen, Q. van den, *Effectief cultuurbeleid. Leren van evalueren*, Amsterdam 2012.
- Ingersoll, K., Carnwath, J., 'A new way to think about intrinsic vs. Instrumental benefits of the arts', *Createquity* 13 maart 2015 <<http://createquity.com/2015/03/a-new-way-to-think-about-intrinsic-vs-instrumental-benefits-of-the-arts/>> (25-5-2017).
- Jackson, M.J., Herranz, J., 'Culture counts in communities. A framework for measurements', Washington D.C. 2001.
- Jackson, M-R., 'Arts and Cultural Participation through a Neighborhood Lens', in: Valerie B. Morris (red.), David B. Pankratz (red.), *The arts in a new millennium. Research and the arts sector*, Westport 2003, pp. 69-80.
- Jongens, F., *Vlaanderen en Nederland, een verschillende identiteit dus een verschillend cultuurbeleid?*, Utrecht 2015.
- Kaiser, M.M., *Curtains? The Future of the Arts in America*, Waltham 2015.
- Kay, A., 'Art and community development. The role the arts have in regenerating communities', *Oxford University press & Community Development Journal* 35 (2000) nr. 4 (oktober), pp. 414-424.
- Koppelaar, J., *Community arts in Utrecht. Een kwalitatieve case study van het community arts-beleid en de evaluatie daarvan van de Gemeente Utrecht*, Utrecht 2016.
- Kreulen, E., 'Doktor: kijk eens naar de mens die tegenover u zit', *Trouw* 22 juni 2017 <<https://www.trouw.nl/home/dokter-kijk-eens-naar-de-mens-die-tegenover-u-zit~a1a051e1/>> (22-6-2017).

- Levine, R., 'Trump's Plan to Cut NEA and Public Broadcasting is All Politics', *Billboard* 24 februari 2017 <<http://www.billboard.com/articles/business/7702104/trumps-plan-to-cut-nea-and-public-broadcasting-is-all-politics>> (3-4-2017).
- Lingen, M. van der, *Sociale Cohesie in Community Art(s) Projecten. (Hoe) kun je dat meten?*, Groningen 2011.
- MacDowall (red.), L. e.a., *Making culture count. The politics of cultural measurement*, Londen 2015.
- Markusen, A., Gadwa, A., 'Creative placemaking', (online publicatie) 2010, p. 3 <<http://www.artplaceamerica.org/view/pdf?f=public://pictures/whitepaper.pdf>> (24-2-2017).
- Matarasso, F., *Use or ornament. The social impact of participation in the arts*, Londen 1997.
- Mathijssen, M., 'Wat die Thorbecke werkelijk zei', *NRC.NL* 4 september 2014 <<https://www.nrc.nl/nieuws/2014/09/04/wat-die-thorbecke-werkelijk-zei-1414731-a698074>> (18-05-2017).
- McCarthy, K.F. e.a., *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*, Santa Monica/New Delhi/Los Angeles 2004.
- Newman T., Curtis K., Stephens J., 'Do community-based arts projects result in social gains? A review of Literature', Londen 2001.
- Otte, H., *Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie*, Groningen 2015.
- Pama, G., '10 miljoen extra voor kunst', *NRC.NL* 20 september 2016 <<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/09/20/10-miljoen-extra-voor-kunst-a1522384>> (3-3-2017).
- Ranshuysen, L., 'Legitimeren en optimaliseren. Doeltreffend onderzoek ten behoeve van cultuurbeleid', Rotterdam 2012.
- Reeves, M., 'Measuring the economic and social impact of the arts. A review', Londen 2002.
- Roest, M. de, 'Internationale vergelijking lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. Een quick scan ten behoeve van de Raad voor Cultuur', Utrecht 2014.
- Rosenstein, C., 'Diversity and Participation in the Arts. Insights from the Bay Area', Washington D.C. 2005 <<http://www.urban.org/sites/default/files/publication/51741/311252-Diversity-and-Participation-in-the-Arts.PDF>> (23-4-2017).
- Rushton (red.), M., *Creative communities. Art works in economic development*, Washington D.C. 2013.
- Schoorisse, E. van, *Community arts. (Hoe) kunnen dansperformances culturen samenbrengen? Een internationaal comparatief onderzoek naar vier interculturele projecten in België (Antwerpen en Brussel) en Nederland (Amsterdam en Rotterdam) vanuit het perspectief van de (co)organisatoren*, Brussel 2005.
- Silberberg, S., Lorah, K., 'Places in the making. How placemaking builds places and communities', Massachusetts 2013 <<https://issuu.com/mit-dusp/docs/mit-dusp-places-in-the-making>> (23-5-2017).

Steenbergen, R., *De nieuwe mecenas. Cultuur en de terugkeer van het particuliere geld*, Amsterdam 2008.

Stern, M.J., Seifert, S.C., Vitiello, D., 'Migrants, Communities, and Culture', (plaats van uitgave onbekend) 2008 <https://www.reinvest.com/wp-content/uploads/2015/12/Migrants_Communities_and_Culture-Brief_2008.pdf> (23-4-2017).

Trienekens, S., Hoorn M. van, Damen, M-L., 'Kunst en sociaal engagement. Een analyse van de relatie tussen kunst, de wijk en de gemeenschap', *Cultuur+Educatie* 17 (2006) (gehele editie geschreven door de auteurs).

Trienekens, S., *Zicht op kunst en maatschappij. Achtergronden, literatuur, projecten en websites*, Utrecht 2006.

Trienekens, S., 'Wetenschappelijk onderzoek naar community arts in Nederland. Inventarisatie onderzoek tot 2011 en uitkomst van de CAL-XL onderzoeksdag op 2 november 2011', Utrecht 2011.

Twaalfhoven, A., 'Community arts (redactioneel)', *Boekman* (2010) nr. 82 (voorjaar), pp. 4-5.

Twaalfhoven, A., 'Een vlag die vele ladingen dekt', *Boekman* (2010) nr. 82 (voorjaar), pp. 34-39.

Woronkowicz, J., Nichols, B., Iyengar, S., *How the United States funds the arts*, Washington D.C. 2012 <<https://www.arts.gov/sites/default/files/how-the-us-funds-the-arts.pdf>> (3-2-2017).

Wyszomirski, M., 'Revealing the implicit. Searching for measures of the impact of the arts', in: Patrice Flynn (red.), Virginia A. Hodgkinson (red.), *Measuring the Impact of the Non-Profit Sector*, Washington D.C. 2001, pp. 199-216.

Websites

Americans for the Arts <<http://www.americansforthearts.org/by-program/networks-and-councils/local-arts-network/what-is-a-local-arts-agency>> (19-11-2016).

Americans for the Arts
<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/2.%202016%20Source%20of%20Revenue%20for%20Nonprofit%20Arts%20Organizations.pdf> (12-12-2016).

Americans for the Arts
<<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/7.%202017%20Giving%20USA.pdf>> (12-12-2016).

Americans for the Arts <<http://www.americansforthearts.org/by-topic/united-arts-funds>> (28-1-2017).

Americans for the Arts <<http://www.americansforthearts.org/about-americans-for-the-arts/50th-anniversary/50th-anniversary-timeline>> (23-3-2017).

Americans for the arts <<http://www.americansforthearts.org/about-americans-for-the-arts>> (23-3-2017).

The art of impact <<http://theartofimpact.nl/over-the-art-of-impact/>> (23-11-2016).

The art of impact <<http://theartofimpact.nl/projecten/>> (23-11-2016).

Artplace America <<http://www.artplaceamerica.org/about/introduction>> (13-1-2017).

Arts in a changing America <<https://artsinachangingamerica.org/about-us/>> (4-2-2017).

ArtsEdSearch <<http://www.artsedsearch.org/about/about-artsearch>> (9-10-2016).

Artsindex USA <<http://www.artsindexusa.org/local-arts-index>> (14-10-2016).

BIS2017-2020 <<http://bis2017-2020.cultuur.nl/inleiding/aantekeningen-per-beoordelingscriterium>> (20-2-2017).

Binoq ATANA <http://binoq.nl/page_binoq_project_code_div.aspx> (19-2-2017).

CAL-XL <<http://www.cal-xl.nl/over-calxl/>> (11-11-2016).

CAL-XL <<http://www.cal-xl.nl/projectenweb/>> (11-11-2016).

CAL-XL <<http://www.cal-xl.nl/advies/training/>> (13-12-2016).

Center for the Study of Art & Community <<http://www.artandcommunity.com/csac/who-we-are.html>> (12-1-2017).

Cigarbox <<http://www.cigarbox.nl/>> (11-11-2016).

Cigarbox <<http://www.cigarbox.nl/cultuur>> (12-12-2016).

Code Culturele Diversiteit <<http://codeculturelediversiteit.com/de-code/>> (19-2-2017).

Createquity <<http://createquity.com/2016/12/everything-we-know-about-whether-and-how-the-arts-improve-lives/>> (15-2-2017).

Cultureel Avonturiers <<http://www.cultureel-avonturiers.nl/cultuurfonds/>> (18-5-2017).

Cultureel Avonturiers <<http://www.cultureel-avonturiers.nl/cultureel-ondernemen-gids/>> (18-5-2017).

Cultureel Woordenboek <<http://www.cultureelwoordenboek.nl/index.php?lem=3897>> (11-6-2017).

Cultuur+Ondernemen <<https://www.cultuur-ondernemen.nl/product/publicatie-governance-stand-van-zaken-2016>> (19-2-2017).

Cultuur+Ondernemen <<https://www.fondscultuurfinanciering.nl/over-ons>> (25-5-2017).

Cultuurconnectie <<https://www.cultuurconnectie.nl/onderwerpen/samen-sterk/cultuurzorg>> (2-6-2017).

CultuurConnectie <<https://www.cultuurconnectie.nl/over-ons>> (2-6-2017).

Cultuurindex <<http://www.cultuurindex.nl/over-de-cultuurindex>> (9-10-2016).

Cultuurindex <<http://www.cultuurindex.nl/nieuws/regionale-cultuurcijfers-gewenst>> (16-5-2017).

Cultuursubsidie <<https://www.cultuursubsidie.nl/actueel/nieuws/2016/09/20/prinsjesdag-publicatie-beschikkingen-bis-2017-2020>> (2-2-2017).

DataArts <<http://culturaldata.org/about/>> (15-2-2017).

Goede Doelen <<http://www.goededoelen.nl/giftenaftrek>> (14-06-2017).

Governance Code Cultuur <<https://www.governancecodecultuur.nl/>> (19-2-2017).

Hispanic Outlook <<https://www.hispanicoutlook.com/latest-news/2015/9/18/artchangeus-now-based-at-calarts-launches-with-events-in-new-york-and-los-angeles>> (4-2-2017).

ICAF <<http://www.icaftrotterdam.com/about-icaf>> (24-11-2016).

Intermedia Arts <<http://www.intermediaarts.org/leadership-institute1>> (25-1-2017).

Intermedia Arts <<http://www.intermediaarts.org/Leadership-Institute-FAQ>> (26-5-2017).

Jij maakt het mee <<http://www.jijmaakthetmee.nl/over-ons>> (12-6-2017).

LKCA <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/ontwikkelingen>> (15-10-2016).

LKCA <<http://www.lkca.nl/kennis-a-z/begrippen#ca>> (1-11-2016).

LKCA <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/fondsen-community-arts#>> (19-11-2016).

LKCA <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/opleidingen>> (24-11-2016).

LKCA <<http://www.lkca.nl/over-het-lkca/internationale-netwerken>> (20-6-2017).

LKCA <<http://www.lkca.nl/over-het-lkca/missie-themas-beleid>> (20-6-2017).

LKCA <<http://www.lkca.nl/vrije-tijd/vluchtelingen/inspirerende-voorbeelden>> (22-6-2017).

National Assembly of State Arts Agencies <<http://www.nasaa-arts.org/About/About-State-Arts-Agencies.php>> (28-1-2017).

National Endowment for the Arts <<https://www.arts.gov/news/2016/new-research-reveals-national-state-and-regional-facts-about-arts-participation>> (8-3-2017).

National Endowment for the Arts <<https://www.arts.gov/about/national-council-arts>> (28-1-2017).

National Endowment for the Arts <<https://www.arts.gov/open-government/national-endowment-arts-appropriations-history>> (23-3-2017).

National Guild for Community Arts Education <<http://www.nationalguild.org/About.aspx>> (12-1-2017).

The National Neighborhood Indicators Partnership <<http://www.neighborhoodindicators.org/about-nnip>> (28-2-2017).

OCW in cijfers <<https://www.ocwincijfers.nl/cultuur-media/inhoud/cultuur-algemeen/culturele-basisinfrastructuur-bis>> (22-11-2016).

Osiris Universiteit Utrecht <https://www.osiris.universiteitutrecht.nl/osistu_ospr/OnderwijsCatalogusSelect.do?selectie=cursus&collegejaar=2016&cursus=ME3V15005> (5-4-2017).

Partners for Livable Communities <<http://www.livable.org/about-us>> (16-2-2017).

Partners for Livable Communities <<http://www.livable.org/about-us/mission-a-history>> (16-2-2017).

pARTnershipmovement <<http://www.partnershipmovement.org/the-movement/>> (19-5-2017).

Passionned Group <<https://www.pdcacyclus.nl/pdca-cyclus-eeen-passionned-product/overpassionned-group/>> (12-12-2016).

Raad voor Cultuur <<https://www.cultuur.nl/adviezen/sectoroverstijgend/een-miljoen-euro-extra-voor-nieuwe-genres/item3720>> (20-2-2017).

RAND Corporation <<http://www.rand.org/about/history.html>> (10-4-2017).

Rijksoverheid <<https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2012/05/21/algemeen-kader-interbestuurlijke-verhoudingen-cultuur-ocw-ipo-en-vng>> (15-12-2016).

Rijksoverheid
<<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/inhoud/ondernemerschap-kunst-en-cultuur>> (11-6-2017).

Urban Institute
<http://www.urban.org/sites/default/files/about_urban_institute_brochure.pdf> (13-1-2017).

VSBfonds <<https://www.vsbfonds.nl/kunst-cultuur/andere-cultuurfondsen>> (24-05-2017).

VSBfonds <<https://www.vsbfonds.nl/online-cursus-fondsenwerving>> (18-6-2017).

Way Back Archive <<http://wayback.archive-it.org/2077/20100906194807/http://www.communityarts.net/canabout.php>> (23-12-2016).

Overige bronnen

ABCD Institute, 'What is Asset-based community development (ABCD)', (online publicatie) jaar onbekend
<https://www.neighborhoodtransformation.net/pdfs/What_%20is_Asset_Based_Community_Development.pdf> (16-01-2017).

Americans for the Arts, Shugoll Research, 'The BCA National Survey of Business Support for the Arts' (online publicatie) 2013
<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_program/afta_pubs/afta_reports/BCA_Survey_V6_Single.pdf> (19-5-2017).

Americans for the Arts, 'Arts facts. Business support to the arts', (online publicatie) 2015
<<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/8.%20Business%20Support%20for%20othe%20Arts.pdf>> (2-2-2017).

Americans for the Arts, 'Arts Facts. Government funding to arts agencies', (online publicatie) 2016, ongepagineerd, 1 pagina
<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/3.%202016%20Government%20Funding%20for%20othe%20Arts%20%2820%20Years%29.pdf> (22-6-2017).

Americans for the Arts, 'Arts facts. Arts organization revenues', (online publicatie) 2016, ongepagineerd, 1 pagina

<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/2.0202016%20Source%20of%20Revenue%20for%20Nonprofit%20Arts%20Organizations.pdf> (22-5-2017).

Americans for the Arts, 'United Arts Funds Statistical Report for Fiscal Year 2014 Fact Sheet' (online publicatie) 2016, ongepagineerd, 1 pagina
<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/2016%20UAF%20Report%20Fact%20Sheet.pdf> (3-2-2017).

Arizona Commission on the Arts, 'What is a local arts agency?', Phoenix 2015
<http://azarts.gov/wp-content/uploads/2009/08/What_is_a_Local_Arts_Agency.pdf> (2-2-2017).

Auteur onbekend, 'Code Culturele Diversiteit', (online publicatie) 2011
<http://www.lkca.nl/~media/downloads/ak_code_culturele_diversiteit.pdf> (19-2-2017).

Auteur onbekend, Conferentieverlag van *Grantmakers in the Arts* 'The edge between cultures brave new world. Artistic expression in immigrant and refugee communities', Seattle 2003
<<https://www.giarts.org/sites/default/files/Brave-New-World.pdf>> (10-3-2017).

Bulthuis, M., Verslag van Boekmansymposium *The next step: Community Arts in een breder perspectief*, Amsterdam 30 juni 2010
<https://www.boekman.nl/sites/default/files/congressen_debatten/the_next_step.pdf> (14-01-2017).

Min. Bussemaker, J., 'Kamerstuk Cultuur beweegt. Cultuur in een veranderende samenleving', Den Haag 10-6-2013.

Min. Bussemaker, J., 'Kamerbrief Cultuurbestel 2017-2020', Den Haag 1-11-2013.

Min. Bussemaker, J., 'Kamerbrief Ruimte voor cultuur. Uitgangspunten cultuurbeleid 2017-2020', Den Haag 8-6-2015.

Brörmann, N., *Methodebeschrijving ABCD Databank Effectieve sociale interventies*, Utrecht 2010.

Cleveland, W., 'Mapping the field. Arts-Based Community Development', Minneapolis 2002,
<<http://communityinnovation.berkeley.edu/presentations/William-Cleveland.pdf>> (25-1-2017).

Cleveringa, S., 'Onderzoeksmethodiek Cultuurimpuls 2.0', (plaats van uitgave onbekend) 2013.

Cleveringa, S., 'Community arts in Brabant. Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016.

Crane, L. e.a., 'Culture Connects All. Rethinking Audiences in Times of Demographic Change', Washington D.C. 2011
<http://www.livable.org/storage/documents/reports/CBC/Culture_Connects_All_a_MetLife_Foundation_Funded_Report.pdf> (23-01-2017).

Cultuur+Ondernemen, 'Governance in cultuur. Stand van zaken 2016', (online publicatie) 2016
<<https://www.cultuur-ondernemen.nl/content/original/Publicaties/CultuurOndernemen-Governance-in-Cultuur-2016.pdf>> (20-2-2017).

E-mailcontact met regisseur, schrijver, adviseur, docent en programmamaker Paul Feld, 24 november 2016.

E-mailcontact met senior informatiespecialist Bert Schoones van het LKCA, 24 november 2016.

E-mailcontact met oprichter van Cigarbox Pieter Brouwer, 12 december 2016.

E-mailcontact met voormalig samenwerkend partner van CAL-XL Diane Frénay, 12 juni 2017.

Emarita, B., Chazdon, S., 'Community and Creative Leadership Institute. Impact study' (plaats onbekend) 2016 <http://intermediaarts.org/files/CCL16_ImpactStudy_RD5.pdf> (24-1-2017).

F. van Lanschot Bankiers NV, 'Vermogend Nederland. Dutch wealth report 2015', Den Bosch 2015 <<https://fd.nl/binaries/32/68/58/vermogend-nederland-dutch-wealth-report.pdf>> (13-6-2017).

Jackson, M-R., Herranz, J., Kabwasa-Green, F., 'Art and culture in communities. A framework for measurement. Policy Brief No.1 of the Culture, Creativity, and Communities Program', Washington D.C. 2003 <<http://www.urban.org/sites/default/files/publication/59196/311008-Art-and-Culture-in-Communities-A-Framework-for-Measurement.PDF>> (3-2-2017).

Klaic (red.), D., *Europe as a cultural project. Final report of the reflection group of the European Cultural Foundation (2002-2004)*, Amsterdam 2005.

LAGroup, 'De olifant in de kamer. Staalkaart culturele diversiteit in de basisinfrastructuur', Amsterdam 2008.

Lee, S. e.a., 'Setting the stage for community change. Reflecting on creative placemaking outcomes' (plaats van uitgave onbekend) 2016 <http://levitt.org/ckeditor/userfiles/images/1478133733_Levitt_white-paper_setting-the-stage-for-community-change_creative-placemaking-outcomes-study_2016.pdf> (15-5-2017).

Leeuw, K. de, 'Compared to the States', *Creative ethnographers* 7 februari 2017 <<https://uuartandsocietygroupd.wordpress.com/2017/02/07/compared-to-the-states/>> (14-5-2017).

Megchelen, P. van, 'Meer publiek. Dankzij fact-based marketing in de culturele sector', (plaats van uitgave onbekend) 2016 <https://www.vsbfonds.nl/media/753163/vsb_001-digitaal-boekje_16.pdf> (15-5-2017).

Ministerie van OCW (auteur onbekend), *Cultuurbeleid in Nederland*, Amsterdam 2002 <<http://binoq.nl/lib/Documenten/Cultureel%20beleid%20overheden/cultuurbeleid%20in%20nederland.pdf>> (10-11-2016).

Ministerie van OCW (auteur onbekend), 'Het Nederlands Cultureel bestel', (plaats van uitgave onbekend) 2013 <<https://vng.nl/files/vng/publicaties/2013/beschrijving-van-het-nederlandse-cultuurstelsel-defi.pdf>> (12-11-2016).

Office of Management and Budget, 'America First. A Budget Blueprint to Make America Great Again', Washington D.C. 16 maart 2017 <https://www.whitehouse.gov/sites/whitehouse.gov/files/omb/budget/fy2018/2018_blueprint.pdf> (23-3-2017).

Raad voor Cultuur, 'Vooradvies 2005-2008 deel amateurkunst', Den Haag 2003.

Telefonisch interview met dr. Sandra Triekenens, 2 juni 2017.

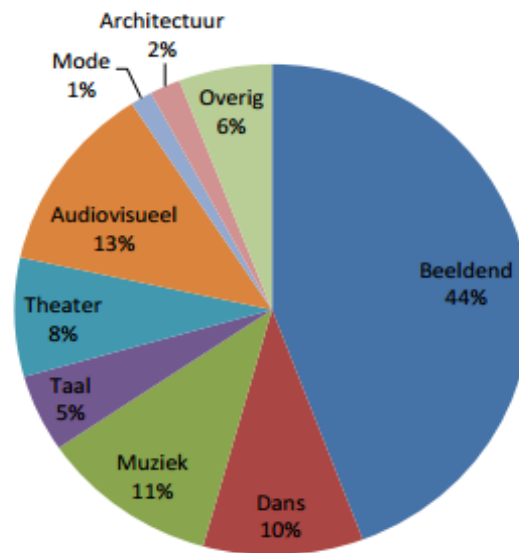
Trienekens (red.), S., Hillaert (red.), W., *Kunst in transitie. Manifest voor participatieve kunstpraktijken*, Brussel 2015 <http://www.cal-xl.nl/media/uploads/files/KiT_Manifest_voor_Participatieve_Kunstpraktijken.pdf> (14-5-2017).

Trienekens, S., *Inspiratiegids voor lokaal beleid. Preventie, zelfregie en participatie met kunst en cultuur in het sociaal domein*, (online uitgave) 2016 <<http://www.lkca.nl/~media/downloads/publicaties/2016/inspiratiegids%20lokaal%20beleid%2008122016.pdf>> (7 mei 2017).

Vinken, H., 'De cultuurindex en de regio Wensen van gebruikers op lokaal niveau', Tilburg 2017 <https://www.boekman.nl/sites/default/files/losse_bestanden/verslag_wensbare_cultuurindicatoren_in_de_regio.pdf> (16-5-2017).

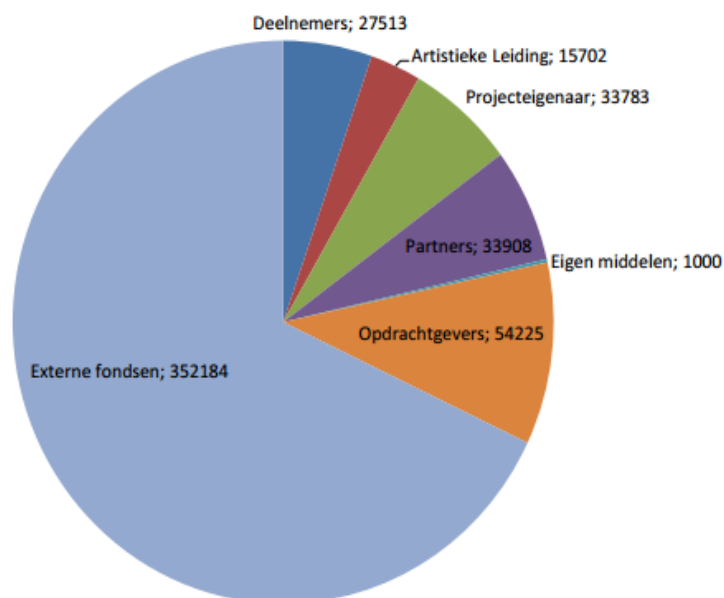
Walker, C. e.a., 'Community partnerships for cultural participation. Concepts, prospects, and challenges (early findings report)', Washington D.C. 1999 <<http://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Documents/Community-Partnerships-for-Cultural-Participation.pdf>> (9-4-2017).

LIJST MET AFBEELDINGEN

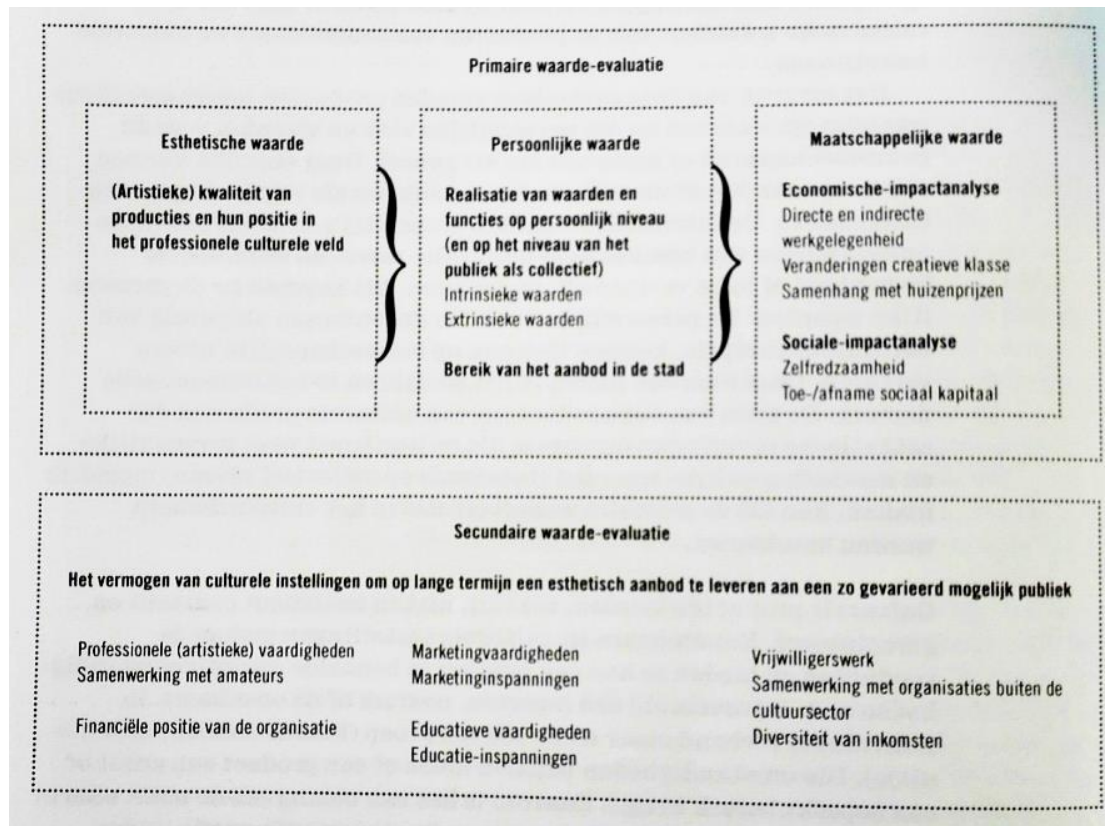
Afb.1: *Vertegenwoordiging kunstdisciplines in projecten, 2016.*

Bron: Sikko Cleveringa, 'Community arts in Brabant: Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016, p. 10.

Afb.2: *Overzicht verdeling financiële bijdragen projecten, 2016.*

Bron: Sikko Cleveringa, 'Community arts in Brabant: Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016, p. 13.

Afb.3: Model voor het evalueren van het cultuurbeleid, 2012. Foto: auteur. Bron: Quirijn van den Hoogen, *Effectief cultuurbeleid. Leren van evalueren*, Amsterdam 2012, p. 72.

METHODEN VOOR DOELGERICHTE EVALUATIE VAN CULTUURPARTICIPATIEBELEID		
	LEGITIMEREND ONDERZOEK <i>evalueert de waarde van overheidsmaatregelen of educatieve- en participatieprojecten</i>	OPTIMALISEREND ONDERZOEK <i>evalueert ingezette maatregelen en methoden om die te doorgronden en te verbeteren</i>
DOEL	output evalueren	werkwijzen evalueren
PRIMAIRE METHODEN	<ul style="list-style-type: none"> gestandaardiseerde registratie van producten, inspanningen en bereik 	<ul style="list-style-type: none"> deskresearch interviews en paneldiscussies met aanbieders, intermediairs en ambtenaren uniforme zelfevaluatieformulieren
verdiepend	<ul style="list-style-type: none"> bliksemenquêtes onder participanten om meer zicht te krijgen op de samenstelling van het bereik 	<ul style="list-style-type: none"> observaties en paneldiscussies met participanten om de doorwerking van de ingezette methoden te doorgronden
DOEL	outcome evalueren	kansen inventariseren
PRIMAIRE METHODEN	<ul style="list-style-type: none"> langere vragenlijsten, waar mogelijk met een experimentele opzet 	<ul style="list-style-type: none"> literatuurstudie paneldiscussies met <u>non</u>-participanten
verdiepend	<ul style="list-style-type: none"> paneldiscussies met participanten om doorwerking van de methoden te doorgronden 	<ul style="list-style-type: none"> experimenten om nieuwe werkwijzen te toetsen

Afb.4: Overzicht methoden voor doelgerichte evaluatie van cultuurparticipatiebeleid, 2012. Bron: Letty Ranshuysen, 'Legitimeren en optimaliseren doeltreffend onderzoek ten behoeve van cultuurbeleid', Rotterdam 2012, p. 9.

Afb.5: *The Arts-Based Community Development Ecosystem*, 2002. Bron: William Cleveland, 'Mapping the field. Arts-Based Community Development', Minneapolis 2002, p. 8 <<http://communityinnovation.berkeley.edu/presentations/William-Cleveland.pdf>> (25-1-2017).

INSTITUTES AND TRAINING PROGRAMS

COURSES, WORKSHOPS, AND RETREATS

LOCATION / AUDIENCE

31% serve local audiences only. 69% had regional, national and/or international constituencies.

6% serve local audiences only. The remaining 94% had regional, national and/or international constituencies

DURATION

Varies widely (1 day to 9 months) with the majority lasting 3 months or more (100-250 hours).

47% were 3 days or less, with the rest lasting 2-3 weeks or more.

COST

62% charge a fee. The rest are free or encourage a donation up to \$350.

54% were free. Those with fees (46%) charged from \$50 to \$350. A few offered a pay what you can option.

Afb.6: *Zonder titel*, 2016. Bron: The Center for the Study of Art & Community, 'Options for community arts training & support', Minneapolis 2016, p. 11 <http://intermediaarts.org/files/CCL126_2.oReport_FINAL_3_Version_2.pdf> (23-05-2017).

BIJLAGEN

Bijlage 1. De te onderscheiden verschijningsvormen van community arts

Deze verdeling is overgenomen van de LKCA-site en in een tabel gezet. Bron: LKCA <<http://www.lkca.nl/kennisdossiers/community-arts/ontwikkelingen>> (15-10-2016). De LKCA-site is in juni 2017 vernieuwd. Deze tabel staat niet meer op de site maar omdat het duidelijk uiteenzet wat er allemaal wordt verstaan onder community arts, is deze toch gebruikt.

Vorm:	Zwaartepunten of doelen:	Voorbeelden uitvoering
<i>Hard core community arts</i>	persoonlijke ontwikkeling en sociale cohesie	verhalen en beelden van bewoners worden gebruikt, de sociaal artistieke praktijken, de projecten rond eigen immaterieel erfgoed van een wijk of deelnemers
<i>Publiekstrekking</i>	beeldvorming in het publieke domein en fysieke leefbaarheid	wijkfestivals, podiumkunst op locatie, tijdelijke en permanente kunst in de openbare ruimte
<i>Iconen in de wijk</i>	beeldvorming in het publieke domein en fysieke leefbaarheid	herbestemming erfgoed, maatschappelijk vastgoed onder architectuur
<i>Cultureel ondernemerschap</i>	fysieke leefbaarheid en persoonlijke ontwikkeling	broedplaatsen, tijdelijke bestemmingen van leegstaande winkelstrips en slooppanden, modestraat, muziekstraat
<i>Talentontwikkeling</i>	fysieke leefbaarheid en persoonlijke ontwikkeling	urban arts, leerorkest, ieder kind een instrument, cultuureducatie binnen- en buitenschools
<i>Culturele zelforganisatie</i>	persoonlijke ontwikkeling en sociale cohesie	amateurkunst, historisch clubs, lokale radio, pop-band, fanfare, Caribische brassband
<i>Sociaal-cultureel werk</i>	sociale cohesie en publieke beeldvorming	talentjacht, projecten rond eten, mozaïeken
<i>Participatieve planning</i>	sociale cohesie en publieke beeldvorming	(her)inrichting en creatief beheer van publieke ruimte, tijdelijk of permanent

Bijlage 2. Overzicht methoden en resultaten van de bestudeerde onderzoeken
 Bron: Tony Newman, Katherine Curtis and Jo Stephens, 'Do community-based arts projects result in social gains? A review of Literature', Londen 2001, pp. 7-11.

Table 1 - Community arts project evaluations

Authors	Methods	Outcomes
Jones, B. (1988)	<p>Interviews (n=20) with public officials, school officials, art council members, local and resident artists. Semi-structured format, before and after.</p> <p>Random surveys of households (pre-residency n=24 and post-residency n=47).</p> <p>Informal public interviews (n=16).</p> <p>Direct observations.</p> <p>Monitoring local newspaper.</p>	<p>Pilot by state arts agency. Aimed to establish whether community arts results in the development of community activities.</p> <p><i>Four outcome areas examined:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ enhancement of awareness and appreciation of cultural heritage and symbols. ▪ Increase in sense of community ▪ identification with the community ▪ participation in community affairs <p><i>Positive impacts identified by all:</i></p> <p>Change agent – the resident artist e.g. developed strong personal relationships, developed artistic techniques.</p> <p>Change agent system – SE Colorado Arts Council, e.g. increased and changed capacities, learnt about community and increased stature in community.</p> <p>Action system – local arts community, e.g. increased arts exposure leading to increased support for, and participation in, the arts.</p> <p>Client system and target system (community at large) e.g. diverse groups, given chance to work together such as business, social services and arts, collective action, enhanced sense of community and capacity-building.</p> <p>In a post-residency survey 3/5 respondents wanted to see the project continued, 75% of short questionnaire respondents felt the project was a good idea and 2/3rds said it should be done again.</p> <p>17% of pre-residency respondents thought they would participate, 49% of post-</p>

		<p>residency respondents had taken part. However, participation was greatest among the higher social classes, with participation among Chicanos, renters and newcomers minimal.</p> <p>Locality was seen as important with local artists doing the work, employing local themes, for a local audience.</p>
Matarasso, F. (1996b)	<p>Focused on three Fèisean (Gaelic festivals), but included several others. Interviews with fèis organisers, volunteers, participants, performers, local residents, visitors, etc. Questionnaire completed by 242 adults and children. Written submissions. Observation.</p>	<p><i>Social outcomes:</i></p> <p>Individual and personal development: 78% reported that they felt more confident and 79% said they had developed new skills.</p> <p>Social cohesion: 96% made new friends, often from different regions, age groups and social backgrounds.</p> <p>Community empowerment and self-determination: 41% of respondents keen to help in local projects. Brings together dispersed communities and helps them to acquire organisational skills.</p> <p>Local image and identity: Young people expressed newly positive feelings about the area, Highland culture and the Gaelic language.</p> <p>Imagination and vision: 93% feel that fèisean are of significance to people's sense of creativity.</p> <p>Health and well being: 43% said that they felt better or healthier as a result. 80% felt happier.</p> <p><i>Economic outcomes:</i></p> <p>Creation of at least 10 full time jobs in a context which is locally sensitive and sustainable.</p> <p><i>Negative outcomes:</i></p> <p>7% of children and 22% said attending had had a negative impact for them, the majority relating to minor aspects of physical well being.</p>
Matarasso, F. (1997)	<p>Reviews findings of studies in U.K. (8) and U.S. (2) sites.</p>	<p><i>Personal development</i> - 84% felt more confident, 37% took up training courses, 80% learnt new skills</p>

	Findings based on self reports.	<p><i>Social cohesion</i>- 91% made new friends, 54% learnt about other people's cultures, 84% became interested in something new.</p> <p><i>Community empowerment</i> - 86% wanted to be involved in new projects, 21% had new sense of their rights.</p> <p><i>Local identity</i> - 40% felt more positive about where they live, 63% were keen to help local projects.</p> <p><i>Imagination and vision</i> - 86% tried new things, 49% said taking part have changed their ideas, 81% enjoyed the creativity</p> <p><i>Health/well being</i> - 52% felt better or healthier, 73% reported being happier.</p>
Williams, D. (1997)	Survey of community participants (n=109) in 89 public funded community based arts projects plus community members (n=123).	<p><i>Economic outcomes</i>: 45% of respondents felt projects had generated employment; 56% that they increased audiences for art work; 61% that they attracted further resources for community projects.</p> <p><i>Social outcomes</i>: Respondents to survey: 95% reported improved communication skills; 80% improved understanding of different cultures or lifestyles; 64% improved consultation between government and community; 90% better community identity and 86% reduced isolation; 77% improved recreational options; 48% development of local enterprise; 90% raised public awareness of an issue 57% actual action on a social issue.</p>
Matarasso, F. (1998)	Interviews, discussions & questionnaires with participants, staff, teachers, volunteers and artists; teacher assessment; written documentation from community arts projects. Participants included pupils in over 30 schools, over 100 children in playschemes and over 3000 people who	<p><i>Educational outcomes</i>: Teacher assessment of random sample of 119 primary pupils: 86% improved language skills, 84% improved physical co-ordination; 85% improved observation skills; 92% better creativity and imagination; 78% improved social skills. Half of participating adults felt they had acquired new skills.</p> <p><i>Social outcomes</i>: Participants: almost all said they had made new friendships. Researchers reported that projects:</p> <ul style="list-style-type: none"> Provided a focus for bringing different groups of people together to participate in community

	attended an exhibition celebrating ethnic diversity.	<ul style="list-style-type: none"> Facilitated some new contacts and co-operation between community groups (though some doubt how to how far this reached the city's white community) Built community organisational capacity Facilitated consultation between local authority and residents <p>Problems in evaluation were noted: [some projects] 'were seen by participants to have contributing to improving understanding of marginalised groups...but the impact on its audiences of such 'mind changing' art work.. resists formal measurement' (Matarasso 1998:35)</p>
Matarasso, F. with Chell, J. (1998)	<p>Telephone interviews with local arts organisations (n=53) at beginning and end of 18 month period.</p> <p>Questionnaires to participants (n = 100).</p> <p>Six discussion groups with funders, artists and participants.</p> <p>Written documentation from projects.</p>	<p><i>Economic outcomes</i>: 125% increase in number of new jobs created in projects; 18% increase in average number of people reporting finding work through projects.</p> <p><i>Participants</i>: 53% of participants started training since project and 20% felt new skills had helped get work</p> <p>In discussion groups: 69% felt it encouraged people to take up training; 46% knew of cases where participants had gone on to get jobs; but 22% felt project had not supported local businesses.</p> <p><i>Social outcomes</i>: Participants: 88% said they'd developed new friendships; 64% reported gaining understanding of other people's cultures;; but 76% felt project made no difference to how they felt about their neighbourhood</p> <p><i>In discussion groups</i>: 81% felt projects raised awareness of community issues; 75% felt projects increased cross community co-operation; but 23% felt local public facilities had not improved; and 23% described no impact on crime or fear of crime; funders especially expressed concerns about sustainability.</p>
Kay and Watt (2000)	Stakeholders in four community arts projects in both rural and urban settings consulted using interviews,	Researchers reported that arts projects can make a substantial contribution to regeneration when part of an integrated programme.

	discussion groups or questionnaires.	
Lowe, S. (2000)	Observation, focus groups and evaluation reports with participants and artists in two community arts projects (n=100)	<p><i>Researcher reports:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Reduced isolation and increased sense of 'neighbourhood identity' via new relationships and support networks between participants. ▪ collective expression of cultural heritage and sense of 'place'. ▪ common community concerns identified.

Bijlage 3. Vijftig mogelijke effecten van kunstparticipatie

Bron: François Matarasso, *Use or ornament? The social impact of participation in the arts*, Londen 1997, p. 6 van de samenvatting.

THE STUDY SHOWS THAT PARTICIPATION IN THE ARTS CAN

- 1 Increase people's confidence and sense of self-worth
- 2 Extend involvement in social activity
- 3 Give people influence over how they are seen by others
- 4 Stimulate interest and confidence in the arts
- 5 Provide a forum to explore personal rights and responsibilities
- 6 Contribute to the educational development of children
- 7 Encourage adults to take up education and training opportunities
- 8 Help build new skills and work experience
- 9 Contribute to people's employability
- 10 Help people take up or develop careers in the arts
- 11 Reduce isolation by helping people to make friends
- 12 Develop community networks and sociability
- 13 Promote tolerance and contribute to conflict resolution
- 14 Provide a forum for intercultural understanding and friendship
- 15 Help validate the contribution of a whole community
- 16 Promote intercultural contact and co-operation
- 17 Develop contact between the generations
- 18 Help offenders and victims address issues of crime
- 19 Provide a route to rehabilitation and integration for offenders
- 20 Build community organisational capacity
- 21 Encourage local self-reliance and project management
- 22 Help people extend control over their own lives
- 23 Be a means of gaining insight into political and social ideas
- 24 Facilitate effective public consultation and participation
- 25 Help involve local people in the regeneration process
- 26 Facilitate the development of partnership
- 27 Build support for community projects
- 28 Strengthen community co-operation and networking
- 29 Develop pride in local traditions and cultures
- 30 Help people feel a sense of belonging and involvement
- 31 Create community traditions in new towns or neighbourhoods
- 32 Involve residents in environmental improvements
- 33 Provide reasons for people to develop community activities
- 34 Improve perceptions of marginalised groups
- 35 Help transform the image of public bodies
- 36 Make people feel better about where they live
- 37 Help people develop their creativity
- 38 Erode the distinction between consumer and creator
- 39 Allow people to explore their values, meanings and dreams
- 40 Enrich the practice of professionals in the public and voluntary sectors
- 41 Transform the responsiveness of public service organisations
- 42 Encourage people to accept risk positively
- 43 Help community groups raise their vision beyond the immediate
- 44 Challenge conventional service delivery
- 45 Raise expectations about what is possible and desirable
- 46 Have a positive impact on how people feel
- 47 Be an effective means of health education
- 48 Contribute to a more relaxed atmosphere in health centres
- 49 Help improve the quality of life of people with poor health
- 50 Provide a unique and deep source of enjoyment

50 SOCIAL IMPACTS OF PARTICIPATION IN THE ARTS

This list has been drawn up to give a sense of the range of social outcomes which the study has shown can be produced by participatory arts projects. Naturally, it is not complete, and there are many others which might emerge from a different analysis. Equally, no single project should be expected to deliver all of them, or to produce outcomes in the same way or to the same degree.

Bijlage 4. De negen principes van de Governance Code Cultuur

Bron: *Governance Code Cultuur* <<https://www.governancecodecultuur.nl/>> (19-2-2017).

Principe 1 Het bestuur is verantwoordelijk voor het in acht nemen van de Governance Code Cultuur.

Principe 2 Het bestuur kiest het besturingsmodel van de organisatie bewust.

Principe 3 Het bestuur is verantwoordelijk voor de organisatie. Het bestuur is in- en extern duidelijk over de taken, bevoegdheden en werkwijze.

Principe 5 De raad van toezicht legt zijn taken, verantwoordelijkheden en werkwijze vast en handelt daarnaar.

Principe 6 De raad van toezicht is verantwoordelijk voor zijn samenstelling: hij waarborgt deskundigheid, diversiteit en onafhankelijkheid.

Principe 7 De raad van toezicht geeft tevoren aan welke inzet van de leden wordt verwacht en welke eventuele vergoeding daar tegenover staat.

Principe 8 Toezichthouders en bestuurders vermijden elke vorm van belangenverstrengeling. De raad van toezicht ziet hier op toe.

Principe 9 Het bestuur is verantwoordelijk voor financieel beleid en risicobeheer door sluitende interne procedures en externe controle.

Bijlage 5. Overzicht van de onderzoeksvragen en de vragen die nog open zijn gebleven

Bron: Sandra Trienekens, 'Wetenschappelijk onderzoek naar community arts in Nederland inventarisatie onderzoek tot 2011 en uitkomst van de CAL-XL onderzoeksdag op 2 november 2011', Utrecht 2011, pp. 3-4.

onderzoek naar actieve cultuurparticipatie, amateurkunst, kunsteducatie, kunstvakonderwijs, kunst in de openbare ruimte en dergelijke.

Een klein aantal onderzoekers werkt meer interdisciplinair en zoekt vanuit de kunstwetenschappen aanvullend inzicht in andere (wetenschappelijke) disciplines (o.a. Bala, Ungor: Peace & conflictstudies; Borges: zorg).

Onderzoek naar community arts vanuit sociaalwetenschappelijk perspectief is beperkter van omvang (Trienekens) en vindt vaker in opdracht plaats (o.a. Metze/CoP, Kohnstamm, TNO, Alterra). In het sociaalwetenschappelijke perspectief zijn vooral (stads of cultuur)sociologie en/of sociale geografie vertegenwoordigd.

Dit laat een behoorlijk aantal wetenschappelijke disciplines ongemoeid, die echter wel interessant, aanvullend inzicht in de werking en opbrengst van community arts zouden kunnen bieden. Te denken valt aan pedagogiek/onderwijskunde (leertheorieën, informeel leren, talentontwikkeling), *social work*, sport, social design, ontwikkelingssamenwerking, sociale psychologie, creatieve therapie, antropologie en wetenschap&techniekonderzoek (wetenschapsdynamica). Deze disciplines kunnen inspiratie bieden op het vlak van onderzoeksmethodiek (bijv. leertheorieën, antropologische onderzoeksmethoden, wetenschap&techniekonderzoek), verdieping aanbrengen in ons begrip van wat deelname aan een community arts project betekent voor individuen (bijv. sociale psychologie, creatieve therapie) of vergelijkingsmateriaal bieden om te begrijpen wat culturele interventies uniek maakt (bijv. vergelijking met sport of *social work* interventies).

ONDERZOEKSVRAGEN IN VOLTOOIDE ONDERZOEKEN

Er zijn duidelijk drie vragenclusters te onderscheiden in het geïnventariseerde werk:

1. Betekenis culturele interventies en kunst (deelname/educatie) voor de maatschappij.

Hierbij gaat het veelal om het meten van effecten, o.a. van:

- Sociale dynamiek /cohesie /vaardigheden /burgerschap (Trienekens, Hermes, Metze/CoP, Van den Broek/vd Berg, TNO: interetnisch contact)
- Audience reception (Van Erven/VvU, Trienekens)
- Empowerment /zelfvertrouwen (Trienekens, Kohnstamm)
- Stedelijke vernieuwing (Trienekens, Metze/CoP, Boomkens, Fotiadi) of impuls gebiedsontwikkeling landelijk gebied (Van der Jagt)
- Leereffecten kunsteducatie (Haanstra, Bevers)
- Culturele vaardigheden /cultureel vermogen (Van den Hoogen, Haanstra, Van den Broek, Trienekens, CoP)
- Theoretische verkenning en overzicht van kunst in- en extrinsieke functies en waarden (Van den Hoogen)
- Politieke betekenis: o.a. morrelen aan machtstructuren, dominante beeldvorming (Van Erven, Trienekens, Van den Hoogen, Fotiadi, Gielen/de Bruyne)
- Theater als platform voor verzoening (Bala)
- Hoe en wat wordt er (informeel/situationeel) geleerd in actieve cultuurparticipatie (Van Waal/Meeuwis/Kerremans)
- Economische effecten m.b.t. gebiedsversterking/onroerend goedwaarden (CoP/Brouwer) of arbeidsparticipatie (Kohnstamm)
- Competentieontwikkeling (de Graaf, Kohnstamm)

Een gerelateerde vraag is welke onderzoeksmethoden geschikt zijn om die effecten te meten zodanig dat de artistieke, ethische én maatschappelijke aspecten van community arts op een geïntegreerde manier meegewogen worden (Van Erven, CAL-XL, Van den Hoogen/Van Maanen).

2. Wat is community arts en hoe werkt het?

- Hoe gaat het in z'n werk (proces/praktijk)? (Van Erven/Cal U, Fotiadi, Gielen/De Bruyne, CAL XL, Trienekens)
- Vanuit internationaal perspectief (Van Erven, Gielen/De Bruyne, Trienekens, Mineur vergelijkt NL-BE)

- Hoe moet je community arts/geëngageerde kunst waarderen? (Van Maanen, Van Erven, Hagoort, Bavelaar)
- Hoe leg je de relatie tussen kunst – autonomie/subversiviteit – sociale omgeving/relationaliteit (Gielen/De Bruyne, Boomkens, Van Maanen)
- Institutionele context/multidisciplinaire samenwerking (Trienekens)

3. Betekenis van maatschappelijke veranderingen voor de kunst.

Hierbij gaat het om gevolgen van de veranderingen voor:

- de artistieke praktijk: wat betekenen maatschappelijke veranderingen voor de autonome kunstenaar in de maatschappij? (kunst in openbare ruimte: Boomgaard; o.a. gevolgen creatieve industrie voor kunstpraktijk: Peters/Benschop/Mineur; post-fordisme: Gielen/De Bruyne). Ook de LOK conferentie (Landelijk Overleg Kunstlectoren) stond in 2009 in het teken van de relatie kunstvakonderwijs en creatieve industrie.
- het kunstvakonderwijs: bijv. kennis en competenties beroepsgroepen & interdisciplinaire samenwerking (Peters/Benschop/Mineur).

Bovenstaande drie vragenclusters zijn het meest omvangrijk gerekend naar het aantal onderzoekers en publicaties dat wordt uitgebracht. Bovendien is de vraagstelling het meest direct gericht op de relatie kunst en maatschappij. Daarnaast zijn er kleinere vragenclusters te onderscheiden:

- Wat betekent *onderzoek/theorie* voor het kunstvakonderwijs en hoe moet het vorm krijgen? (Sonderen, Hoogenboom, Borgdorff, De Bruyne)
- Effecten op talentontwikkeling (o.a. Van der Geest, Van der Zant)
- Relatie kunst en culturele/etnische diversiteit (o.a. Zijlmans, Trienekens)
- Sociale ongelijkheid in cultuurparticipatie, smaakvoorkeuren en socialisatie en stratificatietheorieën (o.a. Van Eijck, Ganzeboom, SCP).

VRAGEN DIE OPENBLIJVEN

In principe kunnen we stellen dat alle vragen zoals die door de verschillende onderzoekers zijn opgepakt opnieuw gesteld kunnen worden – geen van deze vragen is afdoende beantwoord op een wetenschappelijk bevredigende manier.

In de conclusies/beschouwingen in geïnventariseerde literatuur wordt ook een aantal vragen expliciet genoemd, samengevat en naar eigen inzicht aangevuld komen we tot de onderstaande lijst vragen en onderzoekswensen:

-- In onderzoek naar effecten wordt vaak gekeken naar een of een paar effecten. Er zijn ondermeer sociale, culturele, economische, politieke (mobiliserende), fysieke (leefomgeving), mentale/lichamelijk en pedagogische effecten van culturele interventies te onderscheiden. Hoe meet je die effectief?

Specificaties van die vraag zijn vragen als:

- Hoe meet je de (artistieke, ethische en sociale) effecten op geïntegreerde wijze en effectief?
- Hoe maak je onderlinge samenhang tussen de verschillende effecten inzichtelijk en voorkom je causaliteitsproblemen?
- Hoe kunnen we het beste onderscheiden tussen typen effecten (d.w.z. waarden en functies, tussen kunstintrinsieke en extrinsieke effecten, niet-kunstzinnig in- en excentrieke effecten)?
- Hoe te vertalen van gemeten effecten op persoonlijk niveau naar maatschappelijk niveau?
- Hoe het gat te overbruggen tussen onderzoek op micro en macroniveau?

Om de effecten vast te stellen is vergelijkend onderzoek gewenst, met o.a. de vragen:

- Hoe verschillen de effecten al naar gelang de inzet van verschillende artistieke disciplines?
- Hoe verschillen de effecten al naar gelang de inzet van verschillende typen culturele interventies: d.w.z. grote en minder grote betrokkenheid deelnemers/publiek; werken met verschillende doelgroepen (bijv. toegepaste kunst ter bevordering van welzijn in gevangenen of asielzoekerscentra, door middel van kunst bespreekbaar maken van controversiële thema's; kunst & disability / outsider art, gemengde deelnemersgroepen)
- Wat is specifiek aan een culturele interventie? Waarom kunst inzetten en niet welzijn, sport o.i.d.?

Bijlage 6. Aanvulling van het overzichtswerk van Trienekens, vanaf 2012

jaar uitgave	opdrachtgever/samenwerking	Soort	Auteur, titel en datum
2016	CAL-XL	Evaluatie	Sikko Cleveringa, 'Community arts in Brabant: Evaluatie van nieuwe praktijken in 2014-2016', Tilburg 2016.
2016	Universiteit Utrecht	Bachelor-scriptie	Jeffrey Koppelaar, <i>Community arts in Utrecht. Een kwalitatieve case study van het community arts-beleid en de evaluatie daarvan van de Gemeente Utrecht</i> , Utrecht 2016.
2015	Universiteit van Amsterdam	Master-scriptie	<i>K.M.M. Bank, Het Nederlandse cultuurbeleidsinstrumentarium: Een evaluatie van de verantwoordingssystematiek van kunst- en cultuursubsidies</i> , Amsterdam 2015. Hoofdvraag: "in hoeverre is prestatie-evaluatie mogelijk zonder te focussen op de meetbare effecten van culturele instellingen?"
2015	Universiteit Utrecht	Master-scriptie	<i>J. Tabak, Lokaal cultuurbeleid. Een zaak van de overheid, de cultuursector en burgers</i> , Utrecht 2015.
2015	Universiteit Groningen	proefschrift	Hanka Otte, <i>Binden of overbruggen? Over de relatie tussen kunst, cultuurbeleid en sociale cohesie</i> , Groningen 2015.
2015		artikel	Jeffrey Koppelaar, 'Het probleem van de beoordeling van de effecten van Community arts', op eigen website, Utrecht 2015.
2015	Universiteit Utrecht	Master-scriptie	F. Jongens, Vlaanderen en Nederland, een verschillende identiteit dus een verschillend cultuurbeleid? Utrecht 2015.

2015	Universiteit Utrecht	Bachelor-scriptie	Gerda van Haaften, <i>Community arts als hedendaagse kunst?</i> Utrecht 2015.
2014	Universiteit Utrecht	Master-scriptie	N.L. Jansen, <i>Een Open Plek. Een onderzoek naar kwaliteitscriteria voor het community theater en de artistieke ontwikkeling van Stut</i> , Utrecht 2014.
2014	Universiteit Groningen	Master-scriptie	F. W. Nijp, <i>Is there art in community arts?</i> Een onderzoek naar het artistieke in community arts, Groningen, 2014
2014	Raad van Cultuur	<i>Quick scan</i>	Meijntje de Roest, 'Internationale vergelijking lokale voorzieningen voor actieve cultuurparticipatie. Een <i>quick scan</i> ten behoeve van de Raad voor Cultuur', Utrecht 2014. Vergelijking tussen Vlaanderen, Engeland en Nordrhein-Westfalen.
2013	LKCA/ Fonds voor Cultuurparticipatie	Bundel portretten en toespraak	K. Broekhuizen; E. Went; M. van Miert; I. Smit; J.J. Knol; W. Rosenboom ... [et al.], LKCA, Landelijk Kennisinstituut Cultuureducatie en Amateurkunst, Fonds voor Cultuurparticipatie, <i>Kunst versterkt</i> , Utrecht 2013.
2013	De reis 2018	onderzoek(smet hode)	Rozemarijn Strubbe, 'Kompas voor De Reis. Participatie en identificatie in een culturele zoektocht die de kracht van de Friese gemeenschap zichtbaar maakt', Leeuwarden 2013.
2013	Hogeschool Leeuwarden en Hanze Hogeschool Groningen	Master-scriptie	Marjan Poutsma, <i>Onderzoek naar participatie aan openluchten locatietheater in Fryslân</i> , Leeuwarden/Groningen

			2013.
2013	Universiteit Nijmegen	Master-scriptie	Susan Verbeij, <i>Asset based community development towards sustainable citizen initiatives</i> , Nijmegen 2013.
2013	CAL-XL	onderzoek(smet hode)	Sikko Cleveringa, Onderzoeksmethodiek CULTUURIMPULS 2.0, plaats onbekend, 2013.
2013	Universiteit Utrecht	Bachelor-scriptie	J. A. Hus, <i>Zoektocht naar verbondenheid. Een onderzoek naar lokale en nationale verbondenheid in community arts</i> , Utrecht 2013.
2013	Aedes-Actix Kenniscentrum wonen-zorg	publicatie	E. de Jong; Y. Witter; K. Penninx, 'Generaties verbinden, inspiratie vinden. Inspirerende voorbeelden van intergenerationele projecten in wonen, zorg en welzijn', Utrecht 2013.
2012	SCP/Universiteit	proefschrift	Q. M. van der Hoeven, <i>Van Anciaux tot Zijlstra. Cultuurbeleid en cultuurparticipatie in Nederland en Vlaanderen</i> , Den Haag 2012.
2012		onderzoeksartikel in handboek cultuurbeleid	dr. Sandra Trienekens, 'Culturele interventies in de ontwikkeling van stad en platteland', plaats onbekend 2012.
2012	Platform Community arts/Cal-XL	voorbeeldenverzameling	M. Reith; F. Braun; H. Weijers <i>Verbinding door verbeelding. Hoe kunst en samenleving elkaar versterken in Gelderland</i> , Utrecht 2012.
2012	Movisie/Urban Paradoxes	Essay	Saskia van Grinsven (MOVISIE) en Sandra Trienekens (Onderzoeksbureau Urban Paradoxes), 'Wijkrijp en kunstrijp. Over de samenwerking tussen welzijnswerkers en kunstenaars in community arts projecten',

			plaats onbekend, Movisie-website, 2012.
2012	Boekman Stichting	onderzoekspubliecatie	Quirijn van den Hoogen, <i>Effectief Cultuurbeleid. Leren van evalueren</i> , Amsterdam 2012. Boekmanstichting uitgave.
2012	CAL-XL	boek, eerst bijlage van Master-scriptie	M. Klaver, Kunst in de tussentijd. Een kleurrijke impressie van negen beeldende community arts kunstenaars, plaats onbekend 2012.

Bijlage 7. Meetmodel Quirijn van den Hoogen

Bron: Quirijn van den Hoogen, *Effectief cultuurbeleid. Leren van evalueren*, Amsterdam 2012, pp. 73-79.

Tabel 11: *Evalueren van esthetische waarde*

Wat meten?	Hoe meten?	Wie meet?	Opmerkingen
(Artistieke) kwaliteit van producties en hun positie in het professionele culturele veld	Beoordeling door experts	Onafhankelijke adviescommissie	In opdracht van subsidiërende overheid
	Kritieken	Pers/critici	Culturele instellingen nemen deze gegevens op in jaarverslagen
	Prijzen	Vakjury's	

Tabel 12: *Evalueren van persoonlijke waarde*

Wat meten?	Hoe meten?	Wie meet?	Opmerkingen
Realisatie van intrinsieke waarden in de esthetische ervaring	Publieksonderzoek (kwantitatief en kwalitatief)	Culturele instelling (op basis van beschikbaar gestelde budget door subsidiënt)	Veel bestand publieksonderzoek focust hier niet op Kwalitatieve methoden: semigestructureerde interviews en focusgroepen Kwantitatieve methoden zijn nog in ontwikkeling
Bereik van culturele voorzieningen onder de bevolking	Kwantitatief publieksonderzoek bij gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde instellingen	Culturele instelling	Onderzoek het aantal bezoekers, niet het aantal bezoeken
	Bevolkingsonderzoek	Overheid	Geen zicht op aantal bezoeken en waarden

Tabel 13: Evalueren van maatschappelijke waarde: economische impact

Wat meten?	Hoe meten?	Wie meet?	Opmerkingen
Directe en indirecte impact op de lokale economie	Impactanalyse, ofwel multiplieronderzoek	Regionale economen (in opdracht van de subsidiënt)	Is specialistisch onderzoek dat alleen op geaggregeerd niveau (dus niet voor individuele instellingen) kan worden uitgevoerd
Veranderingen in omvang van creatieve klasse	Analyse samenstelling lokale beroepsbevolking	Statistici	Idem, plus: er is twijfel aan de richting van het verband tussen cultuur en groei van de creatieve klasse
De samenhang tussen het aantal podiumvoorstellingen (muziek, toneel, dans, cabaret, etc.) in een stad, en de huizenprijzen De samenhang tussen cultuurimpulsen in wijken en huizenprijzen	Multi-variate analyse van huizenprijzen	Economen op basis van opdracht van subsidiënt	Kan alleen bij vergelijkend onderzoek tussen gemeenten of wijken Maakt geen onderscheid tussen gesubsidieerd en vrij aanbod Is al het aanbod in kaart (amateursector)?

Tabel 14: Evalueren van maatschappelijke waarde: sociale impact

Wat meten?	Hoe meten?	Wie meet?	Opmerkingen
1. Vergroten van zelfredzaamheid van participanten			
Toename vaardigheden	Kwalitatieve publieksenquêtes (longitudinaal)	Culturele instelling (in opdracht van subsidiënt)	De sociale impact kan ook negatief zijn
Toename zelfredzaamheid	Schoolprestaties	School	Voortbouwen op verworven vaardigheden is noodzakelijk
2. Toe-/afname van sociaal kapitaal in de samenleving			
Toe-/afname van (neiging tot) cohesief gedrag	Publieksonderzoek	Culturele instelling (in opdracht van subsidiënt)	Vereist nulmetingen om verschillen vast te stellen
Toename van sociale relaties in gemeenschap	Enquête naar sociale contacten	Overheid zelf	Methoden voor publieksonderzoek zijn nog niet uitontwikkeld
Toe-/afname onderling vertrouwen in gemeenschap	Bevolkingsonderzoek		

Tabel 15: *Meten van secundaire waarde*

Wat meten?	Hoe meten?	Wie meet?	Opmerkingen
Opleiding staf (budget staftraining)	Jaarverslag culturele instelling	Gemeente zelf	<p>Maak meerjarige afspraken over welke gegevens door de culturele instelling worden opgenomen in het jaarverslag</p> <p>Vertrouw culturele instellingen die meedoen aan brancheformules en <i>benchmarksystemen</i></p>
Activiteiten met amateurs	Jaarverslag culturele instelling	Adviesraden kunnen een oordeel over de bedrijfsvoering vellen, mits zij daarvoor zijn toegerust (verschuiving van <i>peer review</i> naar <i>professional review</i>)	
Financiële positie	Jaarverslag culturele instelling		
Marketing: Opleiding staf Budget voor marketing Publieksbereik	Jaarverslag culturele instelling	Het conformeren aan brancheformules en <i>benchmarksystemen</i> kan als voorwaarde voor subsidie worden gesteld.	
Educatie: Opleiding staf Educatieve activiteiten Budget voor educatie	Jaarverslag culturele instelling*		
Inzet van vrijwilligers (als indicator voor maatschappelijk belang van de activiteiten van de organisatie)	Jaarverslag culturele instelling		
Samenwerking met instellingen buiten de cultuursector (idem)	Jaarverslag culturele instelling		
Diversiteit van inkomsten (idem)	Jaarverslag culturele instelling		
Media-aandacht (idem)	Jaarverslag culturele instelling		

* Men kan educatieve activiteiten ook meten door te kijken welke activiteiten er op scholen in de gemeente plaatsvinden, en hoeveel activiteiten dat zijn. Dit kan eventueel via het jaarverslag van een bemiddelingsinstelling. Tabel 15 is opgesteld vanuit het perspectief van een cultuur producerende of programmerende instelling en behoeft aanpassing voor educatieve instellingen.

Bijlage 8. Het Culturele Waardemodel

Bron: Claartje van Bunnik, *Naar waarde gewogen. Een nieuw model voor kwaliteitsbeoordeling bij de toekenning van cultuursubsidies*, Amsterdam 2016, bijlage in boek.

Dimensies van kwaliteit	Profiel De instelling bepaalt vooraf het eigen profiel, in wisselwerking met de overheid. Het profiel bepaalt het kader voor de kwaliteitsbeoordeling.	Kwaliteitsdomeinen, criteria en indicatoren	
		Artistiek-inhoudelijke kwaliteit (te beoordelen door externe experts)	Maatschappelijke kwaliteit (te beoordelen door externe stakeholders, partners en publiek)
Productie/output De mate waarin instelling erin slaagt (over een langere periode) producties, activiteiten en diensten te programmeren en te leveren van hoog artistiek-inhoudelijk niveau die van belang worden gevonden door de samenleving.	1 De artistiek-inhoudelijke kwaliteit van de instelling en haar (kern)activiteiten en producten (tentoonstellingen, voorstellingen, (fysieke en digitale) diensten) <ul style="list-style-type: none"> Per discipline gelden eigen specifieke beoordelingscriteria/beoordeling door experts, visitatie, evaluaties 	2 De maatschappelijke kwaliteit van de instelling en daartoe ontwikkelde producten, activiteiten en diensten <ul style="list-style-type: none"> Activiteiten, producten en diensten die aansluiten bij specifieke en herkenbare behoeften van maatschappelijke doelgroepen. De kwaliteit hiervan komt tot uitdrukking in de waardering en het gebruik van doelgroepen en stakeholders, waaronder de overheid. (zie criteria 4, 6 en 8) 	
Publieksbereik De mate waarin publiek en doelgroepen worden bereikt, kwantitatief en kwalitatief. De spreiding van het bereik.	3 Impact en beleving publiek <ul style="list-style-type: none"> Impact- en belevingsonderzoek 	4 Publieksbereik (fysiek en online, toegankelijkheid, cocreatie) <ul style="list-style-type: none"> Omvang en samenstelling publiek (sociaal/economisch/geografisch, herkomst) Geografische spreiding activiteiten (internationaal, nationaal/touring, activiteiten in wijk etc.) Gebruik fysieke en digitale diensten en producten door publiek en derden Samenwerking publiek bij productie en programmering 	
Positie De mate waarin de <i>instelling</i> als <i>waardevol</i> wordt gezien in het eigen domein en in de samenleving.	5 Plaats in eigen (artistiek-inhoudelijke) domein (ook internationaal) <ul style="list-style-type: none"> Bijdrage instelling aan de culturele keten (te beoordelen door experts, onderzoek, evaluatie) Culturele partners en netwerken, fysiek en digitaal 	6 Plaats in het maatschappelijke domein <ul style="list-style-type: none"> Duurzame relaties en netwerken met partners, stakeholders en maatschappelijke partijen, bedrijfsleven (kwantitatief/kwalitatief) Zichtbaarheid (fysiek, online, berichtgeving in media) Opdrachten 	
Erkenning De mate waarin de <i>producten</i> en <i>activiteiten</i> worden erkend als van hoog artistiek-inhoudelijk niveau. De mate waarin de instelling maatschappelijk vertrouwen geniet.	7 Professionele erkenning (ook internationaal) <ul style="list-style-type: none"> Blijken van professionele waardering (zoals prijzen, recensies, publicaties, bijdragen aan debatten, deelname wedstrijden) Bijdragen van prestigieuze fondsen 	8 Reputatie en vertrouwen als maatschappelijk instituut bij stakeholders, partners en publiek <ul style="list-style-type: none"> Reputatie als maatschappelijk instituut bij stakeholders, partners en publiek (zoals blijkt uit stakeholders- en gebruikersonderzoek) Blijken van maatschappelijke steun en commitment (zoals donaties, legaten, sponsors, steunverenigingen) Geworteldheid in de gemeenschap (zoals bijvoorbeeld blijkt uit de omvang en waardering van vrijwilligers en vrienden) 	

Bijlage 9. Analyseschema van M.E. van der Lingen

M.E. van der Lingen, *Sociale Cohesie in Community arts(s) Projecten. (Hoe) kun je dat meten?*, Groningen 2011, p. 47. Bewerkingen in het originele schema zijn in rood aangegeven.

Onderzoeker(s)	Wat	Methoden	Relevantie	Valkuil
~~Matarasso~~	~~Indicatoren sociale impact van meerdere Community Art(s) projecten, waaronder sociale cohesie~~	~~Reviews, op basis van self-reports Vragenlijsten (Formele) interviews Discussies in focusgroepen Groepsobservering door niet direct betrokkenen~~	~~Verscheidenheid van instrumenten Betrekken van meerdere partijen Volgen van de deelnemers zelf~~	~~Geen bepaald effect als uitgangspunt Onduidelijk hoe de effecten tot stand zijn gekomen Projecten niet afzonderlijk onderzocht Geen voormeting Duurzaamheid effecten niet duidelijk, nameting nodig~~
Brouwer <i>TNO-rapport: 'Kwaliteit van leven. Effectenmeting Jalan Jalan', plaats van uitgave onbekend, 2008</i>	Vaststellen effecten van het project JalanJalan, nadruk op interetnische ontmoetingen	Retrospectieve metingen m.b.v. een vragenlijst	Focus op beperkt aantal effecten Geeft aan dat een controlegroep van belang kan zijn Geeft zelf aan dat voor-en nameting noodzakelijk zijn	Onduidelijk hoe de effecten tot stand zijn gekomen Geen voor-en nameting Geen causale verbanden te trekken door ontbreken voor-en nameting
Trienekens & Miltenburg <i>'De Zingende Stad. Sociale en culturele effecten van een kunstproject.' Amsterdam 2009</i>	Invloed project De zingende stad op sociale en culturele ontwikkeling van kinderen	Observaties Interviews vooraf Vragenlijsten Interviews tijdens en achteraf	Voor- en nameting Focus op beperkt aantal effecten Formulering en vraagstelling perfect toegepast op de doelgroep	Meer causale verbanden door controle groep was mogelijk geweest
Bolt & Torrence <i>Stedelijke herstructurering en sociale cohesie, Utrecht 2005</i>	Effecten van herstructurering op sociale cohesie	Enquêtes	Componenten en dimensies van sociale cohesie	Geen effecten van een project Geen voor-of nameting Onderzoek roept meer vragen op, doorvragen was toevoeging geweest
De Hart et.al. <i>Zekere banden. Sociale cohesie, leefbaarheid en veiligheid, Den Haag 2002</i>	Sociale verschuivingen, focus op sociale cohesie en integratie en leefbaarheid en veiligheid	Literatuuronderzoek Casestudy's Enquêtes	Rekening gehouden met schaalniveaus van sociale cohesie Onderscheid gemaakt tussen individueel en wijkniveau Rekening houden met zowel positieve als negatieve effecten van sociale cohesie	'aantal indicatoren', welke niet duidelijk Veel clustering van gegevens Vergelijking met niet 100% vergelijkbare gegevens Causale verbanden lastig te trekken Sociale cohesie op zich niet gezien als effect

Bijlage 10. Het stappenplan van M. E. van Lingen

Bron: M.E. van der Lingen, *Sociale Cohesie in Community arts(s) Projecten. (Hoe) kun je dat meten?*, Groningen 2011, pp. 51-52.

5.3. Het Stappenplan

Aan de hand van voorgaande hoofdstukken en met name de analyse van de verschillende onderzoeken zal nu een stappenplan, met hierin een voorgestelde fasering, uitgewerkt worden. Deze fasering betreft nog geen volwaardige operationalisering van een vragenlijst, die zal in de volgende paragraaf worden beschreven. In de verschillende fasen staan meerdere (globale) vragen centraal die beantwoord moeten worden. Deze hebben betrekking op het vaststellen en omschrijven van de eerder genoemde elementen. Een koppeling van de fasering en voorgestelde vragenlijst zal uiteindelijk leiden tot een nieuwe methode om verschillende elementen van sociale cohesie te meten.

Fase 1: Verkenning

De eerste fase bestaat uit een verkenning van een aantal elementen: de context van het project, de totstandkoming, doelstellingen en belangen van de betrokken partijen, waaronder de (eventuele) deelnemers, de kunstenaar(s), betrokken organisaties in de wijken en overige betrokkenen. Deze verkenning wordt voorafgaande aan het project uitgevoerd. De volgende vragen zullen in deze fase beantwoord moeten worden:

- In welke geografische en sociografische context vindt het project plaats?
- Betreft het project een Community Art(s) project? (zie hiervoor pagina 20).
- Hoe is de mate van sociale cohesie gedefinieerd in de betreffende wijk door bijvoorbeeld de gemeente of SCP?
- Wie zijn de deelnemers die deelnemen aan het project en hoeveel zijn het er?
- Waaruit bestaat het beoogde publiek, mensen uit de gemeenschap, externen of een combinatie van beide?
- Hoe is het project tot stand gekomen? (zie hiervoor de indeling op pagina 16).
- Welke andere partijen zijn betrokken bij het project?
- Wat zijn de belangen van alle betrokken partijen?
- Wat zijn de doelstellingen van het project?*

*Het is mogelijk dat het bevorderen van sociale cohesie niet opgenomen is in de doelstellingen van het project, maar dit hoeft niet te betekenen dat het niet te meten is.

Fase 2: De nulmeting

De volgende fase is de Nulmeting, waarbij wordt vastgesteld hoe de sociale cohesie door de deelnemers wordt gezien en of dit overeenkomt met de wijze waarop de gemeente of SCP deze beoordeelt. In deze fase is het van belang welke elementen van sociale cohesie worden gemeten. Indien het mogelijk is, kan in deze fase ook een controlegroep opgezet worden. Om te kunnen spreken van een nulmeting, is het in deze fase van belang dat het project nog niet van start is gegaan.

- Wat zijn de sociografische kenmerken van de deelnemers?
- Hoe zijn de huidige bindingen en relaties van de deelnemers en overige betrokkenen te beschrijven? Zijn er mensen die de negatieve gevolgen van sociale cohesie ondervinden? (zie pagina's 29 en 48).
- Welke sociale systemen zijn te onderscheiden?
- Is er sprake van bonding en/of bridging kapitaal binnen de groep deelnemers? En hoe verhoudt dit zich tot de overige betrokken partijen?
- Hoe is de mate van sociale cohesie te verwoorden en komt dit overeen met de gegevens uit de eerste fase?
- Wat verwachten de deelnemers van het project? en hoeveel voorkennis hebben ze al?

- Wat gaan de diverse betrokkenen doen binnen het project? Is het als deelnemer mogelijk één of meerdere rollen te vervullen binnen de organisatie van het project?
- Welke activiteiten staan centraal in het project? en wie doet waaraan mee?
- Waar hebben de deelnemers behoefte aan? Wat willen ze doen, leren, ervaren?

Fase 3: Tussenmeting

Gedurende deze fase kan een tussenmeting gedaan worden. De vragen die in de nulmeting gesteld zijn, kunnen nogmaals voorgelegd worden aan de deelnemers en andere betrokkenen. Het is echter wel afhankelijk van de duur van het project. Wanneer een project over een periode van bijvoorbeeld twee maanden is verdeeld, zal een tussenmeting niet heel veel anders zijn dan een nameting. Maar naarmate een project langer dan een half jaar duurt, kan dit wellicht relevant zijn.

Fase 4: Nameting en evaluatie

In de vierde en laatste fase van dit stappenplan kan een nameting verricht worden. De vragen die bij de nulmeting zijn voorgelegd, zullen in deze fase wederom beantwoord moeten worden om te kijken of er een verschil is waargenomen. Hierbij zal ook een procesbeschrijving van het project niet kunnen ontbreken. De procesbeschrijving is van belang om inzicht te krijgen in de wijze waarop het project is uitgevoerd en wie daarbij betrokken is geweest. Deze gegevens kunnen vervolgens vergeleken worden met de uitkomsten van de vragenlijst. Ook een evaluatie van het project zal hierin worden opgenomen. Om de evaluatie niet alleen vanuit het oogpunt van de organisatie uit te voeren, is het raadzaam om ook de deelnemers en andere betrokkenen deel uit te laten maken van deze evaluatie.

Fase 5: Duurzaamheid

Om te bepalen of het project een duurzaam effect heeft gehad en of er blijvende veranderingen hebben plaatsgevonden, is het mogelijk om een jaar na dato nogmaals de vragenlijst voor te leggen aan de betrokkenen. Dit is echter geen noodzaak, maar wellicht een welkome toevoeging. Overigens kunnen de uitkomsten van een eerder project gebruikt worden voor de realisatie van nieuwe projecten in dezelfde gemeenschap.

5.4. Vragenlijst

In dit onderzoek is gekozen voor een uitgebreide vragenlijst, die kan dienen als basis voor andere methoden. De vragenlijst is in eerste instantie bedoeld als complete enquête die eventueel aangepast kan worden wanneer de doelgroep ofwel te jong is om dergelijke vragen te begrijpen, ofwel de Nederlandse taal niet voldoende beheerst. De vragen kunnen behalve als enquête ook de basis vormen voor het aangaan van diepte-interviews of groepsdiscussies.

De volgende vragenlijst kan gebruikt worden als richtlijn voor het opstellen van een eigen vragenlijst en is opgedeeld in clusters per onderwerp om het zo overzichtelijk mogelijk te houden. De vragen die geen keuzemogelijkheid bieden, kunnen als open vragen gebruikt worden voor eventuele interviews. Wanneer het gewenst is om gegevens van een mogelijk publiek te verzamelen, zal de vragenlijst eveneens aangepast moeten worden, aangezien een publiek in de meeste gevallen niet actief deel heeft genomen aan het project.

Bijlage 11. Toelichting van de organisatie van het Amerikaanse cultuurbeleid

De *National Endowment of the Arts* staat bijna bovenaan het organogram van de Amerikaanse kunstsector; hierboven staat alleen de *National Council of the Arts*, die bestaat uit 20 leden (veertien experts die kennis hebben van de kunsten en zes ambtshalve leden van *Congress*).²²⁶ Deze raad geeft de *NEA* advies over beleid van de *arts agencies* in het hele land en diens culturele programmering. Daarnaast doet het aanbevelingen voor subsidies en financieringsrichtlijnen.²²⁷ De voorzitter hiervan is opmerkelijk genoeg ook de voorzitter van de *NEA*.²²⁸ Alle bovenstaande functies worden toegewezen door de President en goedgekeurd door *Congress*.²²⁹ De *NEA* investeert veel in samenwerkingen van kunstorganisaties, en scholen en universiteiten, ook tussen *state education agencies* en *state arts agencies*. Elke staat heeft een *state arts agency*, die als een soort plaatselijke afgevaardigde van de *NEA* werkt: veertig procent van de financiering van de *NEA* gaat bij de wet verplicht naar de *state arts agencies*.²³⁰ Het doorgeven van de financiering voor specifieke subsidies, die bedacht zijn door de *Art Council* en de *NEA*, van de ene overheidslaag naar de andere, wordt *regranting* genoemd. De *agencies* worden vertegenwoordigd door de *National Assembly of State Arts Agencies (NASAA)*, een onafhankelijke non-profit organisatie. De community arts-projecten komen vooral voort uit de programmering van de *Local Arts Agencies (LAA)*: Amerika telt er ongeveer 4500. Deze opereren per stad, regio, of gemeente en kunnen in de vorm van een non-profit-, profit- of privé-organisatie of in samenwerking met een lokale of gemeentelijke overheidsorganisatie te werk gaan.²³¹ De *LAA's* zijn qua functie en plaats binnen de overheid te vergelijken met de Nederlandse lokale Centra voor de Kunsten. Zij zijn verantwoordelijk voor de culturele voorzieningen van de community: ze wijzen subsidies toe aan lokale kunstprojecten en -programma's, helpen kunstenaars en hun organisaties, ondersteunen samenwerkingen tussen overheidsorganen, scholen en religieuze organisaties, enzovoort.²³² Vanzelfsprekend is elke *LAA* anders omdat deze gericht is op de behoeften van de eigen community. De *LAA's* zijn in de jaren zeventig opgezet vlak na de oprichting van de *NEA*. Naast het streven naar culturele diversiteit, staat hier ook het principe van culturele gelijkheid

---

²²⁶ Patricia Cohen 'Vacancies Hamper Agencies for Arts', *New York Times* 7 augustus 2013 <<http://www.nytimes.com/2013/08/08/arts/design/vacancies-hamper-agencies-for-arts.html>> (12-1-2017).

²²⁷ *National Endowment of the Arts* <<https://www.arts.gov/about/national-council-arts>> (28-1-2017).

²²⁸ *National Endowment of the Arts* (zie noot 227).

²²⁹ Cohen 2013 (zie noot 226).

National Endowment of the Arts (zie noot 227).

²³⁰ *National assembly of state arts agencies* <<http://www.nasaa-arts.org/About/About-State-Arts-Agencies.php>> (28-1-2017).

Naast de 50 staten van de VS hebben ook de zes rechtsgebieden Amerikaans Samoa, District van Columbia, Guam, Noordelijke Marianen, Puerto Rico, en de Amerikaanse Maagdeneilanden een *state arts agency*.

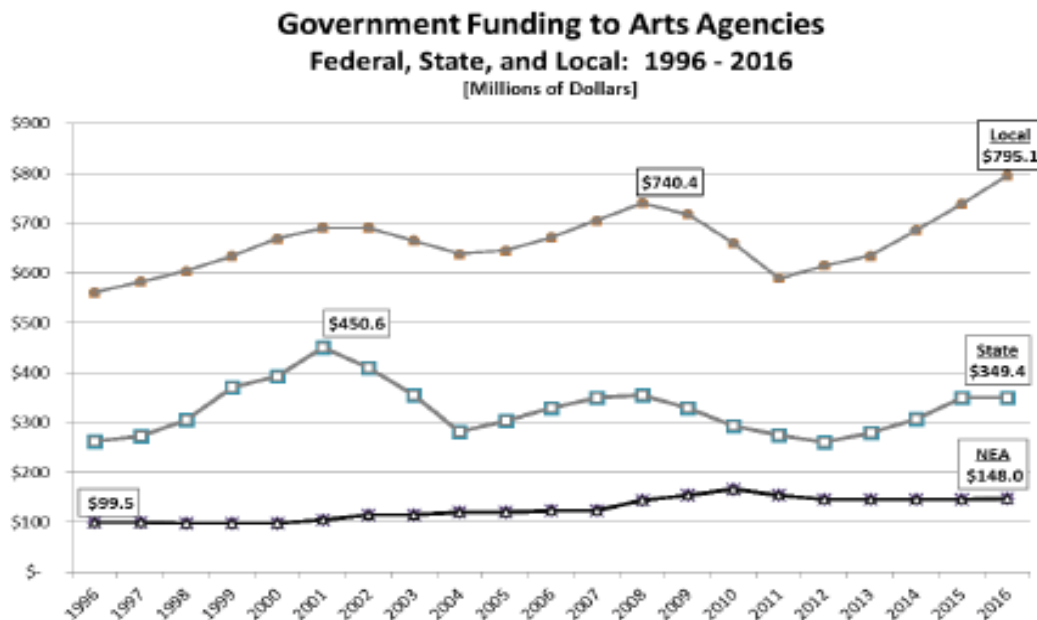
²³¹ *Americans for the Arts* (zie noot 192).

Een *local arts agency* kan zeer verschillende namen hebben: Arts Council (of Arts & _____ Council); Arts commission, cultural commission, or heritage commission; Cultural affairs department; Cultural alliance; Arts Center; Business Council for the Arts; Arts service organization; United Arts Fund.

²³² *Americans for the Arts* (zie noot 190).

Arizona Commission on the Arts, 'What is a local arts agency?', Phoenix 2015, p.1 <http://azarts.gov/wp-content/uploads/2009/08/What_is_a_Local_Arts_Agency.pdf> (2-2-2017).

centraal.²³³ Beide principes behoren nog altijd tot de belangrijkste speerpunten bij stichtingen, fondsen en *agencies* en staan vaak vermeld in de slogans of bij de visies. Ongeveer 50 van de LAA's zijn *United Arts Funds (UAF)*, die sinds 1949 samenwerken vanuit de gedachte dat fondsenwerving effectiever gaat middels samenwerking in plaats van elke organisatie voor zichzelf.²³⁴ Het laatste orgaan in de kunstsector wordt gevormd door de lokale scholen voor de kunsten, de buurthuizen, de verenigingen, de clubs, de toeristenactiviteiten en andere (kleinschalige) vormen van georganiseerde cultuurparticipatie: de praktische uitvoering van het beleid.

Afb.7: Government funding to arts agencies. Federal, state and local: 1996-2016, 2016. Bron: Americans for the Arts, 'Arts Facts. Government funding to arts agencies', (online publicatie) 2016
<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/3.%202016%20Government%20Funding%20for%20the%20Arts%20%2820%20Years%29.pdf> (22-6-2017).

Zoals op de afbeelding te zien is, wordt er relatief veel geld besteed aan de LAA's door lokale overheden en oogt het aandeel van de NEA ineens zeer klein. Deze verdeling is te verklaren vanuit de geschiedenis van organisatie van de kunstsector: de minimale bemoeienis van de nationale overheid, en de grote privésteun van individuen en bedrijven.

Wat ook goed zichtbaar is in deze grafiek, zijn de bezuinigingen na de economische crisis van 2008: met name op lokaal en staatsniveau is een afname te zien van drie tot vier jaar.²³⁵ Een stijging bij de financiering van de NEA heeft te maken met de *Stimulus Package* die president

²³³ Elffers 2009 (zie noot 43), p. 4.

²³⁴ *Americans for the arts* <<http://www.americansforthearts.org/by-topic/united-arts-funds>> (28-1-2017). Americans for the arts, 'United Arts Funds Statistical Report for Fiscal Year 2014 Fact Sheet' (online publicatie) 2016, ongepagineerd, 1 pagina <http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/2016%20UAF%20Report%20Fact%20Sheet.pdf> (3-2-2017).

In februari 2016 waren er 50 *art funds* actief.

²³⁵ Lokale financiering daalde met 18% tussen 2008 en 2012, en de staatsfinanciering 27%. Bron: Kaiser 2015 (zie noot 44), p. 27.

Obama indertijd heeft ingevoerd. Omdat hij inzag dat een investering in de kunsten ook geld oplevert, is 50 miljoen dollar extra vrijgemaakt voor de NEA.²³⁶ Wat niet zichtbaar is in grafiek, is dat ook de bedrijven die de kunsten steunden, afnamen.²³⁷ Vanaf nu werd er vooral nog gesteund als investering in plaats van liefdadigheid, waar dus aantoonbare resultaten bij horen.²³⁸ Dus ook in Amerika is de economische crisis een van de belangrijkste redenen voor het (groeiende) belang van meetbare resultaten van kunst en cultuur.

Bijlage 12. Financiële ondersteuning privésector: vergelijking en aanbeveling

Nederland

De financiële crisis van 2008 heeft ervoor gezorgd dat de kunstsector na meer dan vijftig jaar ruime overheidssteun meer moet verzelfstandigen en eigen inkomsten moet genereren. Cultureel ondernemerschap met winstoogmerk groeit steeds meer. Dr. Renée Steenbergen heeft in 2008 het boek *De nieuwe mecenas. Cultuur en de terugkeer van het particuliere geld* beschreven dat de overheid niet de voornaamste financier van de culturele sector is, maar dat de particuliere steun onmisbaar is voor de kunsten.²³⁹ Particuliere financiële steun komt doorgaans voornamelijk terecht bij het beheer en behoud van kunstcollecties, monumenten en archieven dus daar zal dit zeker voor kloppen. Wie heeft er echter interesse in het steunen van de community arts? De financiering moet via kunstinstellingen worden gewonnen om daar terecht te komen. Steenbergen heeft met haar boek aandacht geschonken aan hoe er meer particulieren bij cultuur betrokken kunnen worden en heeft aanbevelingen voor de rijksoverheid, kunstinstellingen en particulieren gedaan om dit te vergroten. Dit boek heeft bijgedragen aan de zoektocht naar alternatieve financieringen en sindsdien is er het een en ander verbeterd, al zijn veel van haar adviezen nog steeds relevant. Hieronder staat een beknopt overzicht van haar aanbevelingen, overgenomen uit haar boek.²⁴⁰

Aanbevelingen voor de Rijksoverheid:

---

²³⁶ Dit was onderdeel van de *American Recovery and Reinvestment Act* van 2009, om banen te creëren en te beschermen na de economische recessie.

Joanna Woronkovicz, Bonnie Nichols, Sunil Iyengar, *How the united states funds the arts*, Washington D.C. 2012, p. 5 <<https://www.arts.gov/sites/default/files/how-the-us-funds-the-arts.pdf>> (3-2-2017).

²³⁷ Kaiser 2015 (zie noot 44), p. 27.

²³⁸ Liefdadigheid of het steunen van de culturele diversiteit in de kunsten staan niet meer op de eerste plaats, maar de impact die kunst kan hebben op de gemeenschap van de werk- en leefomgeving van hen en hun werknemers, kortom de winstgevendheid.

72 procent van de ondervraagden antwoordden deze vorm van profiteren van kunst als grootste overweging om de kunsten meer financieel te steunen.

Bron: Americans for the arts, 'Art facts. Business support to the arts', (online publicatie) 2015, p. 1 <<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/8.%20Business%20Support%20for%20the%20Arts.pdf>> (2-2-2017).

²³⁹ Renée Steenbergen, *De nieuwe mecenas. Cultuur en de terugkeer van het particuliere geld*, Amsterdam 2008, p. 19.

²⁴⁰ Steenbergen 2008 (zie noot 239), pp. 155-179.

-Haar verantwoordelijkheid nemen als nationale beschermer van de waarden van cultuur en haar voorbeeldfunctie daadwerkelijk vervullen.

-een mentaliteitsverandering bij alle betrokken partijen stimuleren via een nationale vraagcampagne voor kunst en cultuur op basis van inhoudelijke argumenten.

-een betrouwbare strategische partner zijn voor kunstorganisaties én particulieren door de faciliteren (basisvoorzieningen te financieren) ne haar inhoudelijke bemoeienis met de kunsten daarmee in verhouding te brengen.

Aanbevelingen voor kunstinstellingen:

-professionalisering van het vragen door het een persoonlijk gezicht te geven – ondersteund door de directeur- in ene rechtstreeks contact met potentiële gevers.

-meer aandacht voor particuliere begunstigers, mede om de verwachte teruggang in bedrijfssponsoring op te vangen.

-zich losmaken van overheidsconditionering, maar zich niet in dezelfde mate afhankelijk maken van één of enkele private begunstigers.

Aanbevelingen voor de media:

-meer diepgang bieden bij het aan de orde stellen van zowel een breed kunstaanbod als de canon.

-juist ouderen zijn de cultuurdragers en moeten niet verwaarloosd worden.

-omringende landen hebben verwante problemen in hun kunstbeleid, en berichtgeving daarop werpt licht op andere oplossingen.

Aanbevelingen voor bedrijven:

- een marketingafdeling die de kunstsporsoring verzorgt, kan niet zonder de persoonlijke belangstelling en steun van tenminste een van de bestuurders van het bedrijf.

-maatschappelijk verantwoord ondernemen opent de weg naar bedrijfsmecenaat, dat vergeleken met omringende landen in Nederland nog weinig wordt gepraktiseerd.

-gevers verdienen meer exposure dan sponsoren in een gezond kunst- en geefklimaat.

Aanbevelingen voor particulieren:

-goed geven biedt betrokkenheid en plezier voor de gever.

-het besef dat men meer maatschappelijke verantwoordelijkheid heeft naarmate men vermogender is, kan juist de sector ten goede komen.

-collectief mecenaat kan meer slagkracht hebben dan autonome individuele initiatieven.

In 2012 was de Geefwet ingevoerd, om het geven aan culturele instellingen financieel aantrekkelijker te maken, ter compensatie van de bezuinigingen.²⁴¹ Deze was van kracht tot en met 2017.²⁴² Uit onderzoek van de Vrije Universiteit is gebleken dat de Geefwet weinig effect heeft gehad op culturele instellingen. Bedrijven zijn meer gaan geven, maar daar hadden alleen grote culturele instellingen profijt van. Eén van de redenen voor het matige effect van de wet is de onbekendheid: ongeveer de helft van de vermogende Nederlanders, twee derde van de bedrijven en driekwart van alle huishoudens in Nederland weten niet dat deze giften aftrekbaar zijn.²⁴³ De culturele instellingen waren zelf verantwoordelijk voor de communicatie over de Geefwet, het OCW bood wel een *toolkit* aan.²⁴⁴ Het onderzoek kon wel constateren dat de culturele instellingen meer inkomsten hebben gegenereerd uit fondsenwerving en sponsoring.²⁴⁵ Een mislukking kan de wet echter niet genoemd worden omdat er meer aandacht is besteed aan alternatieve financieringen. Als instellingen hiermee doorgaan, kan er ook zonder de Geefwet meer steun worden gegenereerd via andere wegen.

Het zal nog moeten blijken of er gerekend kan worden op de vermogende burgers van Nederland. Volgens het *Dutch Wealth report 2015* vindt ruim een kwart van de miljonairs dat het in stand houden van de kunstsector vooral bij de overheid ligt en dat het voor hen geldverspilling is.²⁴⁶ Daar tegenover staat zevenendertig procent die het als een “*noblesse oblige*” ziet om de kunstsector te steunen, wat door hen gedaan wordt als investeerder door middel van het kopen van kunst en uitleen aan musea, en als aanjager in de rol van bedrijfsmatig organiseren via sponsorwervingsbesturen.²⁴⁷

Een ander initiatief als reactie op de vermindering van subsidieverstrekkings, komt van het Fonds Cultuur+Financiering. Dit Fonds geeft sinds 2014 de optie voor het afsluiten van een Cultuurlening, tegen lage rente met begeleiding en zakelijk advies.²⁴⁸ Middels de rente van deze lening wordt er steeds meer geld vrijgemaakt om te besteden, wat uiteindelijk de gehele sector helpt.

---

²⁴¹ De culturele instellingen moet wel een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI)-status hebben.

²⁴² De site van de rijksoverheid geeft aan dat de Geefwet eind 2017 afloopt.

Bronnen: *Rijksoverheid*

<<https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kunst-en-cultuur/inhoud/ondernemerschap-kunst-en-cultuur>> (11-6-2017).

Jelle Berghuis, ‘Geefwet heeft nagenoeg geen effect’, *ANBI.nl* 21 juni 2016 <<https://anbi.nl/geefwet-heeft-nagenoeg-geen-effect/>> (12-06-2017). Dit artikel geeft aan dat de Geefwet tot eind mei 2017 van kracht was; die informatie lijkt recent bijgevoegd te zijn.

Andere websites die met de Geefwet te maken hebben, maken er geen melding van.

Goede Doelen <<http://www.goededoelen.nl/giftenaftrek>> (14-06-2017).

²⁴³ Saskia Franssen, René Bekkers, *Culturele instellingen in Nederland. Veranderingen in geefgedrag, giften, fondsenwerving en inkomsten tussen 2011 en 2014*, Amsterdam 2016, pp. 91-92.

²⁴⁴ Franssen, Bekkers 2016 (zie noot 243), p. 95.

²⁴⁵ Franssen, Bekkers 2016 (zie noot 243), p. 91.

²⁴⁶ F. van Lanschot Bankiers NV, ‘Vermogend Nederland. Dutch wealth report 2015’, Den Bosch 2015, p. 40 <<https://fd.nl/binaries/32/68/58/vermogend-nederland-dutch-wealth-report.pdf>> (13-6-2017).

De edities van 2016 en 2017 zijn interactief via de website te bekijken, maar daar werd geen aandacht voor kunstinvestering gevonden.

²⁴⁷ F. van Lanschot Bankiers NV 2015 (zie noot 246), p. 40.

²⁴⁸ Fonds Cultuur+Financiering is opgericht door kenniscentrum *Cultuur+Ondernemen* <<https://www.fondscultuurfinanciering.nl/over-ons>> (25-5-2017).

Verenigde Staten

In de Verenigde Staten wordt de kunstsector op een andere manier dan in Nederland gefinancierd. Sinds de stichting van de Verenigde Staten zijn kunst en overheid respectievelijk gescheiden, wat betekent dat de grootste financiering van de kunsten door de privésector wordt verzorgd, bestaande uit bedrijven, stichtingen en individuele donateurs.²⁴⁹ De grootste bron van inkomsten voor de kunsten zijn altijd de toegangskaartjes en andere vormen van zelf gegenereerd inkomen geweest, wat mogelijk is door de genoemde financiële steun vooraf.²⁵⁰ De steun vanuit de overheid wordt geboden via het onafhankelijke overheidsfonds *the National Endowment of the Arts* (NEA), dat zich inzet voor de (participatie bij) de kunsten: het budget van 2016 besloeg 148 miljoen, wat slechts 0,003 procent van de Amerikaanse begroting was (in Nederland was dat in 2016 0,14 procent).²⁵¹ De toekomst van de NEA is echter onzeker: president Donald Trump heeft in zijn budgetvoorstel voor 2018 de NEA volledig wegbezuinigd.²⁵² De bezuiniging zal vooral voor de organisatie en het beleid drastische gevolgen hebben. De NEA heeft namelijk in elke staat een afgevaardigde *state art agency* die verantwoordelijk is voor de regionale subsidieverstrekingen, beleidsuitvoering en verdere organisatie van de kunsten.

Hieronder is te zien dat er vandaag de dag een gemiddelde 60-30-10 verdeling is qua inkomen voor een non-profit kunstorganisatie (60% eigen inkomsten, 30% privésector en 10% overheidssteun) (afb.8), en wat de jaarlijkse bijdragen van de privésector zijn (afb.9).

---

²⁴⁹ Kaiser 2015 (zie noot 44), pp. 13-15.

²⁵⁰ Kaiser 2015 (zie noot 44), p. 15.

²⁵¹ De NEA is opgericht in 1965 door het Amerikaanse Congres.

Bronnen: Rob Levine, 'Trump's Plan to Cut NEA and Public Broadcasting is All Politics', *Billboard* 24 februari 2017

<<http://www.billboard.com/articles/business/7702104/trumps-plan-to-cut-nea-and-public-broadcasting-is-all-politics>> (3-4-2017).

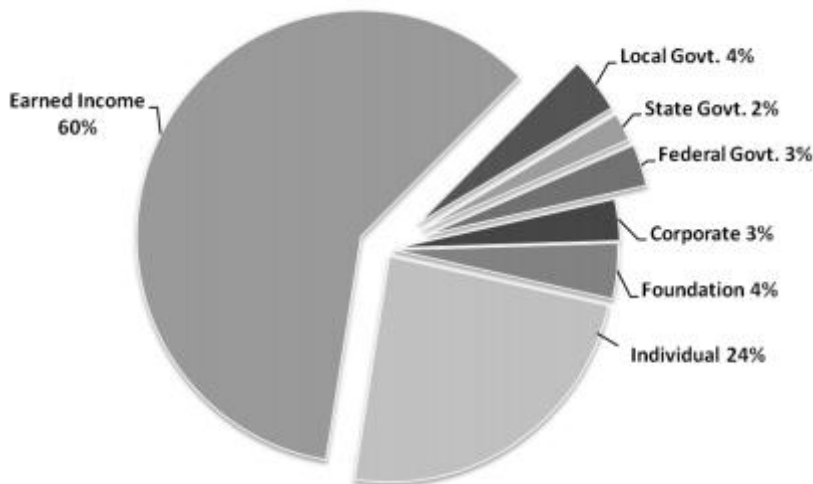
Woronkowicz, Nichols, Iyengar 2012 (zie noot 236), p. 3.

National Endowment for the Arts <<https://www.arts.gov/open-government/national-endowment-arts-appropriations-history>> (23-3-2017).

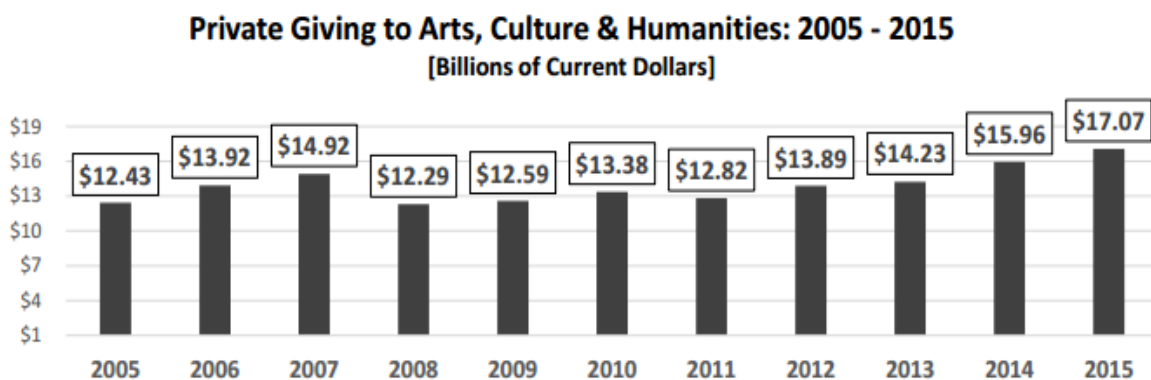
²⁵² Op 16 maart 2017 is dit bekendgemaakt.

Office of Management and Budget, 'America First. A Budget Blueprint to Make America Great Again' Washington D.C. 16 maart 2017

<https://www.whitehouse.gov/sites/whitehouse.gov/files/omb/budget/fy2018/2018_blueprint.pdf> (23-3-2017).

Afb.8: *Source of revenue for non-profit organizations, 2016.* Bron: Americans for the Arts, 'Arts facts. Arts organization revenues', (online publicatie) 2016, ongepagineerd, 1 pagina
 <http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2016/by_program/2.%202016%20Source%20of%20Revenue%20for%20Nonprofit%20Arts%20Organizations.pdf> (22-5-2017).

Afb.9: *Private giving to the arts, culture & humanities: 2005-2015, 2016.* Bron: Americans for the Arts, 'Arts facts. Private sector philanthropy', (online publicatie) 2016
 <<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/7.%202017%20Giving%20USA.pdf>> (22-6-2017).

Zoals te zien in hoofdstuk 3, is het gemiddelde community arts-project in Nederland voor bijna driekwart mogelijk door financiering van externe fondsen (zowel overheids- als private fondsen). Er is in 2015 door het CAL-XL nagedacht over de optie van alternatieve financieringen als oplossing voor de bezuinigingen, maar dit leek niet aantrekkelijk: *'Zeker in Nederland wordt de grens tussen een meer zelfredzame financiële positie en een knieval voor de zich terugtrekkende overheid soms flinterdun. Waar eindigt financiële emancipatie en begint ideologische prostitutie?'*²⁵³ Dit klinkt alsof het vragen om financiële steun van private fondsen of individuele donateurs een beschamende (of laatste) optie zou zijn. In de Verenigde Staten is deze mentaliteit niet aanwezig. Sterker nog, daar is het tegenovergestelde het geval. De nadruk ligt meer op kapitalistische zelfredzaamheid en op het genereren van eigen inkomsten,

²⁵³ Trienekens, Hillaert 2015 (zie noot 32), p. 11.

juist met de financiële steun van de privésector.²⁵⁴

De mentaliteit rondom het steunen van de kunsten en om het vragen van geld is anders en heeft invloed op de mate en de soort van steun. Dit gaat hand in hand met de verschillen op het gebied van filantropie in de Verenigde Staten en in Nederland: wie voelt zich verantwoordelijk om (hoeveel) te geven en wat zijn de voordelen van samenwerkingspartner of donateur zijn?²⁵⁵ Deze mentaliteitsverschillen zijn diepgeworteld en daarom niet gemakkelijk of op korte termijn te veranderen. Wel kunnen twee stappen worden ondernomen die al verschil kunnen maken met betrekking tot het genereren van meer financiering vanuit de privésector.²⁵⁶

---

²⁵⁴ Ter illustratie: In Nederland wordt het gezien als een kwaliteitskenmerk als een organisatie of project overheidssteun krijgt, en kan aanzetten tot private steun. In de Verenigde Staten heeft dit soms het tegenovergestelde effect: het project of de organisatie wordt als minder gezien bij het ontvangen van overheidssteun en zal vaak daarom niet de aandacht trekken van privé donateurs. Als een project of organisatie geldtekort of zelfs schulden heeft, wat wordt gezien als onderdeel van ondernemerschap en risico's durven nemen, maar de voordelen of het nut van de werkzaamheden wordt wel ingezien (of een donateur heeft een vorm van affiniteit met het project of de organisatie), kunnen donateurs bereid zijn om financiële steun te bieden.

Bron: Er is door studenten een blog geschreven over een bijeenkomst binnen mastercursus Art and Society aan de Universiteit Utrecht. In de blog wordt geschreven over een interview met UVA-promovendus Arjen de Wit (onder leiding van Renée van Steenberghe) over zijn onderzoek naar het donatiegedrag in de culturele sector in relatie tot de overheidsbezuinigingen, waarbij Nederland wordt vergeleken met de Verenigde Staten. Zijn publicatie nog in de komende jaren. De blog: Karel de Leeuw 'Compared to the States', *Creative ethnographers* 7 februari 2017

<<https://uartsandsocietygroupd.wordpress.com/2017/02/07/compared-to-the-states/>> (14-5-2017).

²⁵⁵ Het werd en wordt als prestigieus en statusverhogend gezien om als bedrijf bij te dragen aan kunstinstellingen en organisaties. Het hielp hun imago en handel te vergroten. Onder de rijken werd het gezien als een verantwoordelijkheid voor de rijken om financieel te steunen. Bedrijven speelden dan ook een belangrijke rol in de ontwikkeling van de organisatie van de kunsten in de twintigste eeuw.

Bron: Kaiser 2015 (zie noot 44), pp. 14-15.

Nederland kent ook een lange geschiedenis van mecenasen en filantropische steun, maar in vergelijking met de Amerikaanse manier is deze gang van zaken onderontwikkeld en van een ander kaliber.

Voor meer informatie: Pamala Wiepking, René Bekkers, 'Giving in the Netherlands. A Strong Welfare State with a Vibrant Nonprofit Sector', in: Pamela Wiepking (red.), Handy Femida (red.), *The Palgrave Handbook of Global Philanthropy*, Hampshire 2015, pp. 211-229.

Cijfers van filantropisch geven aan kunst:

Americans for the Arts, 'Art facts. Private sector philanthropy', (online publicatie) 2016, ongepagineerd, 1 pagina <<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/7.%202017%20Giving%20USA.pdf>> 2005-2015 > (4-3-2017).

²⁵⁶ Zoals gezegd, wordt het grootste deel van de inkomsten van Amerikaanse kunstorganisaties zelf gegenereerd (maar wel mede mogelijk gemaakt door de private steun). De reden waarom deze inkomstenbron verder buiten beschouwing van mogelijke verbeterpunten wordt gelaten, is omdat er in Nederland de laatste jaren een groeiende landelijke aandacht is ontstaan voor het zoeken naar verbeteringen voor marketing in de culturele sector om minder afhankelijk te worden van subsidies.

Een succesvol voorbeeld is de toepassing van fact-based marketing middels data-analyse, in het meerjarige landelijke programma 'Publieksbinding' van het VSBfonds (2014-2016).

Bron: Pieter van Megchelen, 'Meer publiek. Dankzij fact-based marketing in de culturele sector', (plaats van uitgave onbekend) 2016 <https://www.vsbfonds.nl/media/753163/vsb_001-digitaal-boekje_16.pdf> (15-5-2017).

Aanbeveling

In 2012 is door Amerika's belangrijkste non-profit kunstorganisatie *Americans for the Arts* het initiatief *The pARTnership Movement* opgericht, met als doel om zakelijke leiders en kunstorganisaties handvatten te bieden voor succesvolle samenwerkingen.²⁵⁷ Op de website staan acht redenen waarom samenwerken met de kunsten voordelig is, alles onderbouwd met succesverhalen uit de praktijk en een bijbehorend essay ter illustratie van de reden.²⁵⁸ Dit *pARTnership Movement*-platform is functioneel voor beide partijen: er kan bijvoorbeeld direct contact worden gezocht met potentiële samenwerkingspartners in de buurt via een zoekstelsel. Ook voor het versterken van een al bestaande samenwerking tussen een bedrijf en een kunstorganisatie, heeft de *pARTnership Movement*-site tips, voorbeelden en strategieën op het gebied van marketing, contacten onderhouden, hoe de belangen van beide partijen zo goed mogelijk behartigd kunnen worden, et cetera.

Daarnaast verwijst het platform naar een onderzoeksrapport dat gebaseerd is op afgenomen enquêtes bij zeshonderd kleine, grote en middelgrote bedrijven uit de hele natie, waar het geefgedrag en de motivatie om wel of niet de kunsten te ondersteunen inzichtelijk gemaakt is (zie bijlage 13 voor een groot deel van het rapport). Één van de opvallendste uitkomsten van de *BCA (Business Committee of the Arts) national survey of business support for the arts* (2013) is dat van de bedrijven die niet bijdragen aan de kunsten, 66% ook nooit benaderd is om dit wel te doen.²⁵⁹ Dit laat zien dat het kan lonen om als kunstorganisatie zelf bedrijven te benaderen.

De uitkomsten van het onderzoek geven inzicht maar gelden uiteraard specifiek voor de Verenigde Staten en niet voor Nederland. Daarom is het raadzaam om in Nederland datzelfde

---

²⁵⁷ *pARTnershipmovement* <<http://www.partnershipmovement.org/the-movement/>> (19-5-2017).

Americans for the Arts is opgericht in 1996 en is een samenvoeging van meerdere organisaties, waarvan de oudste de *Community arts Council Inc.* is, opgericht in 1960. *The Americans for the Arts* kan worden gezien als de woordvoerder van de *National Endowment of the Arts* en de kunsten an sich worden genoemd. De primaire functie is het representeren, verbinden en helpen met beleidsvoering van organisaties in de overheids- en privé sector, op alle niveaus.

Bron: *Americans for the Arts* <<http://www.americansforthearts.org/about-americans-for-the-arts/50th-anniversary/50th-anniversary-timeline>> (23-3-2017).

Americans for the Arts <<http://www.americansforthearts.org/about-americans-for-the-arts>> (23-3-2017).

²⁵⁸ De acht redenen:

Employees want to live and work in a vibrant community

The arts help you build market share, enhance your brand and reach new customers

The arts help you get your message across in engaging ways

Did you know that creativity is among the top applied skills sought by employers?

The arts challenge employees to be their best

The arts create an environment that blends backgrounds, ethnicities and culture

The arts are a great way to show you appreciate your employees

When you partner with local arts, you partner with the whole city

Overgenomen van: *pARTnershipmovement* (zie noot 257).

²⁵⁹ *Americans for the arts*, Shugoll Research, 'The BCA National Survey of Business Support for the Arts', (online publicatie) 2013, p. 18

<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_program/afta_pubs/afta_reports/BCA_Survey_V6_Single.pdf> (19-5-2017).

of een soortgelijk onderzoek te doen.²⁶⁰ Op basis van die resultaten kunnen dan de tips en strategieën die de *pARTnership Movement* biedt, worden toegepast. Een initiatief en online platform als deze (doorverwijzing naar samenwerkingspartners, tips en bruikbaar onderzoek, volledig gericht op de bedrijvenwereld) zou ook moeten worden opgezet in Nederland. Dit zou voor bij het efficiënt zoeken naar financiering uit de privésector digitale en interactieve aanvulling zijn op het jaarlijkse Fondsenboek en op de filantropische jaargids de Dikke Blauwe. Nu volgt het meest relevante deel van het BCA rapport.

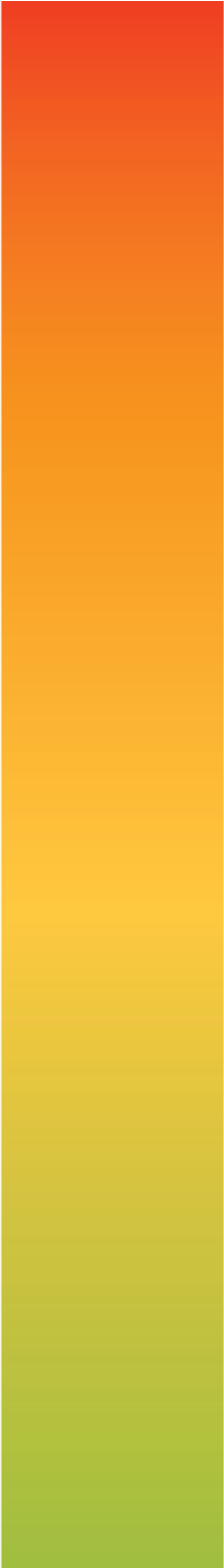
---

²⁶⁰ De onderzoeksmethode staat beknopt beschreven in het rapport. De exacte enquêtevragen zijn niet gevonden, maar middels de verzamelde informatie uit de gegeven antwoorden kunnen vragen gedestilleerd worden. Voor een meest accurate herhaling van dit onderzoek zal contact opgenomen moeten worden met *Shugoll Research* en *Americans of the Arts*, de uitvoerende partijen.

Bijlage 13. The BCA National Survey of Business Support for the Arts

Bron: Americans for the Arts, Shugoll Research, 'The BCA National Survey of Business Support for the Arts', (online publicatie) 2013, pp. 7-9, 12-24, 33

<http://www.americansforthearts.org/sites/default/files/pdf/2013/by_program/afta_pubs/afta_reports/BCA_Survey_V6_Single.pdf> (19-5-2017).

THE BCA NATIONAL SURVEY OF
**BUSINESS
SUPPORT FOR
THE ARTS**
2013

MEDIAN CONTRIBUTION TO THE ARTS PER BUSINESS

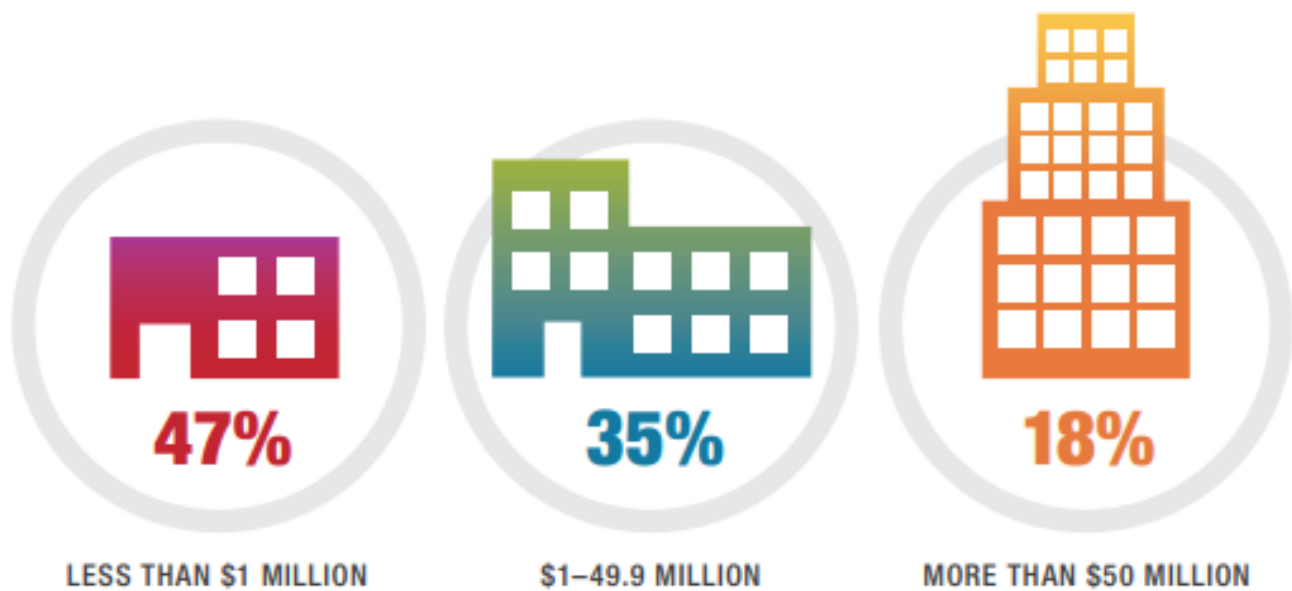

BUSINESS CONTRIBUTIONS TO THE ARTS

	2006	2009	2012
Percent change in total arts giving from previous period	-5%	-14%	18%
Percent of all businesses contributing to any philanthropic cause	70%	52%	64%
Percent of all businesses contributing to the arts in a three-year period (cash/non-cash)	43%	28%	41%
Percent the arts received of total philanthropic contributions	15%	15%	19%

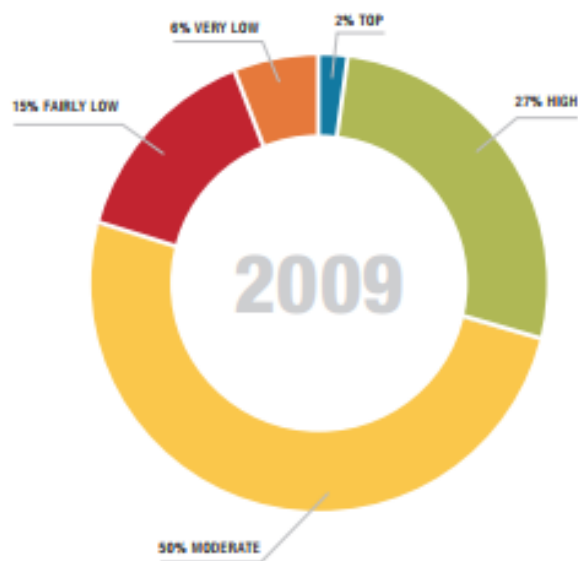
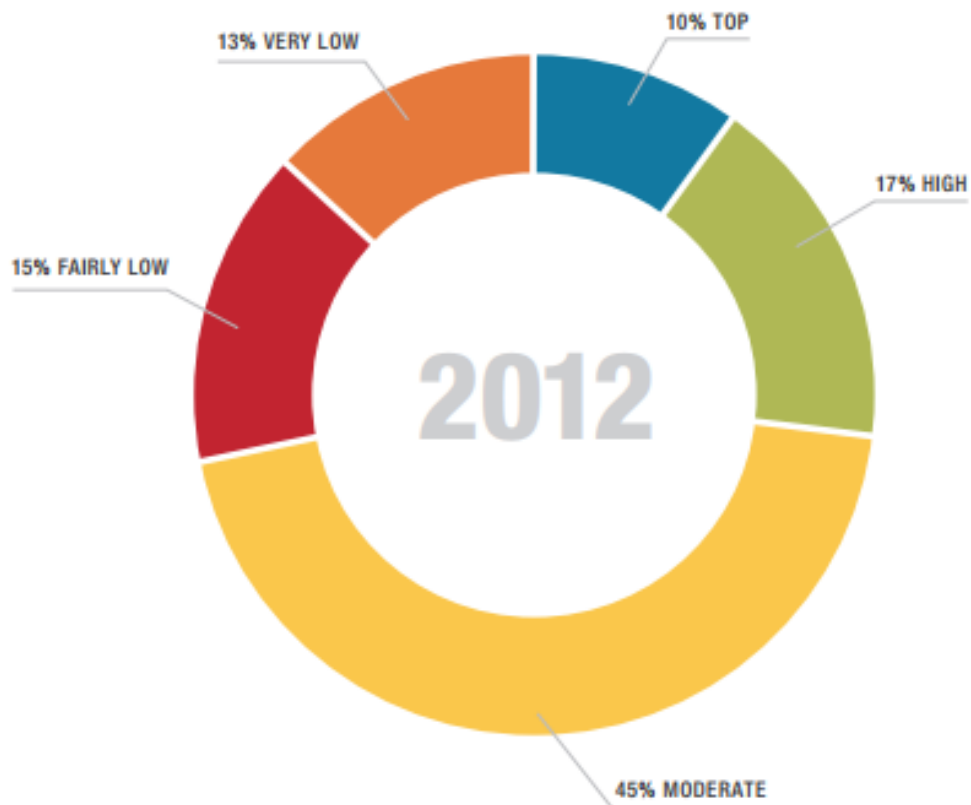
PERCENT OF TOTAL BUSINESS CONTRIBUTIONS TO THE ARTS BY COMPANY SIZE

BUSINESS CONTRIBUTIONS TO THE ARTS BY COMPANY SIZE

	LESS THAN \$1 MILLION		\$1-49.9 MILLION		MORE THAN \$50 MILLION	
	2009	2012	2009	2012	2009	2012
Percent of all businesses contributing to the arts (cash/non-cash)	24%	34%	25%	41%	35%	47%
Median contribution to the arts per business	\$700	\$1,000	\$2,250	\$2,000	\$15,500	\$30,000

PRIORITY OF SUPPORTING THE ARTS

GEOGRAPHIC ALLOCATION OF BUSINESS CONTRIBUTIONS TO THE ARTS

REASONS FOR SUPPORTING THE ARTS

Four reasons are most important in deciding to support the arts and are cited as very important by around half of arts givers. They are all in the area of how the community (including a business' employees and their families) benefits from the arts: the arts improve the quality of life in the community (54%), the arts help create a vibrant community and society (49%), the arts improve academic performance for students (47%) and arts organizations offer education initiatives that benefit the community (47%).

54%

THE ARTS
IMPROVE THE
QUALITY OF
LIFE IN THE
COMMUNITY

49%

THE ARTS
HELP CREATE
A VIBRANT
COMMUNITY
AND SOCIETY

47%

ARTS
ORGANIZATIONS
OFFER EDUCATION
INITIATIVES THAT
BENEFIT THE
COMMUNITY

47%

THE ARTS
IMPROVE
ACADEMIC
PERFORMANCE
FOR STUDENTS

43%

ARTS
ORGANIZATIONS
HAVE OUTREACH
PROGRAMS
THAT SERVE THE
DISADVANTAGED

40%

ARTS PROVIDE
ENTERTAINMENT
AND CREATE
CONVERSATION
ABOUT IMPORTANT
ISSUES

33%

BUSINESS HAS
AN EXISTING
RELATIONSHIP
WITH SOMEONE
AT THE ARTS
ORGANIZATION

27%

THE ARTS ARE
AN ECONOMIC
ENGINE IN THE
COMMUNITY

13%

THE ARTS HELP
BUSINESS
GROW OR MEET
CORPORATE
OBJECTIVES

Percent saying this is 'very important'

14 | THE BCA REPORT: 2013

REASONS BUSINESSES MIGHT INCREASE CONTRIBUTIONS TO THE ARTS*

72% PROFITABILITY
IMPROVED

*CURRENT ARTS CONTRIBUTORS

Percent saying 'yes' to this response

69%

ARTS ORGANIZATION WAS ACTIVE IN PROVIDING ARTS EDUCATION PROGRAMS AND OUTREACH TO THE DISADVANTAGED

64%

BUSINESS COULD ALSO SUPPORT OTHER SOCIAL CAUSES BY GIVING TO THE ARTS

59%

THE ARTS SHOWED A PROVEN NEED FOR THE CONTRIBUTION

59%

A DIRECT IMPACT ON A COMPANY'S BOTTOM LINE CAN BE SHOWN

59%

A DIRECT TIE-IN TO THE COMPANY NAME OR PRODUCTS

59%

IT WAS DEMONSTRATED THAT THE ARTS CAN PROMOTE EMPLOYEE CREATIVITY AND GROWTH

56%

COULD SPECIFY HOW THE CONTRIBUTION IS USED

54%

ARTS ORGANIZATION OFFERED A PROGRAM IT COULD DIRECTLY TIE TO FIRM'S CORPORATE MISSION

40%

BUSINESS RECEIVED SPECIAL BENEFITS IN RETURN FOR ITS CONTRIBUTION

Percent saying 'yes' to this response

16 | THE BCA REPORT: 2013

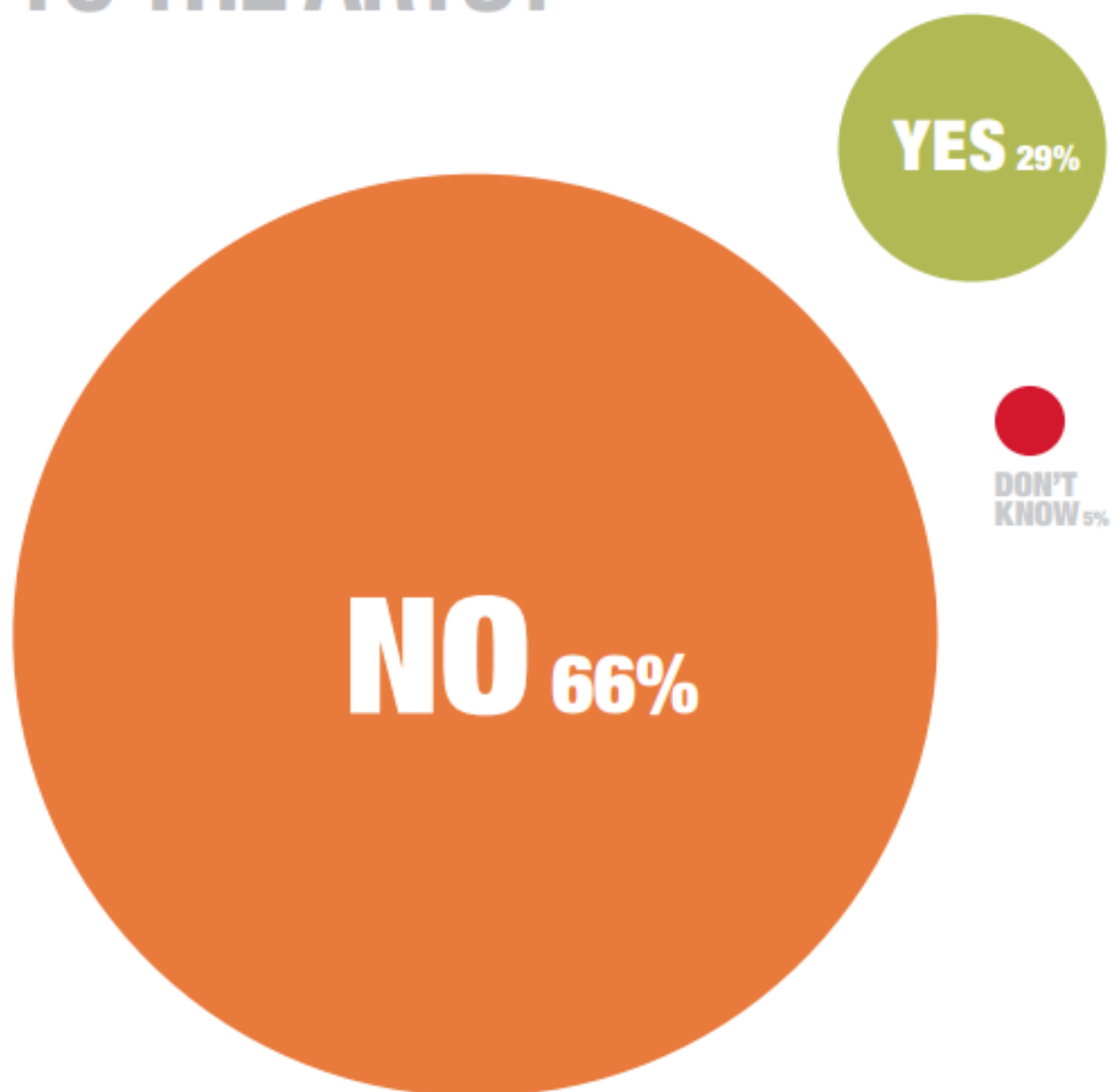
REASONS FOR NOT CURRENTLY SUPPORTING THE ARTS

When non-arts givers are asked on an unaided (unprompted) basis why they don't give to the arts, the top reason is financial: budget constraints/not enough revenue (35%). But mentioned by a similar number is that social causes such as education, healthcare, youth programs, or other social causes are more important to them (30%). Again, the arts must communicate the ways they support social programs in the community as part of prospective calls to businesses.

WAS YOUR COMPANY EVER ASKED TO CONTRIBUTE TO THE ARTS?

Base: Only companies that do not support the arts

REASONS FOR NOT CONTRIBUTING TO THE ARTS (UNAIDED)

2012

Don't have enough revenue or profit/budget constraints/lack of available funding	35%
Education, healthcare, youth programs, and/or social causes are more of a primary concern	30%
Doesn't suit business' interests/not a priority	12%
Only support local community organizations	11%
Linking business' contributions to business goals	5%
Lack of arts organizations in the area	4%
The economy must be good	4%
Doesn't meet executive-level interest	1%
Need more information about the arts/why the arts are important	0%

Base: Only companies that do not support the arts

IMPORTANCE OF REASONS FOR NOT SUPPORTING THE ARTS (AIDED)

2012

Limited cash and non-cash resources	57%
Prefer to focus on other areas such as education and social services	50%
Give primarily to organizations where there is an existing relationship	40%
Does not fit strategic business goals	29%
Lack of employee interest in the arts	20%
The arts haven't made a convincing case for why business should give	19%
No perceived need for arts contributions	13%
Lack of measurable business benefits from arts contributions	13%
Lack of executive-level interest in the arts	12%

Percent saying this is 'very important' Base: Only companies that do not support the arts

REASONS BUSINESSES MIGHT BEGIN SUPPORTING THE ARTS

Non-Arts Contributors

Profitability improved	54%
A direct impact on a company's bottom line can be shown	49%
Could also support other social causes by giving to the arts	47%
A direct tie-in to the company name or products	42%
The arts organization was active in providing arts education programs and outreach programs to disadvantaged populations in the community	42%
The arts showed a proven need for the contribution	41%
It was demonstrated that the arts can promote employee creativity and growth	41%
An arts organization offered a program that a business could directly tie to its mission	39%
Could specify how the contribution is used	38%
Business received special benefits in return for its contribution	31%

Percent saying 'yes' to this response

POTENTIAL INFLUENCERS OF ARTS GIVING

Arts contributors recognize the benefits of supporting the arts much more than non-contributors. Clearly the arts must do a better job of promoting the value of supporting the sector to non-givers. Specifically, nearly two out of three arts contributors (62%) strongly agree that the arts contribute to the economy and quality of life in a community. About half as many non-arts contributors feel the same way (35%).

BENEFITS

QUALITY OF LIFE IN THE
COMMUNITY

STIMULATES
CREATIVE THINKING

OFFERS NETWORKING
OPPORTUNITIES

BENEFITS OF INVOLVEMENT WITH THE ARTS

	Arts Contributors	Non-Arts Contributors
Contributes to the economy and the quality of life in the community	62%	35%
Can stimulate creative thinking and problem solving	44%	16%
Offers networking opportunities and the potential to develop new business and build market share	39%	15%
Enhances acceptance of diversity in the workplace	37%	12%
Enhances employee team-building	26%	8%
Can advance corporate objectives	21%	6%
Offers special benefits for employees	19%	5%
Can help to recruit and retain employees	18%	6%

Percent saying they 'agree strongly'

INFLUENCERS

FRIENDS AND FAMILY

BUSINESS COLLEAGUES

ARTS LEADERS

WHETHER SOURCES WOULD BE EFFECTIVE IN INFLUENCING DECISION TO SUPPORT THE ARTS

	2012	Arts Contributors	Non-Arts Contributors
Friends and family	47%	56%	35%
Business colleagues	40%	46%	32%
Arts leaders in community	33%	40%	24%
Articles in industry publications	31%	35%	25%
Articles in newspapers and popular magazines	27%	31%	22%
Articles in business publications	27%	32%	20%
Advertising about the importance of supporting the arts	24%	31%	14%
Presentations at professional conferences	23%	26%	19%

Percent saying 'yes' to this response

SURVEY METHODOLOGY

Shugoll Research conducts a triennial survey, *The BCA National Survey of Business Support for the Arts*, for the Business Committee for the Arts (BCA), a program of Americans for the Arts. This is a presentation of key 2013 findings.

A total of 600 businesses completed telephone surveys that averaged just under 15 minutes in length. The businesses are divided equally into three revenue size groups— under \$1 million, between \$1 million and \$49.9 million, and \$50 million and over. The study is believed to be the only major arts giving survey that includes small businesses. This year the study broke the larger business segment into \$50 million to \$499.9 million and \$500 million and up, ensuring at least 50 interviews in each category.

Total business giving trends are based on median contributions within each size category. The data are weighted to reflect the approximate number of businesses in each size category based on the 2007 Economic Census, the most recent data available.

Bijlage 14. toelichting van de aanbevelingen van Anna Elffers

Bron: Anna Elffers, 'De rol van culturele diversiteit in de subsidiering van de podiumkunsten in de VS', 2009, pp. 20-22.

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Zie diversiteit als onderdeel van artistieke kwaliteit

Het relatieve succes dat de Amerikaanse podiumkunsten hebben geboekt in het diversificeren van het veld, zou kunnen worden toegeschreven aan de visie dat een cultureel diverse podiumkunstensector staat voor een sector van hoge kwaliteit. Omdat kwaliteit en diversiteit niet als tegenstelling worden gezien, is het actief streven naar een gevarieerde pool van gesubsidieerden makkelijker. Daarvoor lijkt het wel noodzakelijk om een brede definitie van diversiteit te hanteren, die ruimte geeft aan verschillen in esthetiek, leeftijd, culturele achtergrond, geografische herkomst en de verschillende betekenis die diversiteit kan hebben voor verschillende soorten kunstenaars en organisaties. Alleen op die manier kom je voorbij stereotypen en doe je echt recht aan de diversiteit van het podiumkunstenveld.

Kijk bij de beoordeling van maatschappelijke impact verder dan publieksaantallen

De manier waarop cultuurparticipatie wordt gedefinieerd en gemeten maakt een enorm verschil voor de uitkomsten van onderzoek ernaar. Wanneer bezoek aan klassieke instellingen als musea, theaters en concertzalen als uitgangspunt wordt genomen, zal sprake zijn van weinig participatie door allochtonen. Wanneer zingen in een koor, het luisteren naar muziek of het vertellen van verhalen worden meegenomen, zijn allochtonen ineens een stuk actiever. Op dezelfde manier zeggen publieksaantallen weinig over de impact die een bepaald optreden heeft op het publiek. Een informeel optreden voor een kleine groep zeer betrokken leden van een bepaalde gemeenschap, kan soms veel meer impact hebben dan een formeel optreden voor duizend mensen in een anonieme omgeving. In de VS, en elders, wordt door fondsen daarom gezocht naar meetmethoden die recht doen aan de impact van kunst en cultuur en methoden om die impact te vergroten. Men spreekt dan over 'cultural engagement' oftewel culturele betrokkenheid. Het realiseren van die betrokkenheid wordt gezien als een inherent onderdeel van het streven naar kwaliteit. Die kunstenaars en culturele instellingen die hierin slagen, worden gezien als succesvol. Een professionele opleiding, of het geld verdienen met kunst, wordt op dat moment als minder belangrijk gezien: de opbouw van een 'body of work' des te meer.

Beoordeel kwaliteit in relatie tot de missie van de aanvrager

Verschillende kunstenaars en culturele organisaties streven verschillende doelen na met verschillende projecten. Daarbij is het zaak in de beoordeling van de kwaliteit van een aanvraag recht te doen aan wat de aanvrager wil bereiken. Kwaliteit kan op dat moment zeer verschillende dingen betekenen. Gaat het om een aanvraag voor de ontwikkeling van een nieuw publiek voor een bepaald aanbod, dan is het vooral belangrijk dat de aanvragende instelling blijf geeft van know how op het gebied van publieksonwikkeling. Gaat het om community art, dan moet de aanvrager binnen dat genre laten zien dat hij tot de besten behoort. Gaat het om kunst die een duidelijke maatschappelijke rol wil spelen binnen een bepaalde culturele gemeenschap, dan is het vooral belangrijk dat het die rol met verve speelt. Om dit goed te kunnen beoordelen, is het hebben van adviseurs met de juiste expertise in de adviescommissies van levensbelang (zie de volgende aanbeveling).

Besteed ruim aandacht aan de samenstelling van adviescommissies en personeel

De Amerikaanse fondsen zien de samenstelling van de commissies als veel belangrijker dan de exacte formulering van criteria voor culturele diversiteit. Het maken van een selectie is mensenwerk en de aanwezigheid van mensen met een open blik en kennis van zaken is het allerbelangrijkste bij het garanderen van een inclusieve beoordeling waarbij iedereen een eerlijke kans krijgt. Weten wat er in een bepaalde (sub)cultuur speelt, vanuit eigen ervaring of door er als outsider intensief kennis mee te hebben gemaakt, is noodzakelijk om aanvragen vanuit die cultuur goed te kunnen beoordelen. Ook binnen het fonds zelf kan de aanwezigheid van personeel vanuit verschillende culturen, leeftijdsgroepen, regio's of disciplines zorgen voor meer zicht op wat er speelt buiten de gebaande paden.

Ga actief op zoek naar een diverse subsidieportfolio

Wie achterover leunt en passief afwacht, zal niet als vanzelf een gevarieerde stapel aanvragen binnen krijgen. Die ervaring hebben alle Amerikaanse fondsen. Zij ontwikkelden verschillende methoden om die diversiteit te verhogen en zichzelf zo open mogelijk te stellen voor aanvragen uit verschillende hoeken van het veld. Zo wordt tijdens het selectieproces van aanvragen, dat vaak meerdere stappen kent, de diversiteit in de aanvragenpool zeer goed in de gaten gehouden, zodat commissies er zeker van kunnen zijn dat ze uiteindelijk ook echt een diverse selectie kunnen maken. Een dergelijk meerstappenplan zorgt voor de gewenste openheid, zonder dat het onwerkbaar wordt voor het fonds. Regranting, het laten herverdelen van subsidies door andere organisaties, is een andere veelgebruikte methode. Daarbij kan bijvoorbeeld bewust gekozen worden voor organisaties met een bepaalde culturele achtergrond, een bepaalde achterban, of in een bepaalde regio. Indien die organisaties nog te weinig capaciteit hebben, kan daarin beetje bij beetje worden geïnvesteerd. Ook regranting door individuele kunstenaars of instellingen komt voor en kan tot subsidies voor zeer verrassende projecten leiden. Daarnaast wordt veel geïnvesteerd in communicatie en voorlichting over het werk van de fondsen.

Probeer kunstenaars en instellingen niet te veranderen maar ondersteun wie goed bezig is

Eén les die de VS hebben geleerd met betrekking tot het subsidiëren van culturele diversiteit, is dat dit niet kan worden opgelegd. Wie alleen vanwege de subsidie aan de slag gaat met diversiteit doet dat zonder echte betrokkenheid en zal de inspanning waarschijnlijk weer staken nadat de subsidie is beëindigd. Bovendien is het vaak wrang dat grotere, traditionele instellingen grote subsidies opstrijken om bijvoorbeeld een diverser publiek te bereiken, terwijl kleinere instellingen, die al een divers publiek bereiken, achter het net vissen. Dat betekent overigens niet dat er nooit subsidie beschikbaar moet zijn voor initiatieven gericht op diversiteit in traditionele instellingen. De regeling moet alleen breder geformuleerd worden, zodat ook initiatieven van cultureel diverse organisaties, die bijvoorbeeld een jonger publiek willen bereiken, hierin passen. Het initiatief tot het project moet bovendien bij de instelling liggen, niet bij het fonds. Dat kan gegarandeerd worden door te kiezen voor projecten die al bewezen hebben effectief te zijn, maar dankzij de subsidie verder kunnen worden uitgebreid.

Ontwikkel specifieke subsidieregelingen voor opkomende of onderbelichte kunstvormen die nog niet op volle sterkte zijn

Om een bepaalde kunstvorm die nog weinig erkenning of bekendheid geniet onder de aandacht te brengen, kan een specifieke subsidieregeling uitkomst bieden. Dit geeft de mogelijkheid om deze kunstvorm in een beschermde omgeving te onderzoeken, te definiëren, te ondersteunen bij de volwassenwording en onder de aandacht te brengen van de 'reguliere' culturele sector. De ervaring in de VS leert, dat wanneer het inderdaad ging om een kansrijk nieuw genre, dit vervolgens werd opgepikt door andere subsidiënten en de bredere kunstwereld. Ook aanvragers die uiteindelijk niet gehonoreerd worden, kunnen profiteren van een dergelijke regeling door hen begeleiding te bieden bij het schrijven van de aanvraag en hen uitgebreide feedback te geven.

Investeer in het leiderschap van de toekomst

Een van de belangrijke aandachtspunten in het podiumkunstenveld in de VS is, net als in Nederland, de opvolgingskwestie. Er moet een nieuwe generatie leiders worden klaargestoomd voor al die culturele instellingen. Bovendien moet deze generatie opereren in een andere werkelijkheid, in demografische, technologische en economische zin, dan haar voorgangers. Het is niet makkelijk om nieuw talent bereid te vinden voor een klein salaris, enorm hard en met veel passie in de culturele sector aan de slag te gaan. Om dit te bevorderen, en om te bevorderen dat de nieuwe generatie leiders voldoende cultureel divers is, zijn talloze mentor- en fellowshipprogramma's in bedrijf in de VS, die redelijk succesvol zijn. Sommige zijn specifiek gericht op talent uit de verschillende etnische groepen, andere zijn meer algemeen. Dergelijke initiatieven zijn in Nederland ook al her en der opgekomen en verdienen het om doorgezet te worden.

Breng de veranderende demografie in Nederland ter sprake

Waar er in Nederland nog altijd weinig urgentie wordt gevoeld als het gaat om het onderwerp culturele diversiteit, zo bleek onlangs uit het rapport van LaGroup (2009), is dat in de VS juist wel het geval. In conversaties met de verschillende podiumkunstensectoren wordt juist het onderwerp 'de veranderende demografie' genoemd als een van de belangrijkste kwesties in het veld voor de komende jaren. Waar culturele diversiteit eerder voortkwam uit een morele verplichting om inclusief te zijn, in contrast met een verleden waarin slavemij en uitsluiting heersten, is het nu niet meer dan een reactie op een nieuwe realiteit. Net zoals technologische of economische ontwikkelingen, zijn ook demografische ontwikkelingen belangrijke externe ontwikkelingen, waar bedrijven die willen overleven rekening mee zullen moeten houden. Dit geldt dus ook voor de instellingen in de podiumkunsten. Niet alleen marketingafdelingen, maar juist ook de artistieke staf, is zich hiervan bewust. De fondsen hebben daaraan bijgedragen door het onderwerp jarenlang te agenderen: op conferenties, in conversaties, op subsidieformulieren en in publicaties. Ondanks dat in Nederland de podiumkunsten minder afhankelijk zijn van de markt, is de invalshoek 'veranderende demografie' waarschijnlijk ook voor Nederlandse culturele instellingen een goede. Het agenderen van culturele diversiteit wordt daardoor minder 'iets dat moet van de overheid' en meer een goede toekomststrategie of een interessant maatschappelijk gegeven om kunst over te maken.

Zorg voor kennisverwerving en –uitwisseling

De Amerikaanse fondsensector gelooft heel erg in kennisverwerving en –uitwisseling. De geïnvesteerde subsidies kunnen daardoor een veel grotere impact hebben. De manier waarop de sector langzamerhand geleerd heeft wat er voor nodig is om een gemeenschap te betrekken bij het werk dat men doet, is daarvan een goed voorbeeld. Door de resultaten van de ingezette strategieën te meten, is het mogelijk om steeds meer te weten te komen over wat werkt en wat niet werkt. Door die resultaten vervolgens te delen met anderen, via conferenties, publicaties, workshops en dergelijke, leert de sector als geheel van wat enkelen hebben uitprobeerd. De fondsen zijn daarbij niet bang ook zelf te investeren in technische ondersteuning van aanvragers en eigen onderzoek, zodat er waardevolle data worden verzameld. Los daarvan merkt men dat uitwisseling en netwerken tussen diverse organisaties in het veld inspirerend zijn en van alles tot stand kunnen brengen. Juist het doorbreken van de grenzen tussen disciplines, regio's en culturen kan de sector een stap verder brengen.